

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav translatologie

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Bc. Martina Greňová

**Ženy-překladačky jako aktérky v kontaktu mezi češtinou
a němčinou v 19. století a na počátku století dvacátého**

Female translators as stakeholders in the contact between the Czech and German languages in
the 19th century and at the beginning of the 20th century

Praha 2016

Vedoucí práce: PhDr. Tomáš Svoboda, Ph.D.

Poděkování:

Upřímně děkuji PhDr. Svobodovi Ph.D. za podporu a trpělivost při vypracovávání mé diplomové práce.

Děkuji také především mé mamince, ale i celé rodině za dlouholetou podporu ve všech ohledech.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze, dne 15. srpna 2016

.....

Martina Greňová

Klíčová slova (česky)

Překladatelky, 19. století, dějiny překladu, ženská práce, němčina, sociologie překladu.

Klíčová slova (anglicky):

Female translators, 19th century, history of translation, working women, German, sociology of translation.

Abstrakt (česky)

Tato diplomová práce z oboru dějin překlada se snaží zmapovat úlohu žen v českých zemích v procesu překládání z němčiny do češtiny. Zkoumaným obdobím je 19. století a začátek století dvacátého. V tomto období se mimo jiné měnilo postavení žen a vztah mezi česky a německy mluvícím obyvatelstvem. Při definování nových vztahů mezi oběma skupinami hrálo překládání do češtiny zásadní konstitutivní roli. Základní badatelskou otázkou je, zda a jak se na tomto kulturním procesu podílely ženy a zda jejich případná participace mohla vyústit i v profesionální dráhu překladatelky. Je ovšem třeba zodpovědět i mnoho dalších otázek ohledně dobového kontextu, který měl na postavení a činnost žen zásadní vliv.

Dobovou situaci rekonstruujeme na základě kvantitativní analýzy seznamu dochovaných překladů a dobových adresářů. Takto získané údaje doplňujeme o informace z textů samotných žen, ve kterých reflektují svou překladatelskou činnost.

První kapitola přibližuje teoretická východiska práce. Jelikož téma zahrnuje mnoho aspektů kultury, bylo třeba zvolit interdisciplinární přístup a zohlednit poznatky z několika vědních oborů. Dále popíšeme použité zdroje a metody.

Ve druhé kapitole je zrekonstruován historický kontext s důrazem na vzdělávání, literární diskurz a vztahy mezi českým a německým obyvatelstvem.

Třetí kapitola analyzuje význam překlada ve sledovaném období a paralelně s hlavní badatelskou otázkou se snaží zjistit, jaké bylo postavení překladatelů – mužů.

Specifika společenské role žen popisuje čtvrtá kapitola. Pokrývá jejich situaci obecnou, jejich snahy o zlepšení svých práv, možnosti v oblasti vzdělání i placené práce. Zkoumá také jejich působení na poli literárním.

Pátá kapitola obsahuje výzkum, který se snaží odpovědět na základní badatelskou otázku. V popředí stojí data získaná kvantitativní analýzou Souborného katalogu ČR, z nichž jsou vyvozeny závěry nejen ohledně role žen v procesu překládání. Osudy žen zabývajících se překladem jsou ilustrovány na několika konkrétních osobnostech.

V závěrečné kapitole jsou shrnuty poznatky o překladatelkách, které v první polovině 19. století byly ojedinělými osobnostmi a svou překladatelskou prací se snažily vychovávat publikum ve vlasteneckém duchu. Řady překládajících žen se ve druhé polovině století rozrůstají, a to díky lepšímu vzdělání i emancipačním náladám. O profesionálních překladatelkách, pro které byla překladatelská činnost zdrojem příjmu lze hovořit až v první třetině 20. století, i když jejich počet nebyl v poměru k překladatelům vysoký.

Abstract (in English):

The purpose of this thesis in the field of history of translation is to describe the role of women in the Czech lands in the translation process from German to the Czech language. We focus on the period between the 19th century and the beginning of the 20th century. During this period, among other things, the status of women changed as well as the relationship between the Czech and German speaking population. When defining the new relationship between the two groups, translating into the Czech language played a crucial constitutive role. Our main research question is, whether and how women participated in this cultural process, and whether their involvement could eventually result in a professional career as a translator. Apart from that, there are also many other questions to be answered in relation to the historical context which had a major impact on the status and activities of women.

For historical reconstruction of the period we apply the method of quantitative analysis of extant translations and directories. This data is supplemented by information from texts written by women themselves where they reflect on their translation activities.

The first chapter introduces the theoretical framework of the thesis. Since the topic involves a broad range of cultural aspects, interdisciplinary approach was chosen and knowledge from several scientific disciplines was taken into account. Literature review as well as methodology is described in this part.

In the second chapter, historical background is reconstructed with an emphasis on education, literary discourse and the relationship between the Czech and German population.

The third chapter analyses the importance of translation in the period of interest and, in parallel with the main research question, it aims to find out what the status of male translators was.

Specifics of the social role of women are described in the fourth chapter. It covers their general situation, educational opportunities, prospects for paid work and their efforts to improve their rights. It also explores their activities in the literature.

The fifth chapter answers our main research question. While using data obtained from quantitative analysis of the Union Catalogue of the Czech Republic we draw conclusions not only about the role of women in the translation process. The fate of women engaged in translation is illustrated on several personalities.

The final chapter summarizes the findings about female translators who were in the first half of the 19th century unique personalities. Through their translation work they sought to educate the audience in a patriotic spirit. The number of women that translated in the second half of the century was growing thanks to better education and the rising wave of emancipation. However, we may start to talk about professional female translators who earned their living by translating only from the first third of the 20th century onwards, even though their number was not high compared to male translators.

Obsah

Úvod	9
1. Teoretická východiska a použité metody	12
1.1. Dosavadní stav zkoumané problematiky.....	12
1.2. Materiál, metody a techniky výzkumu.....	16
2. Historický kontext.....	19
2.1. Obecný historický kontext	19
2.2. Vzdělání	22
2.3. Literatura a čtení v českých zemích	26
2.4. Vztah českého a německého kulturního prvku v českých zemích	28
3. Překlad a překladatelé	34
3.1. Dobové překladatelské normy a tendence.....	34
3.2. Překladatelé jako lidé	38
4. Žena v 19. století, nejen jako překladatelka	41
4.1. Postavení žen obecně	41
4.2. Vzdělání žen.....	42
4.3. Ženská placená práce	46
4.4. Snahy o emancipaci a ženské spolky	49
4.5. Ženy a literatura	50
5. Ženy a překlad.....	52
5.1. Výchozí přehled překladové tvorby	53
5.2. Další zdroje informací o překladatelské činnosti žen.....	54
5.3. Překládané texty podle žánrů	56
5.4. Osudy vybraných překladatelek	57
5.4.1. Magdalena Dobromila Rettigová	57
5.4.2. Eliška Pešková	58
5.4.3. Eliška Krásnohorská.....	59
5.4.4. Olga Fastrová	61
Závěr	62
Prameny / seznam použité literatury:	64
Primární prameny:.....	64
Sekundární prameny:	65
Vysokoškolské kvalifikační práce:	68
Přílohy.....	70

1. Příloha: Tabelární přehled počtu vydaných předmětů	71
1. Příloha : Abecední seznam překladatelek	73
3. Příloha: Chronologický přehled překladů.....	87

Úvod

Ženy se po většinu lidské historie zdají být neviditelné¹, jakoby snad ani nebyly, nebo jakoby se jejich počet omezoval na několik málo stovek krásných, urozených či výjimečně nadaných žen. Také v dějinách překladu se zdají být ženy nepřítomné - dějiny překladu jsou jedním z pilířů vědy o překladu, avšak místu a úloze žen-překladatelek v těchto dějinách nebylo zatím v českém prostředí věnováno příliš pozornosti. Tento trend se v posledních letech mění a z mlhavé minulosti se vynořují pozoruhodné osobnosti, které přispěly většinou nejen v oblasti překladu, ale také v boji za rovnoprávnost žen i národů a obohatily kulturu jako celek.

Rádi bychom přispěli k probádání toho, jakou roli v minulosti hrály ženy, které se věnovaly překladu. Budeme zejména zkoumat, jaká tato role byla v 19. století. Zvolili jsme si toto období, od kterého nás dělí více než sto let, kdy ale došlo k zásadním změnám společnosti. Mimo jiného to byly změny, které ovlivnily právě ženy. Z historického kontextu lze usuzovat, že rostla vrstva žen dostatečně vzdělaných na to, aby se mohly překládání věnovat. I díky tomuto vzdělání zároveň stoupal počet žen samostatně výdělečně činných. Tyto procesy mají své počátky v první polovině 19. století, ale rozvíjejí se v druhé polovině století a alespoň do určité míry (přístup na univerzity, možnost profesního rozvoje...) byly završeny na počátku století dvacátého. Řada z nich se ale vyvíjela dále, a procesy a změny započaté v 19. století mají proto vliv i na náš současný způsob života a myšlení.² I to je důvod, proč se 19. stoletím zabývat.

Toto období je zajímavé také specifickými vztahy mezi českou a německou kulturou na území dnešní České republiky. Kromě postavení žen-překladatelek v tomto období, si proto budeme klást i další otázky, vztahující se k tomuto aspektu, k aspektu česko-německého soužití. Toto téma i téma postavení žen otevírá mnoho dalších otázek. Začneme-li od obecností, je to například otázka, jakou roli v této době hrál překlad. Dále jaké bylo postavení žen obecně. Jaké byla jejich role v literatuře a dále konkrétněji, jaká byla jejich role v procesu překládání. Při hledání odpovědí na tyto i další otázky bude nutné zohlednit mnoho aspektů, ke kterým je nutné přistupovat různými způsoby.

¹ Srovnej koncept neviditelného překladatele VENUTI 2008.

² Srovnej např. Řepa, Milan, ed. 2008. *19. Století v nás: modely, instituce a reprezentace, které přetrvaly*. Moderní Dějiny (Historický Ústav). Praha: Historický ústav.

V **první kapitole** této práce se pokusíme zmapovat současný stav poznání všech výše nastíněných témat. Bude třeba zohlednit několik přístupů a různých vědních oborů. Vymežíme zde také, jaký materiál bude sloužit k získání potřebných informací a jaké metody použijeme k jeho analýze.

Při prozkoumávání našeho tématu se budeme snažit postupovat od obecného k jednotlivému. Začneme tedy rekonstrukcí obecného historického kontextu v **druhé kapitole**, přičemž pozornost budeme věnovat především kulturnímu a sociálnímu kontextu, méně dějinám politickým.

Pro schopnost překládat, ale i pro schopnost překlady přijímat je zásadní vzdělání překladatele i čtenáře. Budeme se podrobněji věnovat možnostem vzdělávání obyvatelstva habsburské monarchie. Vzdělání je pro nás důležité také proto, že zásadně ovlivňovalo jazykovou situaci obecně a v neposlední řadě také národní cítění.

Dalším aspektem dobové kultury, který souvisí s překladem, je pochopitelně literatura dané doby. Literární tendence a dobový vkus ovlivňují výběr děl pro překlad a použité metody překladu, a překlad naopak přináší do domácí literatury nové impulzy.

Již jsme naznačili, že české země se vyznačovaly specifickou situací, co se soužití česky a německy mluvících obyvatel týká. Jelikož tyto vztahy utvářely i potřebu a snahu překládat z a do němčiny, musíme se jim věnovat podrobněji.

Mohlo by se zdát, že tento obecný kontext se nevztahuje k vlastnímu tématu této práce. Opak je ale pravdou – tato konkrétní dobová konstelace mnoha faktorů formovala tehdejší ženy a to, zda a jak překládaly. Také jejich boj za vlastní práva mohl existovat jen jako vymezení se a reakce na tehdejší obecnou historickou a společenskou situaci.

Podobná souvislost je také mezi dobovým kontextem a oblastí překladu. Překládání obecně se budeme věnovat ve **třetí kapitole**. Právě překládání (nebo nepřekládání) z jiného jazyka zásadně ovlivňuje dobová situace – vztahy mezi kulturami a dobové názory. V této kapitole se tedy budeme věnovat dobovému pohledu na překlad, ale také překladateli jako osobě v kontextu doby. To znamená, že se pokusíme vymezit jednak, jaké byly v dané době normy pro překlad zejména mezi němčinou a češtinou, a za druhé, jaké sociální a kulturní faktory překladatele ovlivňovaly a formovaly, kromě jiného tedy z jakého prostředí překladatelé pocházeli, či jaké bylo jejich postavení.

Čtvrtá kapitola pak konečně patří ženám. I zde nejprve popíšeme obecnou situaci žen ve sledovaném období. Budeme zkoumat, jaké měly možnosti pro vzdělávání se, jak si zajišťovaly obživu, jaká očekávání na ně byla kladena... Pokusíme se zjistit, jaká role jim byla společností připisována teoreticky a zda to odpovídalo žité praxi. Lze předpokládat, že v této oblasti narazíme na určité napětí, jelikož je obecně známo, že v devatenáctém století sílilo hnutí snažící se o zrovnoprávnění žen a zlepšení jejich situace. S tím je spojen i vznik ženských spolků, které ale plnily i další úlohy. Než se dostaneme k hlavnímu tématu práce – ženám překladatelkám, podíváme se ještě, jaká byla role žen v oblasti literatury.

Pátá kapitola se budeme věnovat vlastnímu tématu práce – ženám a jejich působení v oblasti překladu. Budeme se snažit zjistit, jestli jejich překladatelská činnost vykazovala nějaká specifika v porovnání s činností překladatelů-mužů. Sem spadají i otázky, jaké žánry a jaká díla ženy překládaly, pro jaké cílové skupiny překládaly (pro ženy nebo pro širší veřejnost) či jaká byla jejich motivace (kultivace ducha a zájmová činnost, výdělek apod.). Pokusíme-li se formulovat zásadní otázku, kterou si v této práci klademe, pak by se dala shrnout takto: jakou roli hrály v 19. století ženy v souvislosti s překládáním mezi němčinou a češtinou? A byly v této oblasti aktivní na bázi amatérského zájmu nebo profesionálního pracovního vztahu? Dobovou situaci bychom pak rádi ilustrovali na osudech několika konkrétních žen, které se překladem více či méně intenzivně zabývaly. Jelikož se nedochovalo mnoho pramenů o osobách většiny překladatelek, budeme se konkrétněji věnovat hlavně několika výraznějším osobnostem.

1. Teoretická východiska a použité metody

1.1. Dosavadní stav zkoumané problematiky

Abychom mohli plně pochopit, jakou roli hrály ženy v kontaktu mezi jazykově českou a německou kulturou v českých zemích, budeme se muset zabývat mnoha tématy z několika vědních disciplín (historie, sociologie, translatologie, gender studies...). Ty se při zpracovávání těchto témat prolínají, jelikož témata jako postavení žen, dějiny překladu či česko-německé vztahy jsou velmi komplexní. Vzhledem k množství zúčastněných oborů v této kapitole pouze stručně zmíníme nejdůležitější přístupy a teorie související s tématem naší práce, přičemž se zaměříme zejména na dějiny překladu a sociologický a feministický přístup k překladu.

Společným jmenovatelem pro všechny zmíněné obory je ovlivnění kulturním obratem v devadesátých letech 20. století. Díky němu se pozornost nejen humanitních oborů obrátila ke kulturním a sociálním aspektům předmětu jejich zájmu. Podobně i v translatologii se pozornost vědců obrací ke kulturním a sociálním okolnostem vzniku a existence překladu (Wolf 2012: 13). Chesterman (2009) dělí sociologické přístupy uvnitř translatologie na sociologii překladu jako produktu, sociologii překladatele a sociologii překládání jako procesu. Nás v této práci bude zajímat sociologie překladatele.

Hledisko zapojení překladu a překladatele do kulturního systému v širším slova smyslu se stalo předmětem zájmu mnoha odvětví translatologie, například i dějin překladu. Právě diachronní sledování vývoje překladatelské role je totiž velmi plodná. První zmínky o sociálních okolnostech překladatelské práce najdeme ovšem i v dřívějších dílech. Dobrým příkladem je dnes klasické, ale stále aktuální dílo Jiřího Levého *České teorie překladu* (díl první, druhé vydání 1996). Okrajově zmiňuje i některé sociologické aspekty překladatelovy práce (plat, jazykovou vybavenost...). Levého strukturalistický přístup dále rozvíjí v šedesátých letech slovenští translatologové a literární vědci. Na Levého navázal především Anton Popovič (Hvišč 1999: 19). Ten kromě mnoha jiných témat rozpracoval dále koncept dějin překladu jako poddisciplíny vědy o překladu, která se má zabývat i sociálními aspekty překladatelské práce (Popovič 1968: 9-10). Popovič již explicitně formuluje sociologii resp. v jeho podání „praxeologii“ překladu (Popovič 1971: 139-140). Tu lze shrnout jako „vonkajšie podmienky a kultúrno-spoločenské predpoklady prekladateľskej činnosti“ a podle Popoviče spadá pod dějiny překladu (ibid). Prací zohledňujících sociologické a kulturní

aspekty překladu vyšlo mnoho (Venuti 2008, Snell-Hornby 1998...), ucelenější přehled aktuálních problémů poskytuje sborník *Constructing a Sociology of Translation* (2008)

Jak tedy vyplývá z předchozího odstavce – sociologické aspekty překladu jsou podle mnoha badatelů součástí dějin překladu. Ty kromě čistě sociologických aspektů zohledňují i další vlastnosti textu a snaží se rekonstruovat dobovou překladatelskou normu. Ta je často dávána do souvislosti se stavem dobové literatury obecně a periodizace literárních dějin se využívá i jako východisko periodizace dějin překladu (Hochel 1990). O dějinách překladu jako o svébytné disciplíně můžeme hovořit od šedesátých let, přičemž je to opět Jiří Levý, kdo se tématem zabývá již dříve (Levý 1957). Levý jako jeden s prvních přináší přehled diachronního vývoje překladatelských norem a postupů na českém území. Zaměřuje se především na překlad krásné literatury a poezie, přičemž jeho pozornost se soustředí na aspekty spojené s textem a na způsob jejich převodu do českého jazyka. Vysvětluje ale také historické okolnosti ovlivňující tyto překladatelské normy a zapojení překladu do celkové literární kultury. Stejně jako translatologové od šedesátých let dále i on se soustředí především na historii překladatelských teorií (Pym 1998). Ve světovém měřítku se historií translatologie zabývala např. Susan Bassnett a André Lefevere (1990). I zde opět vidíme důraz na kulturní obklopující překlad. Podobné zapojení kulturního hlediska do dějin překladu najdeme i ve sborníku *Translators through History* (Delisle a Woodsworth 1995). Na dějiny českého překladu je zaměřeno dílo *Kapitoly z dějin českého překladu* (Belisová a Hrala 2002). Pro námi sledované období a území je stěžejní monografie Michaely Wolf *Die vielsprachige Seele Kakanien. Übersetzen und Dolmetschen in der Habsburgermonarchie 1848 bis 1918*.

Jak je patrné, prolíná se sociologický přístup s dějinami překladu velmi těsně. Toto interdisciplinární prolínání je patrné i u dalších témat, která souvisí s ústředním tématem této práce. Ostatně za interdisciplinární je v posledních desetiletích považována i translatologie sama (Wolf 2012: 13).

Ačkoliv u prací věnujících se buď česko-německým vztahům nebo ženské otázce většinou převažuje příslušnost k určitému oboru (většinou podle původního oboru jejich autora), je obtížné přiřadit pouze k jedné vědní disciplíně. Dochází k propojování literární vědy a historie (Petrbok 2012), literární vědy a gender studies (Bahenská, Heczková a Musilová 2014, Heczková 2009), translatologie a gender studies (Kalivodová 2010)... Témata související s kulturními a sociálními aspekty v podstatě jakékoliv lidské činnosti často přímo vybízí či snad vyžadují spolupráci několika autorů i napříč vědními disciplínami. Výsledky takovýchto

kolektivních snah pak bývají skutečně působivé, čehož dalším skvělým příkladem je kniha *O ženské práci* (Bahenská, Heczková a Musilová 2014). Ostatně ke spolupráci odborníků z různých oborů nabádá i Pym v naději, že tak dojde k ucelenějšímu probádání translatologické historie (Pym 1998).

Takovým hojně pojednávaným, komplexním tématem jsou také **česko-německé vztahy**. Jde o část našich dějin s oblibou zpracovávanou českými vědci z oborů historie, etnologie, literární vědy... Téma česko-německých vztahů a jejich dějiny je ale zajímavé pro obě „zúčastněné“ strany, a při jeho výzkumu vzniká platforma pro vzájemné setkávání – příkladem je sborník *Češi a Němci* (Koschmal, Nekula a Rogall 2002). Práce německé (a rakouské) strany nám nastavují pomyslné zrcadlo jiným způsobem, než jsme zvyklí. Zpracovávají také v českém prostředí stále ještě opomíjenou stránku - situaci a pohled na věc Němců žijících v minulosti na našem území, nebo minimálně přistupují k tématu méně emocionálně (Wolf 2012), než tomu bylo zvykem (zejména před rokem 1989³) na české straně, což ovšem neznamená, že by zde nevznikaly kvalitní vědecké práce.

Další frekventovanou oblastí výzkumu je **literatura**. Literární věda, jazykověda či translatologie mohou zkoumat „čistě“ jazykové aspekty textů. Literární texty jsou ale též skvělým zdrojem informací, jelikož jde o jeden z mála způsobů fixace nejen dobových názorů. Zapojení literatury do širšího kulturního kontextu ji opět propojuje i s tématem česko-německých vztahů či postavení žen. Vědecké práce se tak například hojně soustřeďují na konkrétní literárně tvořící osobnosti (Eliška Krasnohorská - Heczková, Eliška Pešková...), které je možné interpretovat v souvislosti s různými fenomény. Samozřejmě to ale není jedinou možností a mnoho autorů si volí jako centrální určité období. Příkladem práce se širokým záběrem zohledňující provázanost jednotlivých segmentů kultury (a tedy i literaturu) je *Znamení zrodu* Vladimíra Macury (1995).

Také **rolí a postavení žen** v historii je věnováno i v českém prostředí stále více pozornosti, přičemž západní vědecký svět má před námi náskok. Vlivem feminismu se do středu vědeckého zájmu dostalo téma ženy, a to nejen jako pasivního prvku, jak tomu bylo ve vědě 19. století i na začátku století dvacátého, ale také jako aktivního činitele. S touto změnou paradigmatu přišly nové otázky a přístupy. V západním světě se prosazovali feministické hlasy ve větší míře od 60. let 20. století (Flotow 1997 : 1). Česká historiografie

³ Jako příklad související s tématem česko-německých vztahů i postavení žen můžeme uvést publikaci od Otakara ŠPECINGERA o Bertě Mühlsteinové z roku 1984 či obecně značně tendenční *Dějiny ženy* od S.K. Neumanna, které vidí nejen Němce, ale celou západní Evropu jako nepřítele lidu. To, že byly znovu vydány v roce 1999 (i když s doplnění novějších dějin), vzbuzuje řadu otázek...

se ženské otázce věnovala ve větší míře až od druhé poloviny 90. let 20. století. (Bahenská 2014: 14).

Dosavadní výzkum v českém prostředí se soustředil spíše na roli ženy obecně nebo na působení žen v některých dílčích oborech (např. literatura). Značný je v oblasti literární vědy přínos Libuše Heczkové, která se zabývá ženskou otázkou v souvislosti s literární kritikou i z jiných hledisek (viz výše zmiňovaná publikace *O ženské práci* či Heczková 2009). Postavení ženy obecně zpracovává kromě jiných historička Milena Lenderová. Za všechna další její díla jako příklad uved'mě *Z dějin české každodennosti* (2009), což dílo pozoruhodné svým rozpětím i z hlediska dějin 19. století obecně. Díky popularitě témat souvisejících s úlohou ženy v kultuře se formují i specializované disciplíny jako gender studies nebo gender history. Jak je z jejich názvu patrné, centrálním pojmem se stal pojem gender, který bývá mimo jiné definován jako socio-kulturně konstruovaný rod (Flotow 1997). Jde o frekventované téma, kterému se v západní Evropě badatelé a badatelky věnují již několik desetiletí. V českém prostředí jde o aktuální téma, které nám dává příležitost objevovat nové aspekty naší kultury. Vliv genderu je předmětem zkoumání i v translatologii. Souvislostmi mezi genderem a překladem se v českém prostředí zabývá především Eva Kalivodová (2010), jejíž práci na tomto poli lze považovat za průkopnickou, jelikož se zabývá širokou škálou aspektů souvisejících s otázkou genderu a překladu (srovnání české a světové situace, projevy genderových specifík v textu překladu...). Jaké místo v historii zaujímaly ženy-překladatelky, zatím ovšem u nás není detailně zmapováno.

Otázky spojené s postavením žen v historii i v různých oborech jsou velmi populární mezi studenty a hlavně mezi studentkami vysokých škol. Ti si je s oblibou volí jako téma vysokoškolské kvalifikační práce. Podle oboru studia se zde otevírá široká paleta témat. Časté je vzdělávání žen (práce absolventek pedagogických fakult). Obecnějšímu působení žen v české kultuře se věnují práce studentů a studentek historických oborů či etnologie. Ženám, které se překladem zabývaly, se věnuje i několik málo prací obhájených a Ústavu translatologie FF UK. Většinou jsou zaměřené na jednu konkrétní osobnost (Dolečková 2009, Bernasová 2009, Volná 1988, Ptáčková 1988). Některé z nich jsou již přes dvacet let staré. Většina výše uvedených prací se nezabývá přímo tématem, kterému se chceme věnovat my. Role žen jako překladatelek na konci 19. století v jazykové kombinaci čeština – němčina totiž zatím byla více než okrajovým tématem. Významné ženské osobnosti tehdejšího literárního života (např. Eliška Krásnohorská) byly spíše zkoumány z jiných aspektů, než kvůli jejich vztahu k překladům z německého jazyka.

Náš přístup ke zkoumaným tématům bude využívat poznatky několika vědních disciplín, přičemž stěžejní je pro nás vytvořit práci sloužící poznání dějin překladu soustředící se na prezenci žen v těchto dějinách. Snažíme se o obecnější zmapování tématu rozvedené o sociologické okolnosti jejich života.

1.2. Materiál, metody a techniky výzkumu

Anthony Pym (1998) rozlišuje v rámci dějin překladu (translation history) tři přístupy: translatologickou archeologii (translation archeology), historickou kritiku (historical criticism) a přístup explikativní (explanation). Každý z těchto přístupů využívá specifické metody pro dosažení svého cíle. Ačkoliv Pym (ibid) varuje před směřováním těchto přístupů, domníváme se, že pro naše téma je nutné použít vysvětlující přístup i přístup shromažďování dat spadající pod translatologickou archeologii. Ta by podle Pyma měla shromažďovat a uspořádávat fakta například formou výčtů a seznamů. Do této kategorie v této práci spadá kvantitativní analýza v páté kapitole. Náš přístup bude převážně deskriptivní. Aby byla data srozumitelná, je ovšem třeba je vyhodnotit a vysvětlit.

Právě kvůli neprobádanosti tématu překladatelek, a obzvláště překladatelek mezi němčinou a češtinou, je třeba využít jiné prameny než jen sekundární literaturu. Sekundární literatura nám pomůže vystavět historický a metodologický rámec. V druhé řadě se nám snad podaří z jednotlivých kusých informací, týkajících se vztahu žen k překládání, složit úplnější obraz dobové situace. Zbývající prázdná místa se pokusíme doplnit informacemi z primárních pramenů. To v našem případě budou zejména komentáře samotných překladatelek k jejich překladatelskému dílu i k překladu obecně. Jejich vyjádření budeme hledat v dobovém tisku a předmluvách či poznámkách k překládaným dílům. Tuto paletu doplní snad i dokumenty osobní povahy, nejspíše dopisy a vzpomínkové publikace. Předpokládáme, že z těchto zdrojů se nám podaří rekonstruovat postoj samotných překladatelek.

Na tomto místě musíme také zmínit naši definici pojmu překladatelka. Z dnešního úhlu pohledu bychom za překladatele či překladatelku označili osobu, která přeložila několik titulů nebo se překladem textů živí. Přípravný průzkum (v Souborném katalogu ČR) naznačil, že žen, které by vydaly více překladů, nebude v 19. století mnoho. Není zatím také jasné, zda se překladu věnovaly profesionálně a soustavně nebo jen příležitostně a pro zábavu. Jako překladatelky tedy označujeme v této práci ženy, kterým vyšel alespoň jeden překlad tiskem, nebo které se překladu věnovali soustavněji, ačkoliv jejich dílo bylo určeno pro neveřejné použití.

Abychom vymezili objem zkoumaných dat, budeme se v této práci věnovat především literárním překladům a překladům divadelních her, které byly publikovány knižně. Tato data doplníme o výše zmiňovanou sondu do některých periodik. Z téhož důvodu budou v popředí našeho zájmu ženy překládající z němčiny do češtiny.

Výchozím bodem pro získání přehledu o dochovaných překladových dílech z tohoto období nám bude **Souborný katalog České republiky**. Ten „soustřeďuje ve své bázi údaje o dokumentech ve fondech českých knihoven a institucí, které do Souborného katalogu ČR přispívají svými katalogizačními záznamy nebo poskytují informace o odběru periodik. V elektronické podobě je Souborný katalog ČR budován od r. 1995 a obsahuje více než 6,2 mil. záznamů českých a zahraničních monografií, speciálních dokumentů a seriálů (časopisy, sborníky, zprávy z konferencí...).“⁴ Jde o katalog, ve kterém najdeme záznamy o prezenci a dostupnosti monografií, seriálů i speciálních dokumentů v knihovnách České republiky. Projekt spravuje Národní knihovna. Zatím ještě nebyly katalogizovány všechny jednotky zúčastněných knihoven, i přes to se jedná o nejrozsáhlejší přehledový zdroj. Je bohužel více než pravděpodobné, že se nedochovalo ve fondech knihoven všechny v 19. století vydané knihy a publikace, a to ani přes zavedení povinnosti odevzdání povinného výtisku do zemských univerzitních knihoven (císařský patent z 27. května 1852, viz Wolf 2012) a později do knihovny národní. Lze se ovšem domnívat, že u publikací v dané době nebo i později považovaných za důležité byla tendence uchovat je pro budoucnost, k čemuž se nejlépe hodí velké knihovny.

V Souborném katalogu je možné přes opci Rozšířené vyhledávání nastavit jako parametry hledání jazyk originálu a jazyk dokumentu a rok vydání. Touto rešerší získáme přehled o dochovaných dílech přeložených z němčiny. U mnoha z nich je uvedeno i jméno překladatele a v některých případech i základní biografické údaje překladatele, ačkoliv to jsou případy spíše výjimečné. Tato rešerše bude tvořit významnou část našeho výzkumu. Půjde tedy o výzkum kvantitativní, který poskytne základní přehled o počtu (dochovaných) překladů. Dalším výstupem budou jména žen, které překlady pořídily. Získané údaje nám také pomohou při identifikaci žánrů a autorů, jejichž překladu se ženy věnovaly. Z pohledu Popovičových dějin překladu (1971) jde v podstatě o přípravné práce pro další výzkum.

Tuto **kvantitativní analýzu** se pokusíme dále rozvést tak, že vybereme na základě počtu překladů, témat či jejich významu pro tehdejší kulturní život některé výraznější osobnosti.

⁴ Homepage projektu – sekce „Co je Souborný katalog ČR.“ [online: <http://www.caslin.cz/caslin/o-nas/co-je-souborny-katalog-cr>], cit. 28.7.2016.

U nich se zaměříme na jejich překlady z němčiny. Budeme hledat peritexty (předmluvy, věnování, způsob označení překladatele/překladatelky...) a komentáře (poznámky pod čarou, vysvětlivky v textu...) přímo v překladu. Dále provedeme analýzu mimoknižních paratextů, epitextů (Genette 1997), ve snaze najít vyjádření samotných překladatelek o překladech a překládání. Mezi tyto epitexty spadají články překladatelek v dobovém tisku, jejich korespondence a jejich paměti vydané knižně. Domníváme se, že tato prohlášení překladatelek samotných o jejich přístupu a díle jsou součástí jejich praxe, ačkoliv například Popovič vyčítá Levému podobný přístup v Českých teoriích překladu jako abstraktně teoretický a nikoliv vycházející z „poznanej praxe“, tedy z jejich překladů (Popovič 1974: 15).

Po vzoru výzkumu Michaely Wolf (2012) prozkoumáme také dobové **adresáře** města Prahy a okolních obcí. Cílem bude zjistit, zda se v nich vyskytuje profesní kategorie překladatel/tlumočník a zda jsou v těchto oborech zastoupeny ženy. I zde se bude jednat o kvantitativní analýzu.

Za pomoci sekundární literatury tedy nejprve zmapujeme společensko-kulturní i literární dobový kontext a postavení žen v tomto kontextu. Na základě kvantitativní analýzy databáze Souborného katalogu ČR zjistíme počet překladů, které přeložily ženy. Tím získáme seznam žen, kterým vyšel alespoň jeden překlad knižně. Z této kvantitativní analýzy se pokusíme zrekonstruovat, jaké žánry a autory překládaly. Tuto rešerši doplníme analýzou peritextů vnějších i vnitřních, především z pera překladatelek samotných. Na základě dat z těchto zdrojů i informací ze sekundární literatury historické, literárněvědné a translatologické se pokusíme zjistit, jaké místo zaujímaly v české kultuře 19. století překládající ženy a jejich dílo.

2. Historický kontext

2.1. Obecný historický kontext

Mohlo by se zdát, že první polovina 19. století nesouvisí s tématem této diplomové práce. Ačkoliv konec národního obrození je často spojován s revolučním rokem 1848 (kvůli následným politickým změnám či oslabení masového charakteru národního obrození), projevují se jeho myšlenky a snažení obrozenců a následky a výsledky přirozeně i v druhé polovině století. Literáti a překladatelé navazují nebo se vymezují na činnost svých předchůdců. Také v případě ženské otázky jde o kontinuální proces reagující na předchozí stav věcí. V neposlední řadě národní obrození ovlivnilo vztah mezi německy mluvícím a česky mluvícím obyvatelstvem českých zemí, a tudíž i to, jak se překládalo z němčiny do češtiny.

V této podkapitole vycházíme převážně z publikace Mileny Lenderové *Z dějin každodennosti* (2009), jelikož tato publikace je stěžejním dílem v oblasti dějin každodennosti v 19. století. Zohledňuje mnoho oblastí lidského života, a proto přehledným způsobem podává ucelený obraz dobové kultury s akcentem na postavení žen.

Devatenácté století bývá v historiografii označováno jako století „**dlouhé**“ (např. Skřivan 2013: 9). Dlouhé ve smyslu trvající více než sto let, kdy je za jeho počátek považován rok 1789 a Francouzská revoluce, která ovlivnila celou Evropu a iniciovala nebo urychlila mnoho politických, společenských, ekonomických i jiných změn. „Dlouhé 19. století“ je pak ukončeno atentátem v Sarajevu (Lenderová 2009: 9) a začátkem první světové války. Jde tedy o období plné **změn** (Secká 2012: 9), přičemž dvě z nejvýznamnějších jsou **industrializace a urbanizace** (Lenderová 2009: 10). Tyto procesy se táhnou celým stoletím, i když samozřejmě v různé podobě a intenzitě, a také v různé době a různě rychle v jednotlivých evropských státech. K výraznému urychlení obou tendencí došlo v habsburské monarchii zrušením roboty a poddanství v roce 1848⁵. I to přispělo k tomu, aby se české země staly industriálním centrem monarchie (Čornej a Pokorný 2003: 36), industrializace a urbanizace zde však probíhala pozvolna, jelikož ji brzdilo několik faktorů. Bylo to zejména sporné politické postavení českých zemí a nadprůměrně vysoká hustota obyvatel (v porovnání s celorakouskými i evropskými poměry; viz Lenderová 2009: 12).

⁵ Kapitoly z českých dějin do roku 1918. Studijní opora. [online] Katedra společenských věd, Pedagogická fakulta Univerzity Palackého. [cit. 20.7.2016]. Dostupné z: <http://ksv.upol.cz/txt/KPCD.pdf>; s. 50.

Jedním z hlavních hesel tohoto období bylo slovo **pokrok**, které zejména z počátku neslo v sobě naději ve zlepšení lidské situace, a to díky objevům, vynálezům a technickým vymoženostem vůbec. Lidé považovali pokrok za svou zásluhu, za důsledek své tvořivé práce a „víra v pokrok mnohdy nahrazovala jakoukoliv jinou víru“ (Lenderová 2009: 11).

Dalším, stěžejním pojmem pro myšlení 19. století jsou **tradice** (ibid 15). Tato zdánlivě protichůdná hodnota k pokroku je možná přirozenou touhou po jistotách, tváří v tvář všem změnám a společenským a ekonomickým problémům. Tradice v habsburské monarchii ztělesňuje František Josef I., který setrval na trůně více než půl století, a do určité míry i monarchie sama (viz snahy Čechů o vyřešení své otázky v rámci Rakousko-Uherské říše, i tento postoj se ovšem ke konci měnil; ibid 11). Lpění na tradicích se projevovalo také tím, že změny v mentalitě a s nimi i určité zakořeněné „stereotypy veřejného i soukromého života“ probíhaly pomalu. Do této kategorie spadaly i názory na roli ženy a pramenily odtud snahy žen o změnu jejich postavení. Velmi obtížně se například měnil pohled společnosti na placenou práci žen, zejména práci žen vdaných (Bahenská 2014: 20).

Jak konstatují Lenderová a Macková (2009: 11), **habsburská monarchie** prošla ve dlouhém 19. století proměnou od „monarchie ovládané osvíceneckými absolutisty, přes klasickou absolutistickou monarchii v čele s panovníkem z boží milosti, jehož faktické pravomoci byly ovšem čas od času modifikovány vládou určených mocných mužů, až ke konstituční monarchii, v níž panovník zůstal osobně nedotknutelný,“ ale zodpovídal se „parlamentu složenému z volených zástupců občanů.“ Tito zástupci byly původně muži „vlastníci výsadu rodu“, v druhé polovině se stal rozhodujícím faktorem majetek. Stavovské uspořádání společnosti se začalo měnit směrem k vytvoření občanské společnosti“ (Čornej 2003: 37). Politická aktivita a uvědomělost stále širšího spektra občanů byly aktivizována revolucí roku 1848 (Lenderová 2009: 14).

Obecně v souvislosti s rozvojem kapitalismu posílil **význam ekonomických faktorů** pro společenské postavení, a tudíž i status podnikatelů a obchodníků výrazně stoupl. **Ideálem muže** se stává muž a občan, „schopný, jehož autorita se opírá o moc, materiální či morální“. Důležitou hodnotou buržoazní mravnosti byl také smysl pro povinnost. Změny navozené industrializací a urbanizací navíc zapříčinily posílení role muže, jako jediného živitele rodiny, alespoň na úrovni ideálu a teorie (v předindustriálních rodinách se na získávání obživy, na zemědělské nebo řemeslné práci podílela celá rodina; Fialová 1996: 199). Jak uvidíme v další kapitole, v praxi musely nejen v nejnižších vrstvách společnosti pracovat výdělečně i ženy (a často i děti), aby rodina přežila. Z části i v reálném životě, hlavně ovšem na ideové

úrovni byl soukromý život lidí rozdělen **na sféru veřejnou a sféru privátní** (Lenderová 2009: 14/206). Sféra veřejná (a v ní i placená práce) byla doménou muže, žena patřila do sféry soukromé. I v této její doméně byla samozřejmě (alespoň teoreticky a oficiálně) podřízena muži. V této sféře měla naplňovat své role – roli manželky, matky a hospodyně. To mělo být jejím posláním a jedinou potřebou (Bahenská, Musilová a Heczková 2014: 24). Žena měla být milující, obětavá, laskavá a pečující. Tento stereotyp a vymezený prostor narušovala, jak již bylo řečeno, ekonomická situace mnoha rodin a žen, a více či méně explicitně se ho snažilo změnit ženské emancipační hnutí. To se rozvíjelo zejména v druhé polovině 19. století a požadovalo více možností pro vzdělávání žen a pro jejich přístup na trh práce.

Ačkoliv se tradiční, široká **rodina ve** městech „rozpadla“ (nebo podobně jako u lpění na tradicích právě proto), byla rodina považována „za základ státu“. Pokud ovšem nebyla rodina dostatečně velká, mohlo v případě problému chybět zázemí a zajištění pro její členy. Bylo proto třeba hledat nové subjekty a možnosti, jak pomoci lidem v nouzi. Stát si tuto nutnost uvědomoval pomalu a například instituci zajišťující sociální péči (ibid 16) ustanovil až v období první světové války. Před zbudováním této instituce se alespoň postupně „začal hlásit k odpovědnosti za další život osob, které po léta působily v jeho službách“ (Lenderová 2009: 14). To, že se v nouzi nacházelo mnoho jejich spoluobčanů, si uvědomovali i obyvatelé habsburské monarchie, kteří se snažili „svépomocně“ zabezpečit sebe i své spoluobčany. Tyto systémy nebyly dokonalé, ale znamenaly významnou novinku (ibid 15) a pomoc pro celé rodiny, a často právě pro ženy (svobodné či ovdovělé). Pomoci znevýhodněným spoluobčanům se snažily různé spolky a profesní organizace a později také politické strany.

Sdružování se ve spolcích hrálo v 19. stoletím důležitou úlohu v životě i běžných lidí. Kromě prostého setkávání se s lidmi podobného náhledu na svět a kromě zábavy, bylo možné jejich prostřednictvím prosazovat různé zájmy a šířit různé myšlenky. V první polovině století se lidé spolčovali zejména profesně. Jejich společné vystupování musela také zaštitit nějaká významná, svobodná osobnost nebo část společnosti. Nesvobodné, poddané obyvatelstvo se tedy účastnilo obzvlášť „literátských bratrstev a některých náboženských spolků“. Vzhledem k politické situaci byl vládní systém ostražitý, co se sdružování obyvatelstva týkalo. Existenci jakéhokoliv spolku povoloval nebo nepovoloval panovník. Až zákonem v roce 1867 bylo ustanoveno právo občanů všeobecně „se shromažďovati a spolky tvořiti“ a v témže roce byl také vydán zákon „o právu spolkovém“. Spolky také od padesátých let spadaly do kompetence ministerstva vnitra a jeho regionálních prvoinstančních správních

úřadů. Od roku 1867 nesla za spolčování odpovědnost místodržitelství. Registraci spolků měla na starosti okresní hejtmanství. Spolky mohly vlastnit majetek, což se projevovalo i na jejich právu volit (ibid 320). V průběhu století se také změnilo geografické rozšíření spolků – v druhé polovině století se objevují i na venkově. Ke konci století se začíná utvářet vyšší organizační struktura, přesahující daný jednotlivý region. Činnost ve spolku byla většinou nehonorovaná. Existovaly různé typy spolků od ekonomických sdružení (družstva, akciové společnosti...), přes spolky hospodářské, zemědělské, lesnické, po spolky charitativní a spolky svépomocné.

Shrneme-li tedy spolu s Lenderovou (2009: 13) tendence působící v habsburské monarchii, získáme následující schéma: „První polovina 19. století byla epochou, kdy se všechny uvedené změny připravovaly, revoluce let 1848-1849 je urychlila, po krátkém přerušení byly obnoveny v průběhu 60. let a završeny v letech před první světovou válkou.“

2.2. Vzdělání

V moderní evropské společnosti nabývalo vzdělání postupně na významu od chvíle, kdy se stát rozhodl zavést **povinnou školní docházku**. I toto téma shrnuje přehledným, ale vyčerpávajícím způsobem Lenderová (2009: 191- 200): škola se stala „mezníkem mezi dětstvím a dospělostí“. Prosadit její význam se podařilo až v okamžiku, kdy si stát vytyčil za priority vzdělat své poddané. Jeho zájmy byly především praktické, šlo mu o kultivaci lidu a o osvětu. Pro dolní vrstvy měly fungovat školy veřejné. Školství, jeho cíle provedení bezesporu odrážely hodnoty, které společnost a stát chtěly předat dalším generacím. Nejen tyto hodnoty, ale i forma výuky se měnily: „struktura vzdělanosti a jednotlivé stupně institucionální výchovy se dotvářely a stabilizovaly po celé 19. století.“ Ačkoliv se postupně zvyšovala návštěvnost škol a gramotnost (Průcha 2015: 46), školní docházka naučila obyvatele především číst, psát a počítat, „skutečná vzdělanost zůstávala hluboko do 20. století distinktivním znakem středních a horních vrstev. Měřítkem vzdělanosti“ (Lenderová 2009: 192) bylo také to, jak společnost vzdělávací systém reflektovala...

V 18. století se v Evropě začaly objevovat i instituce zabývající se péčí a výchovou **předškolních dětí** (opatrovny, jesle). V českých zemích se tyto instituce objevují až v polovině 19. století, především ve městech. Tyto instituce měly původně zajistit alespoň základní výživu a hygienu nejchudších dětí, v průběhu doby se pak také snažily postarat se o děti, zatímco jejich matky byly v práci. Stigma služby pro nejchudší si tyto instituce

(podobně jako veřejné školy) nesly ale nadále, a tak se střední a vyšší vrstvy snažily využívat služeb kojných, chův, soukromých učitelů a guvernantek. Kromě stigmatu chudoby a nemorálnosti, se lidé u hromadných výchovných institucí také bály přenosu nemocí a vlivu „špatné společnosti“. V českém jazykovém prostředí měla předškolní zařízení jednak pomoci sociálně slabým rodinám, ale zásadním cílem bylo také „odvrátit nebezpečí poněmčování českých dětí ve výchovných jazykově německých“ (ibid), které například v Praze fungovaly dříve než ty české.

Předškolní výchova zůstávala fakultativní, zatímco **povinnost se vzdělávat** zavedl Schulpatent Marie Terezie z roku 1774, platný od roku 1775. Chlapci i dívky ve věku šest až dvanáct let se měli vzdělávat buď ve školách farních, hlavních nebo normálních, případně doma (pak ale museli nechat své vědomosti dvakrát do roka prověřit na některé ze škol). Vyučování doma se ujímali „učitelé či profesori veřejných škol, někdy studenti či kněží“ (ibid 200). „Děti starší dvanácti let měly v neděli navštěvovat tzv. opakovací hodiny.“ Měly se vzdělávat děti všech vyznání a bez ohledu na jejich sociální postavení (Lenderová 2001: 39). Docházka do školy výrazně ovlivňovala den nejenom dítěte, ale měla vliv i na život celé rodiny, na její „pracovní a ekonomickou výkonnost“ (Lenderová 2009: 199). Zejména rodiče, kteří sami do školy nechodili, ji považovali za zbytečnou. Obtížněji se tato povinnost také prosazovala na venkově. Situace se ale nejen díky postihům rodičů zlepšovala a v roce 1834 se v Čechách vzdělávalo 92,8% dětí (ibid 198). S výjimkou samostatných dívčích tříd ve velkých městech měly být školy většinou koedukované. Specifický aspektům vzdělávání dívek se budeme věnovat v jedné z dalších kapitol.

Inovace někdy zastaralých a zkosnatělých metod výuky se v praxi obtížně měnily. Tématizována byla potřeba změny v revolučním programu let 1848/49. Milníkem byla reforma školství, tzv. „**Hasnerův zákon**“ ze 14. května 1869, platící od školního roku 1870/71. Tento zákon prodloužil vzdělávací povinnost o dva roky. Zavedl školy obecné a umožnil vznik škol měšťanských (Vališová a Kasíková 2011: 73). Zákon se snažil o vymanění školství z vlivu katolické církve. Stanovil podmínky pro přípravu učitelů, které ji měly zlepšit, na druhou stranu ale zavedení povinné maturity (pro vyučující) ovlivnil možnosti žen pracovat jako učitelky (Bahenská, Heczková a Musilová 2014: 37). I díky tomuto zákonu byl do konce 19. století v českých zemích vymýcen analfabetismus (Lenderová 2009: 200).

Základní školy hrály důležitou úlohu při **formování moderního národa** tím, že zvyšovaly gramotnost, ale také více či méně přímým prosazováním „vědomí národní

identity“ (Lenderová 2009: 202). Šlo v první řadě o samotnou výuku v českém jazyce. Josef II. a jeho reformátoři a státní aparát podporovali němčinu jako jazyk říše. Výuka v německém jazyce měla přispět „ke vzniku moderního jazykově jednotného národa.“ Na elementárních školách se ale často vyučovalo v češtině, údajně i kvůli neschopnosti učitelů vyučovat v němčině.

Na úrovni **středního školství** byla situace trochu jiná. Například na gymnáziích se zejména ve vyšších ročnících vyučovalo v latině, jinak v němčině. Gymnázia byla do poloviny 19. století orientována spíše teoreticky. Vyučovalo se zde kromě již zmíněných jazyků matematika a dějepis a reálie. Od druhé poloviny 19. století také řečtina, přírodopis, fyzika a filozofická propedeutika, dále pak nepovinné předměty jako moderní jazyky či tělocvik. Praktičtěji zaměřené byly reálky (Vališová a Kasíková 2011: 76), které většinou studenty připravovaly k vysokoškolskému studiu technických oborů. Celkově bylo středoškolské vzdělání spíše něčím exkluzivním (Lenderová 2009: 204). Pro chlapce bylo nejběžnějším způsobem vzdělání jako přípravy na budoucí povolání, že šli do „učení“. Povolání pro chlapce většinou vybírala rodina a důležitou roli samozřejmě hrálo sociální postavení a finanční možnosti. Jako učedníci mladíci také bývali vydáni na milost svému mistrovi a jejich životní podmínky nebyly jednoduché. V první polovině 19. století se rozšiřovaly školy nedělní, opakovací. Soukromé nedělní řemeslnické školy se kolem poloviny století přeměňovaly na školy pokračovací, kde se mládenci učily i odborným předmětům.

Jestliže již středoškolské vzdělání bylo i u mužů považováno za něco výjimečného, ještě výsadnější pozici mělo pochopitelně vzdělání na vysoké škole. V českých zemích od středověku existovala pražská univerzita, další univerzity byly v Olomouci a Brně. Dále pak fungovaly specializované vzdělávací instituce jako pražská polytechnika.

I v oblasti vysokého školství došlo v průběhu 19. století k mnoha změnám. Přibývaly obory, které bylo možné studovat (přírodovědné a technické), organizace a samostatnost univerzit i počty studentů. Studenti se zapojily do revolučního dění v roce 1848, kdy mimo jiné žádali větší nezávislost a svobodu univerzity a vyučování a rovnoprávnost obou jazyků. Na jejich požadavky reagovala reforma z roku 1849. Ačkoliv oba zemské jazyky byly v roce 1866 zrovnoprávněny, na univerzitách stále převládala němčina, i když od roku 1869 se univerzitní vyhlášky vydávaly v obou jazycích⁶. Tyto snahy vyvrcholily v roce 1882 rozdělením pražské univerzity na c. k. německou universitu Karlo-Ferdinandova a c. k.

⁶ *Dějiny Univerzity Karlovy* [online]. [cit. 2016-07-20]. Dostupné z: [https://cs.wikipedia.org/wiki/D%C4%9Bjiny_Univerzity_Karlovy_\(1740%E2%80%931918\)](https://cs.wikipedia.org/wiki/D%C4%9Bjiny_Univerzity_Karlovy_(1740%E2%80%931918))

českou universitu Karlo-Ferdinandova. Podobně existovaly paralelně i dvě polytechnická učení, a to již od roku 1869 - Český a německý polytechnický ústav království Českého (od roku 1879 pod názvy C. a k. česká vysoká škola technická v Praze, a K. k. Deutsche Technische Hochschule in Prag)⁷.

Pro nás je ale zajímavé hlavně zjistit, jak a kdo mohl studovat německý a český jazyk. Na pražské filozofické fakultě existoval ústav germanistiky, který zde zůstal i po jejím rozdělení a s ním většina vyučujících (rozhodnutí alespoň oficiálně bylo na nich samotných). V tomto oboru měla německá část univerzity velmi dobrou pověst. Existoval zde také ústav slavistiky, který se rozvinul až ve dvacátém století. Po rozdělení univerzity vznikl nový germanistický ústav i v české části univerzity.⁸

Z předchozích odstavců je jasné, že význam vzdělání pro utváření „národního ducha“ si uvědomoval nejenom panovník, ale i čeští buditelé. Vraťme se pro pořádek z roku 1882 ještě zpět, k začátkům snah o prosazování české kultury ve školách. Češi se snažili o zakládání českých škol od prvního desetiletí 19. století, první hlavní školu založili v roce 1819 v Plzni. V druhé etapě národního obrození se již s českou školou „programově počítalo a vyučování v češtině prosazovali“ (Lenderová 2009: 202). Úspěchem bylo v roce 1839 založení Budče – velmi komplexního vzdělávacího projektu, kde mohly studovat i ženy. Bohužel tato škola neměla dlouhého trvání. V roce 1843 byla dokončena stavba a škola zahájila plný provoz. Po dlouhodobých finančních problémech tento projekt definitivně skončil v roce 1848 (Děd 2006). V roce 1866 byl vydán zákon, díky kterému oba zemské jazyky, čeština a němčina, získaly rovnoprávné postavení v základním i středním školství (Lenderová 2009: 202).

Snahy vzdělávat občany ale nekončily u dětí a mládeže. Vznikaly vzdělávací spolky, které v závislosti na záměrech provozovatele a na cílové skupině měly různou podobu a náplň. „Provozovaly knihovny a veřejné čítárny, pořádaly přednášky a nejrozličnější osvětové akce“ (ibid). Tyto spolky se snažily vzdělávat ve vlasteneckém duchu, vzdělávat chudé obyvatelstvo, a také hrály důležitou roli ve vzdělávání žen, čímž se budeme podrobněji zabývat v kapitole 5. Vzdělávací spolky byly tehdy poměrně oblíbené, jelikož zvyšující se míra gramotnosti vedla občany k „hledání dalšího specifického typu informací“ (ibid 324). K celkové oblibě spolků v habsburské říši přispívalo mnoho faktorů, které v této době byly „objevovány“ nebo sílily: uvědomování si „role občana“, filantropické snahy a v neposlední

⁷ Historie ČVUT v datech [online]. [cit. 2016-07-20]. Dostupné z: <http://intranet.cvut.cz/cs/historie>

⁸ Německá univerzita v Praze [online]. [cit. 2016-07-20].]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/N%C4%9Bmeck%C3%A1_univerzita_v_Praze

radě ustanovující se kategorie „volného času“. Spolky často stály a padaly s aktivními jednotlivci a měly různou dobu trvání.

2.3. Literatura a čtení v českých zemích

Posilování gramotnosti bylo prostředkem výchovy veřejnosti, jelikož se touto cestou mohly předávat vhodné informace: „K výchově a osvícení veřejnosti cílily také drobné spisy, návodná literatura, ... noviny, časopisy, tradiční kalendáře,... modlitební knížky,... knižní lékařské rady“ a to již od 18. století, které se překládali i z jiných jazyků (francouzština, němčina; *ibid* 192). Skupina potencionálních konzumentů literatury, čtenářů, se rozrůstala a kolem poloviny 19. století již šlo o skupinu poměrně rozsáhlou a sociálně pestrou. To samozřejmě zvyšovalo poptávku po publikacích, kterou šlo lépe pokrývat díky novým tiskařským technikám - a podle období také díky dočasné absenci cenzury (zrušení tzv. předběžné cenzury v roce 1849; Končelík, Večeřa a Orság 2010: 17). Snadnější bylo také publikovat vlastní texty, což umožňovalo šířit své názory a ovlivnit i širokou skupinu spoluobčanů. Ideálním médiem pro tyto snahy byly noviny a časopisy. Ty se na české straně potýkaly zprvu s velmi prozaickým problémem – nedostatkem čtenářů, ale i nedostatkem autorů (Kusáková 2012: 336). Tento nedostatek zčásti kompenzovaly překlady, ve 30. a 40. letech zejména z němčiny. Původních autorů (i čtenářů) ale přibývalo a do let čtyřicátých můžeme situovat zrod moderní české žurnalistiky (Lenderová 2009: 334).

V první polovině století byla ještě velmi silná potřeba čtenáře vychovávat. To, že stále více lidí četlo i pro zábavu, bezpochyby ovlivnil i fenomén volného času. Jak byla četba populární, dosvědčují různé prameny osobní povahy, nakladatelské i knihovní katalogy, ale i sám vznik řady knihoven a čtenářských kroužků. Oblíbenou společenskou kratochvílí bylo také hlasité předčítání. Knihovny vznikaly také jako symbol prestiže - zejména ve šlechtických kruzích, a našli bychom v nich i četná bohemika (*ibid* 332). Další knihovny zakládaly spolky a školy, nebo byly veřejné. Zároveň se silícím nacionalismem stoupala i obliba a význam českých knih pro běžné čtenáře a vlastnit českou knihu patřilo v posledních desetiletích k dobrému tónu, stejně jako následná diskuze o přečteném či čtenářské deníky (*ibid* 339).

Tiskařské dílny se v průběhu století množily i v jiných městech než v Praze. V Praze ale logicky sídlilo nejvíce nakladatelství, tiskáren a knihkupectví. Ty musely ale čelit omezené velikosti trhu nejen co do rozlohy geografické, ale co do finanční kupní síly čtenářů. Knihy i tiskoviny ale byly i nadále pro řadu čtenářů finančně nedostupné, půjčovali si je nejen

v knihovnách, ale i navzájem mezi sebou nebo v půjčovnách při antikvariátech (ibid 331-338).

Devatenácté století bylo plné změn i v literatuře. Obzvláště ve druhé polovině 19. století se objevily **nové proudy** ve všech uměleckých odvětvích a „poměrně rychle se střídaly: sloh přestal být výrazem epochy“ (ibid: 15). Nebudeme se zde zabývat **literaturou původní** a jejími autory podrobně. Omezíme se pouze na charakteristiku hlavních směrů a rysů. Pro nás je důležité spíše to, jaké vztahy a tendence existovaly mezi literaturou původní a překlady.

Oddělit jasně jednotlivé proudy v literatuře 19. století je tedy problematické. Tato nejednotnost souvisí s mnohohrstevnatostí národního obrození jako takového. Na jedné straně tu máme jedinečný proces české národní obrody s mnoha specifiky, které je ale v širším smyslu součástí dobových tendencí celoevropských. Domácí literární i jiná díla na jedné straně reflektují dobové evropské dění, na straně druhé jsou ale za jinými proudy a „obrození“ v jiných částech Evropy opožděné (Macura 1995: 5). Snaha „stíhat“ obě tyto tendence s sebou nese ono rozostření mezi jednotlivými žánry.

Určitým pojítkem jsou v první polovině století přetrvávající snahy obrozenecké, které přechází na začátku 19. století do své druhé fáze. Již tedy existují jazykové prostředky i základní literární díla v českém jazyce a spisovatelé se mohou „pokusit o náročnější uměleckou tvorbu“. Macura (1995) doporučuje jako slohové vymezení pro toto období pojem preromantismus, jelikož kromě jiných pojících momentů tento pojem „předpokládá slohovou nejednoznačnost“. Charakteristická je pro začátek století snaha o pozdvižení básnictví, ovšem se zřetelem na lidového čtenáře. Na toto široké publikum se také četné subjekty včetně překladatele snažily působit výchovně a podnětně (vydávání tzv. lidových knihoven s hodnotnou četbou, kalendáře...). I přesto čtenáři (nejpočetnější vrstvy byly ty nižší) nejčastěji konzumovali triviální literaturu, hrůzostrašné, krvavé nebo milostné romány (Lenderová 2009: 337), což se projevovalo následně i na překladové produkci.

V duchu panslavismu je populární ohlasová poezie, ve které se projevuje také dobová obliba folkloru a lidové poezie. Tento aspekt je vlastní i romantismu, který se v české literatuře projevuje od 30. let (Lehár 2008: 205). Pro romantismus je dále typický důraz na jedinečnost zejména ve smyslu výjimečnosti osudů literárních postav i „génia“ tvůrce. Jako prostor pro přednes textů v českém jazyce jsou hojně využívána divadelní jeviště. I zde repertoár reflektuje výše zmíněné charakteristiky.

Realistické tendence jsou patrné již v poslední fázi národního obrození a v první polovině 19. století obecně. V českém prostředí je snaha o realistické zachycení života opět spletena např. s tématy národními. Realistické prvky se objevují i u autorů druhé poloviny 19. století, kdy se u některých autorů přetvářejí v kritický realismus, který pak převládá v díle mnoha spisovatelů i na začátku století dvacátého. Realismus je v 19. století opět spojen se zájmem o venkov, tentokrát ale již méně idealizovaným (ibid 363nn). Dalším proudem spojeným s realistickým viděním světa je tzv. historická próza. Realistický je zde především výběr okamžiků z historie. Ty jsou ovšem zpracovávány různě.

Po odmlce v 50. letech 19. století způsobené jednak odchodem na věčnost posledních autorů národního obrození, a za druhé dozníváním represí po bouřích v letech 1848/49, se nová generace spisovatelů snaží českou literaturu oživit. Manifestem této generace je almanach Máj vydaný v květnu 1858. „Májovci“ si vytyčují za cíl stvořit českou literaturu využívající nové evropské tendence. Nechtějí již jen napodobovat, a to ani literaturu světovou, ani domácí folklór. Vzorem jim má svou nespoutaností být Karel Hynek Mácha (ibid 262nn).

Další generace autorů přichází v 70. a 80. letech a díky sporu ohledně směřování české literatury, který se odvinul od kritiky díla Jaroslava Vrchlického, se rozdělí na křídlo kosmopolitní (tzv. lumírovce) a křídlo národní (tzv. ruchovce). Předmětem sporu je především to, zda by se česká literatura měla zapojit do kontextu světové literatury (být tedy kosmopolitní), a to i díky překladům, nebo zda by měla cíleně pěstovat národně obrozenecký program. V těchto sporech sehrála poměrně zásadní roli i Eliška Krásnohorská, které se přikláněla k programu národnímu (ibid 293nn).

Na klidu české literární scéně nepřidal ani další spor – spor o pravost rukopisů královédvorského a zelenohorského. I zde jde opět o otázku kvalit národní literatury a místo české literatury a kultury ve světovém kontextu. Na obou sporech tedy vidíme, že ačkoliv podle všech definic národní obrození skončilo rokem 1848, aspekt národní je pro tehdejší společnost, českou i německou, stále velmi významným a aktuálním tématem.

2.4. Vztah českého a německého kulturního prvku v českých zemích

Je obecně známo, že vztah českého a německého jazyka, jejich status a rozšíření se na našem území v průběhu dějin měnily. Soustředíme-li se na období 19. století, pak i zde zaznameneáme několik fází ve vývoji vztahů Čechů a Němců na našem území. Ve většině

Evropy sílí, podníceno mimo jiné napoleonskými válkami (ibid 179), nacionalistické hnutí a vlna nacionalismu se nevyhnula ani českým zemím. Nacionalistické tendence se projevovaly na české i německé straně.

České národní obrození je běžně členěno do tří fází⁹, přičemž začíná v druhé polovině 18. století a končí rokem 1848. Jeho ideje a snažení obrozenců, následky a důsledky jejich konání se ovšem přirozeně projevují i v druhé polovině století. Vývoj navazuje na předchozí dění, nebo se lidé naopak vymezují vůči činnosti svých předchůdců. Češi se i nadále snažili získat lepší, rovnoprávnou pozici ve státě a dále rozvíjet svou kulturu. Nutno podotknout, že i dnes je hodnocení tehdejšího vývoje stále „vlastenecky“ zabarvené. České dějiny jsou líčeny z pohledu „jazykových Čechů“, jako jejich neustálý boj o samostatnost. Každý krok ke zlepšení vnímají jen jako vynucený ústupek rakouské vlády, za kterým se ale skrývala neustálá snaha utlačovat Čechy, jak jen to jde. Politické postavení Čechů tehdy bezesporu nebylo rovnoprávné, ale druhá polovina století přinesla pro Čechy pozitivní změny (reformy vysokého školství, rovnoprávnost zemských jazyků...). Odpor a obavy německy mluvících obyvatel tehdejších českých zemí, kteří tvořili třetinu obyvatelstva, se v dnešní interpretaci setkává s nepochopením. Jakoby jejich hlas neměl při rozhodování o osudu jejich vlasti váhu (Čornej 2003: 41).

Hojně zastoupeno bylo německy mluvící obyvatelstvo na našem území od středověku. V 19. století tvořilo třetinu celkové populace, přičemž jeho prostorové rozšíření se soustředilo do několika oblastí. Byla to větší města, příhraniční oblasti a několik jazykových „ostrůvků“. Hustější koncentrace německých mluvčích byla na Moravě. Toto obyvatelstvo netvořilo homogenní skupinu. Obyvatelstvo jižní Moravy tíhlo kulturně spíše k Rakousku a Vídni, zatímco Němci v Praze a v Čechách se orientovali spíše k Německu. To bylo způsobeno zejména historickým vývojem a původem těchto skupin, a nepochybně také geografickou blízkostí. Rozdíl byl také v jazyku – severočeské a severomoravské dialekty patřily do skupiny středoněmeckých dialektů, jiho- a západočeské a jihomoravské spadaly pod dialekty hornoněmecké (Nekula 2002: 154). V této práci většinou budeme používat označení „německý“ nebo „německy mluvící“ pro obě tyto skupiny. Byly-li mezi nimi činěny rozdíly v 19. století (např. pro jejich tíhnutí k Německu či k Rakousku a s tím spojeným řešením „státní otázky“), tak v dnešním úzu většinou nedochází k jejich odlišování. Pojem „Rakušan“ nechceme v tomto kontextu používat, jelikož jako Rakušany bychom mohli označit všechny

⁹ Srovnej např. Sochrová 2007 : 112.

obyvatele rakouské monarchie nebo naopak osoby žijící na území jejího jádra, na území dnešního Rakouska.

Jak jsme již popsali v kapitole o vzdělání, vyučovacím jazykem byla po dlouhou dobu hlavně němčina. Byla také jazykem státní správy (dlouho jediným, posléze interním) či armády. Vzdělání a společenský vzestup byl tedy dlouho spojen s ovládnutím německého jazyka. To mělo dopad na sociální rozložení německých mluvčích. Před nástupem národního obrození se **čeština** užívala především jako komunikační jazyk sociálně a vzdělanostně nižších vrstev a na **venkově**. Český jazyk tedy ve funkci prostředku intrakulturní komunikace nahradila do značné míry němčina. Došlo tím k narušení plynulosti (jazykově) českého kulturního vývoje a česká kultura fungovala uvnitř kultury jiné (Macura 1995: 7).

Do příchodu českého národního obrození (a někdy i během něj) obyvatelé českých zemí definovali své vlastenectví na **základě zemského principu** – na základě toho, že na daném území žili, cítili se s ním spjati. V rámci českého národního obrození se zvyšoval počet osob, které se definovaly jako **Češi na základě jazyka**. Pojem národa byl v jejich chápání „nerozlučně svázán s jazykem“ (Berger 2002: 131). Jako první tuto myšlenku propracovaně formuloval Josef Jungmann (ibid). Důraz na vlastní jazyk kladly v té době i ostatní ustanovující se národy. V českém prostředí se češtiny ujali **vzdělanci**, kteří si vytkli za cíl oživit jazyk tak, aby se mohl používat k vyjadřování i sofistikovanějších myšlenek (Levý 1996: 88), aby jeho slovní zásoba i gramatika odpovídaly aktuálním potřebám a stavu společnosti. Paradoxem bylo, že chybělo „publikum“, které by přijímalo české literární výtvoř. Chyběla společenská vrstva, která by jazyk využila v celé jeho šíři. I mateřským jazykem těchto prvních buditelů byla často němčina, takže když se nadchli pro vlasteneckou myšlenku,¹⁰ museli se pracně český jazyk učit (Macura 1995: 23) a jako komunikační jazyk užívali němčinu, jak si například stěžuje Eliška Pešková na rodinu Kollárovu (Pešková 1886: 34). Kvůli narušené kontinuitě jeho vývoje, bylo třeba jazyk obohatit o aktuální vyjadřovací prostředky. Buditelé pracovali na svébytnosti češtiny a tyto snahy se realizovali na úrovni češtiny, tedy na úrovni jazyka. Výsledkem byla konstrukce „jazykové skutečnosti, světa uměle vytvářeného jazykem“, čímž konstruovali také „obraz uzavřeného a soběstačného českého území“ (Macura 1995: 56). Tento přístup ovlivnil zpočátku ráz celého národního obrození – byl to ráz v podstatě filologický (Macura 1995: 57). Rozvoj českého jazyka tak znamenal rozvoj české kultury (Macura 1995: 59). Ve 30. a 40. letech 19. století si toto

¹⁰ Jak upozorňuje Macura, stát se českým vlastencem a tudíž i Čechem bylo možné, i když rodným jazykem byla němčina. Přechod k češtině tedy proběhl vědomým a uvědomělým přihlášením se k české kultuře (MACURA 1995: 120).

omezení vlastenci uvědomují a „postupně se přesouvá důraz z reprezentativní a mysticko-sakrálních funkcí jazyka na jeho funkci komunikační“ (Macura 1995). Jde tedy více o využití jazyka jako komunikačního, praktického prostředku.

Situaci obrozené kultury trefně shrnuje Levý (1996) citátem Felixe Vodičky: „V literatuře existovaly u nás v první polovině 19. století dva vývojové procesy vedle sebe. Normální vývoj literatury řízený v hlavních rysech imanentně danými vývojovými tendencemi a probíhající přibližně v souladu s celkovou atmosférou evropské literatury..., současně však i vývoj uskutečňující obrození v české literatuře, tj. úsilí o realizaci literatury vyššího slohu, o diferenciaci literárních projevů, zvláště pak o vytváření literatury s vyhraněnou funkcí estetickou a konečně o vytváření společenské báze pro jejich konzumenty“. V první fázi bylo tedy třeba dokázat, že čeština je schopná stejně dobře nebo lépe fungovat jako svébytný moderní jazyk (Berger 2002: 132). V první řadě bylo třeba obohatit jazyk lexikálně, gramaticky ale i po stránce obsahové a myšlenkové. Při těchto snahách hrál překlad důležitou roli, a to i překlad z němčiny, jak uvidíme v další kapitole. Ačkoliv němčina pomáhala při **utváření jazykových i obsahových prostředků českého jazyka** a české kultury, byla vnímána veskrze negativně, jelikož byla považována za **jazyk utlačovatele** (ibid 36). Bylo třeba se vůči ní jasně vymezit. Dělo se tak (opět poněkud paradoxně) na úrovni jazykových prostředků – obrozenci se snažili oprostit český jazyk od „germanismů“ i na úrovni frazeologické a syntaktické, ale některé jevy již byly natolik zakotvené, že se je nepodařilo vymýtit (např. vysoký počet kompozit), jiné se přesunuly na periferii slovní zásoby nebo vymizely postupně zcela (Šlosar 2002: 109). Další úrovní vymezení se vůči okolí byly také texty, které tak činily explicitně a stejně explicitně chválily český jazyk (Levý 1996: 109).

V úrovni kulturní sice „oficiálně“ mělo větší váhu vše české, vzdělání čeští vlastenci se ale nebránili četbě kvalitní německé literatury, naopak často kritizovali nekvalitní českou literární tvorbu (Lenderová 2009: 341). Dlouhodobě oblíbená byla díla německých klasiků (např. Goetha a Schillera) a německých filozofů (Veselý 1995: 139). Jelikož tato vrstva němčinu díky absolvovanému vzdělání ovládala dobře, bylo přirozené číst tato díla v původním jazyce. Také u zahraničních děl trvalo, než byl dostupný jejich český překlad. Číst českou původní literaturu, případně jiné slovanské literatury, ale patřilo k povinnostem vlastence (Lenderová 2009: 341).

V praxi běžného života ale bylo těžší se od provázanosti s německou kulturou a jazykem oprostit. Odpor k němčině, a obzvláště odpor k českým Němcům, byl také místy poněkud

paradoxní. To v již zmíněném smyslu, že první obrozenci sami mluvili německy a využívali němčinu pro obohacení češtiny a české kultury, ale také proto, že první snahy například o zřizování českých vědeckých institucí významně finančně **podporovala šlechta**, která mluvila německy, ale na principu zemského patriotismu se považovala za Čechy (například hrabě Sternberg a Národní muzeum; viz Berger). Z dnešního pohledu se zdá, že jejich (zemsky) vlastenecké snahy se nakonec obrátily proti jim samým. Ani každodenní život Čechů nebyl odříznut od němčiny a německy mluvících spoluobčanů. Obě etnika se setkávala a komunikovala spolu při obchodním styku a na úřadech. Interakce probíhala i v domácnostech, například při komunikaci se služebnictvem (nebo naopak se zaměstnavatelem).

Navzdory těmto interakcím ale české vlastenecké hlasy a snahy v průběhu 19. století sílily a Češi se vymezovali vůči všemu německému. Nejen v reakci na tyto procesy, ale i v kontextu sílícího nacionalismu Němců i mimo české země se i Němci na území Čech a Moravy snažili vymezit vůči svému okolí. Oba národy se od sebe postupně stále **více izolovaly**, každý si vytvářel vlastní kulturní instituce a vlastní spolky, což, dá se říct, vyvrcholilo rozdělením pražské univerzity v roce 1882 na českou a německou. Obě kulturní oblasti mezi sebou určitým způsobem soutěžili, takže ačkoliv si zejména Češi stěžovali, že se jejich němečtí spoluobčané nezajímají o „výdobytky“ české kultury a literatury, tak třeba právě v oblasti spolkové reagovali obě sféry na aktivity té druhé poměrně rychle a „postupující nacionalizace“ se zde projevovala velmi výrazně (Lenderová 2009: 321-324, tak i dále). V českých zemích existovala paralelní síť **spolků českých a německých**, jejichž fungování, zejména praktické uplatnění, bylo velmi podobné. Oba kulturní okruhy sledovaly navzájem svou činnost a reagovaly na ni, například pokud na jedné straně vznikl spolek určitého typu, zřídila druhá strana vlastní podobný spolek. Rozdíly byly spíše v tom, „jakou důležitost připisovaly [oba kulturní okruhy] jednotlivým typům spolků, než [v tom], jaké spolky vůbec vytvářely“. Obě strany se snažily zejména v dosud smíšených jazykových oblastech získat na svou stranu dosud „nevyhraněné“ občany. Takto mezi sebou soupeřila například Matice školská a Deutscher Schulverein. Podobně paralelně existovaly i další kulturní instituce nebo od 80. let také pražská univerzita.

Jako odkaz národního obrození, ale také doby po druhé světové válce, kdy Němci byly cíleně znázorňováni jako fašisté a zhůvěřilí a krutí buržoazní a kapitalističtí vykořisťovatelé a utlačovatelé českého národa, byl dlouho opomíjen výzkum historie a kultury Němců žijících v českých zemích. Ačkoliv v mnoha ohledech tento deficit čeští i němečtí badatelé již

dohnali, ženské hnutí a dějiny německých žen žijících v českých zemích ještě příliš prozkoumány nejsou.

3. Překlad a překladatelé

3.1. Dobové překladatelské normy a tendence

V kapitole o vztahu češtiny a němčiny na našem území jsme již naznačili, že Češi se během 19. století snažili vůči němčině vymezit a vytvořit nezávislou a svébytnou českou kulturu. Situace byla v českých zemích v 19. století také specifická tím, že velká část populace ovládala i češtinu i němčinu. Zdánlivě by tedy nebylo třeba překládat mezi těmito jazyky. Vztah mezi těmito jazyky byl ale komplikovaný. Němčina fungovala po staletí jako zprostředkovatel „pokročilejších civilizačních forem z evropského západu“ (Słosar 2002) zejména pro vyšší vrstvy, a to i na samotné lexikální úrovni. Znalost němčiny umožňovala i jazykově českému okruhu čtenářů možnost seznamovat se se světovou literaturou „ještě před tím, než se české knihy (a české překlady) staly samozřejmostí (Lenderová 2009: 341). Publikum tedy mohlo číst zahraniční literární tvorbu buď v originále, nebo v německém překladu (např. díla Julese Verna). Další podobou kulturního transferu bylo pak přímo překládání textů z němčiny i do němčiny.

Tato práce se zabývá především obdobím poobrozeneckým, nicméně pro jeho pochopení považujeme za nutné krátce zmínit i normy a tendence období obrozeneckého.

Obrozenecké období českého překladatelství dělí Levý (s odkazem na Felixe Vodičku) na tři části: první „**přípravné období obrozenecké**“, které se shoduje s dobou působení Dobrovského a Puchmajera, dále „**vrcholné období obrozenecké**“, pro které je centrální osobností Josef Jungmann, a **poslední část** ve druhé čtvrtině 19. století, kdy „se v české literatuře uplatňuje překladatelská estetika **předromantismu a romantismu**“ (Levý 1996: 81). Otokar Fischer pokračuje **členěním dějin novodobého českého překladu**, které začínají dobou Jungmannovou, kterou Fischer označuje za dobu „**buditelskou**“. Češi se objevují a dokazují, co všechno lze v češtině vyjádřit. Stěžejní osobou **druhého období** je Jaroslav Vrchlický. V tomto období česká literatura (a tudíž i překladatelství) dohání západní Evropu. **Třetí období** je pak Fischerova současnost. Levý osvětluje Fischerovy vývody a doplňuje, že je třeba vidět obě první období více diferenciovaně, jelikož zároveň existovalo více stylů či tendencí. Čeští obrozenci navázali co do metody a teorie na překlad humanistický, ale byli ovlivněni i literaturami cizími a překladatelskými metodami, které se v těchto literaturách užívaly. Na konci 18. století a začátku 19. století docházelo ke konfrontaci klasicistního překladu a překladu (před) romantického. Velmi zkráceně lze tato dvě teoretická východiska popsat jako protichůdná – klasicistní překlad jako překlad

adaptační, „volný“, proti romantické snaze o překlad doslovný, „věrný“. Klasicisté se tedy (leckdy poměrně volně) snažili přenést základní myšlenku originálu, používali ovšem vlastní dobový styl a vyjadřovací prostředky. Kladli důraz na vytříbenost formy, a protože jejich publikem byly vyšší společenské kruhy, nivelizovali i příznakové stylistické prostředky, aby vyhověli vkusu svých čtenářů. Romantici oproti tomu kladli důraz na zachování individuálního, národního či historicky specifického ducha a zvláštností cizích kultur. Volili proto překlad doslovnější (Shrnutí dle Levý 1996: 66-74). Dále pak Levý shrnuje další vývoj následujícími slovy: „Z hlediska obecné teorie a techniky se vývoj překladatelských metod v nové české literatuře dál oscilací mezi těmito krajními možnostmi; výběr překladatelských prostředků a způsob jejich využití byly ovšem závislé na konkrétních potřebách kulturní situace české, na úkolu, který měl překlad plnit.“ Levý upřesňuje, že nad funkcí estetickou převažuje v této době „**zřetel vlastenecky utilitární**“¹¹. Překlad a překladatel se tedy podřizují vlasteneckým cílům. K tomuto účelu využívají překladatelé klasicistní i romantické metody, tak jak je třeba, „a proto se někdy kříží a jsou obměňovány“ (ibid 76).

Výrazné znaky prvního, přípravného období lze krátce shrnout následovně: snaha o obohacení češtiny zejména v oblasti umělecké literatury a vyššího stylu, pro kterou ovšem neexistovala dostatečně vyvinutá skupina recipientů. Kromě výběru překládaných žánrů se zacílenost na tuto vrstvu projevovala také použitými metodami a volbou jazykových prostředků (vulgarismy, volnou adaptací látky, počešťování, vysvětlivky...) Překladatel musel čtenáře vůbec přilákat k četbě. Snažil se mu tedy usnadnit pochopení textu a četbu (Hrala 2002: 128).

Ve vrcholném obrozeneckém období je i nadále cílem posílit český jazyk a kulturu, ovšem důraz se přesunul z didaktické funkce na tvůrčí využití jazyka. Jazyk a literatura se tak měly dále obohacovat (odborná terminologie...). Modifikuje se i funkce překladu, který má informovat o aktuálním dění v ostatních literaturách. K překladu se tedy volí jiné žánry a překladové normy jsou ovlivněné romantickým překladem. Jak již ale bylo řečeno, tendence v původní literatuře i v překladu se v tomto období prolínají a překrývají.

Jak jsme již zmínili v úvodu kapitoly, němčina hrála důležitou zprostředkovatelskou roli (Veselý 1995: 139) a většina vzdělanců a literátů v 19. století ji ovládala velmi dobře. Pro české překladatelství tehdy bylo příznačné využívat tyto skutečnosti a překládat z druhé ruky (ibid 140). Na rozdíl od dnešních preferencí nebyl tehdy **překlad z druhé ruky** většinou brán

¹¹ Srovnej Hrala 2002: 128.

jako něco negativního, i když ke konci obrození se proti němu začínají ozývat kritické hlasy, jelikož si kritici uvědomují, že originál se od překladu může odlišovat (Levý 1996: 77). Díky rozšíření němčiny logicky nejčastěji sloužily u „literatury konzumní“ jako předloha německé překlady cizojazyčných děl, a to i v druhé polovině 19. století. Překladatelé používali německé verze textů také jako pomůcku u textů náročnějších i básnických. Levý konstatuje, že určit předlohu, ze které překladatel vycházel, je obtížné a rozšíření překladů z druhé ruky bylo nejspíše hojnější, „než je dosud zjištěno“ (ibid 78). K tomuto názoru se připojuje i autorka této práce, jelikož se domnívá, že vzhledem k negativnímu hodnocení němčiny nebo naopak, protože ji brali jako něco samozřejmého, překladatelé necítili potřebu zmiňovat se o použití německých předloh. S hrdostí naopak často proklamují, že při překladu využili překlady polské či ruské. Levý to dokládá citátem z předmluvy Puchmajerova překladu původně francouzského díla: „... Dvojí nám z toho užitek vyplyne; předně: překládající z cizozemštiny do našeho jazyka českého, uspoříme sobě, budeme-li mítí též přeložení polská po ruce, polovici práce své; a za druhé: budeme se lepším slovanským vyjadřování se způsobům učit, a tak nebude se potřebl čeho obávati, že tou nemotornou poněmčilou češtinou všecko se pokazí a zmate.“¹²

Literaturu a překlad ovlivňovala v té době do značné míry **cenzura** (Veselý 1995: 141). Mnoho překladů kvůli cenzuře nevyšlo, ale jindy **překladovost** umožňovala vydat dílo, které by jinak neprošlo. Autor buď mohl vlastní práci „dávati úmyslně znak cizího původu“ nebo začlenit do překladu „nevhodné“ aktuální části (Levý 1996: 79). „V literatuře poobrozenecké se překladovost stává hodnotou převážně estetickou“, a pro určité čtenáře pozitivní, jelikož je znakem „koloritu“ originální kultury.

Výběr textů a žánrů k překladu ovlivňovala řada faktorů. Stejně jako výše zmíněná metoda překladu, i výběr textů se řídil z velké části hlediskem přínosu pro obrození a tedy pro českou literaturu a kulturu. Dalším faktorem bylo také cenzura – pokud bylo jasné, že dílo neprojde cenzurní přezkoumáním, mohlo to odradit od jeho překladu. Dalším nezanedbatelným faktorem bylo to, co bylo publikum schopné a ochotné přijmout (a tudíž koupit a číst). Nejpočetnějším publikem byli (se silícím rozšířením gramotnosti a vlasteneckého nadšení) lidé z nižších vrstev, s čímž souvisela snaha oslovit tyto vrstvy publika. Proto se vytvářelo „české čtivo pro lid“ a český repertoár pro divadla (ibid 79). Obzvláště v první polovině 19. století se je autoři a překladatelé snažili vychovávat

¹² Ibid: 78. Překladatelé v začátcích národního obrození přejímali „celá“ slova ze slovanských jazyků, odtud tedy ona úspora práce.

a překládali se tudíž hojně např. kalendáře a modlitební knížky (ty již v 18. století; viz Horáková 2012: 30).

Ve druhé polovině 19. století se opět navazuje na již zmíněné hodnoty z období vrcholícího českého obrození – překlad má přinášet do české kultury nové myšlenky. Originály se tedy vybírají hlavně podle kritéria obsahového. Důraz je kladen na jejich aktuálnost, převládají romány (Levý 1996: 146-155) a cíleně (v rámci vymezení se vůči německé kultuře) se překládá z literatur slovanských jejich původní tvorba. Je zřejmá snaha o soustavnost při výběru předloh (ediční řady, sbírky poezie). Začíná se objevovat kritika předchozí překladatelské generace. Osobností, která zásadně ovlivňuje překlad je Jaroslav Vrchlický, který mimo jiné zdůrazňuje zřetel estetický a kulturní eklektismus (ibid 178-180). Proti němu stojí například Sládek vyzdvihující zřetel reprodukční.

Vrchlický je stěžejní také pro generaci konce 19. století, jejíž činnost spočívala spíše než v překládání v kritice právě Vrchlického překladů. Vyčítali mu (kromě jiného), že nezachovává věrnost originálu ani z hlediska významu, ani z hlediska zachování stylistické individuality autora. Tato generace ovšem obecně tíhla k revizi předchozí překladatelské tradice a snažila se překladem zabývat především teoreticky (ibid 187).

Na začátku nového století se i představitelé předchozí, kritické generace věnují překládání. Jako příslušníci různých uměleckých směrů se ovšem neshodují na výběru předloh – v protikladu proti sobě stojí texty politicky neangažované a nedidaktické, spíše s uměleckými ambicemi a tábor zastávající názor, že by se měla překládat jen díla s „věčnými hodnotami“ (ibid 204-205).

Méně pozornosti bylo zatím věnováno překladu z češtiny do němčiny. Ze starších prací mapuje Nezdařil (1985) oblast poezie. Obecnější přehled podává Veselý (1995) a z novějších prací je velmi přínosný je článek Waltra Koschmala (2002). V něm se dočteme, že i v 19. století vznikaly překlady českých děl do němčiny. Tato činnost však byla „politickým vyznáním“, byla výrazem „identifikace s českými pozicemi“, a asi proto překládali až do 90. let 19. století česká díla do němčiny převážně Češi. Němci převáděli do své mateřštiny hlavně texty spojené s českou lidovou tradicí. Němčina tedy hrála zprostředkovatelskou roli nejen směrem z cizích kultur do české, ale zprostředkovávala také českou literaturu směrem ven (ibid 439). Jak velké procento překladů se ale rozšířilo za hranice monarchie lze těžko určit. Každopádně pro první desetiletí 20. století uvádí Koschmal, že většina z poměrně vysokého počtu překladů z češtiny do němčiny působila jen

na území Čech a Moravy (ibid 442). V tomto období se také omezuje význam němčiny jako zprostředkovatelského jazyka ve prospěch angličtiny a francouzštiny.

3.2. Překladaatelé jako lidé

Jestliže si v této práci klademe za cíl zjistit, zda ženy překládaly i profesionálně, musíme se zeptat, jaká byla **situace mužů, překladatelů obecně**. Z jakého prostředí pocházeli? Jaké měli vzdělání a byl pro ně překlad jen koníčkem nebo příležitostí si vydělat? To jsou hlavní otázky, na které se pokusíme najít odpověď v této kapitole.

Základními předpoklady k překládání psaných textů je schopnost číst a psát a dostatečné ovládnutí alespoň dvou jazyků. Tyto kompetence lze získat vzděláním. Jak jsme viděli v kapitole o vzdělání, bylo obsáhlejší vzdělání záležitostí společenského postavení, ale především finančních možností rodičů. Z kapitoly o vzdělání obecně je patrné, že se postavení češtiny a němčiny proměňovalo, obzvláště pak na školách středních. Nejpozději ke konci století se projevuje zřetelný odliv žáků z „německých“ středních škol, až (jako výsledek tohoto trendu) na začátku 20. století klesá úroveň němčiny u Čechů. Překlad jako samostatný studijní obor se nevyučoval¹³. Filologickou přípravu mohli získat studenti na univerzitách.

Jak již bylo řečeno, v českých zemích se v podstatě předpokládá, že po celé 19. století bylo obyvatelstvo, hlavně jeho česká část, **bilingvní**. Různé vzdělání (délka, druh školy...) či různý geografický původ však ovlivňovali, v jaké míře člověk oba jazyky ovládal. Jak se shoduje Nekula (2002) i Wolf, bilingvismus je velmi „nekonstantním“ jevem. Nekonstantním v tom smyslu, že mezi kvalitou znalostí obou jazyků panuje často značná asymetrie. Lze předpokládat, že v tehdejších Čechách a na Moravě nebyli lidé, ovládající oba jazyky stejně dobře, ve většině. Pokud si je neosvojili již v rodině, učili se je ve škole nebo i „neřízeně“ až v konkrétních každodenních situacích (Wolf 2012: 88). Záleželo tedy, jak silná byla jejich motivace. Tou byly často ekonomické faktory či snaha o zlepšení společenského postavení. Nejspíše proto byli více bilingvní Češi než Němci žijící na našem území (kteří češtinu ovládali spíše jen pasivně; viz Koschmal 2002: 444).

Vzhledem k absenci odborného vzdělání v oboru překladatelství se překladatelé logicky většinou rekrutovali z kruhů vzdělaných středních a vyšších vrstev – ze „širšího okruhu vlastenecké inteligence, která disponovala jazykovým vzděláním a vědomě podporovala

¹³ Jedinou známou výjimkou byla „Orientální akademie“ ve Vídni, která vzdělávala tlumočníky pro diplomatickou službu v Osmanské říši. Navzdory pozdější rozšířené výuce jazyků, čeština chyběla (Wolf 2012, s. 179 a násl.)

českou literaturu“ (Kusáková 2012: 337). Kusáková dále tvrdí, že v době předbřeznové byl počet překládajících autorů (tedy překladatelů, kteří ale nemuseli být profesionálové) vyšší než počet autorů původní české literatury. Její tvrzení vychází zřejmě z analýzy časopisů 30. až 50. let. Na počátku století se překlady (zejména umělecké a odborné literatury) zabývali především spisovatelé (Levý 1996: 156), ale specializovaná role překladatele – profesionála, který se zabývá pouze překlady, dosud neexistovala (nebo se o ní alespoň nepodařilo najít záznam; viz Kusáková ibid). Překládající autoři se často zaměřovali na jeden jazyk nebo na jednoho cizího autora.

Na počátku snah o národní obrození pracovali nadšení vlastenci na překladech většinou zadarmo a neorganizovaně. Jak zmiňuje Levý (1957/1996), organizace českého kulturního života vůbec byla spíše primitivní. Levý to dokládá citátem Jungmanna: „Naše překladatelství jest posud zahrada obecná bez zahradníka, kdež každý, komu se zachce, sází své byliny... aniž jest, kdo by vtipné svéhlavce, mudrující kazimluvce napravoval, překladačů nedospělých luzu káral a blázny moudřeti učil“ (Levý 1996: 76). Na rozdíl např. od Británie „pracovali čeští překladatelé ještě daleko do 19. století právě na nejnáročnějších překladech zdarma nebo téměř zdarma“. Vydavatelé **špatné finanční ohodnocení** překladatelů nejspíše nijak nezastírali: „Ještě roku 1840 vydavatelstvo Bilbiotéky klasiků v programním návěští překladatelům největších klasických děl mnoho neslibuje: „Na začátku jen odměna sice skrovná, buď na penězích, buď v čestných exemplářích pánům spisovatelům se odevzdá, ostatně ale podle nahlédnosti a možnosti vydavatelstva postupně k slušnějším honorářům přistupovati se bude““ (Levý 1996: 77). Překladatelé byli tedy nadšenci, kteří chtěli přispět národní věci. Z řad obdobně nadšených vlastenců se rekrutovali i sponzoři, ochotní financovat vydání překladu (musel se zaplatit také tisk a další náklady). Levý shrnuje situaci v první polovině 19. století takto: „Překlad v první polovině 19. století nebyl ještě výnosným literárním řemeslem, jen zřídka byl překladatel odměněn, a to ještě spíše nějakým soukromým dobrodincem...“

V kontextu tohoto Levého konstatování je poněkud úsměvné, že když popisuje rozšiřování překladatelské obce v druhé polovině 19. století, v podstatě souhlasí s dobovým názorem na „komerční“ překladatele. V dobovém citátu jsou noví překladatelé označováni za „nádeníky“ kterým jde jen o výdělek a překlad vnímají jen jako „řemeslo“. Levý tehdejší překladatele definuje jako „pisatele znalé cizího jazyka, ale samostatně /literárně/ netvořícího“. Levý dává tento komerční překlad do kontrastu s „uměleckým, tvůrčím“ překladem (pravděpodobně překlad uměleckých textů umělci). Rozvoj komerčního překladu

dává Levý do souvislosti se stoupající poptávkou po překladatelských službách (ibid 156). Levý si dále stěžuje na absenci „vlivu nějaké teorie“ u překladatelů (většinou prózy) na začátku 20. století. Jejich práci označuje jako „práci řemeslnou“, což v jeho podání nevyznívá pozitivně (ibid 204).

Osoba překladatele je jedním z témat knihy Michaely Wolf. Konstatuje, že fungování habsburské monarchie bylo závislé na zprostředkovávání mezi jednotlivými jazyky. Vládní instituce si toho do značné míry byly vědomy, přesto ale profesionální překladatelská a tlumočnická oddělení existovala pro velmi specifickou agendu jen při některých ministerstvech (Wolf 2012:88). V provozu ostatních státních institucí (školy, armáda, úřady) si musely jejich zaměstnanci vystačit s vlastními znalostmi (ibid 76 či 78). Od poloviny 19. století se rozvíjí i soukromý překladatelský sektor. Wolfová tuto oblast zkoumá na základě inzerátů v rakouském tisku (zabývá se hlavně Vídní; ibid 202). Ke konci století pak dochází k specializaci překladatelů na různé obory. Zjistit vzdělání těchto překladatelů je většinou nemožné, pokud sami v inzerátu neuvádí jako známku kvality vzdělání např. v medicíně (ibid 214). Překlad také v habsburské říši probíhal i na úrovni každodenní komunikace se služebnictvem či řemeslníky.

Provedli jsme podobný průzkum *Adressářů královského hlavního města Prahy a sousedních obcí Bubenče, Holešovic-Buben, Karlína, Smíchova, Kr. Vinohradů a Žižkova* z let 1884, 1895, 1898, 1907 a 1910. Tyto adresáře vydávalo město a prvotní impulz vyšel od Vojty Náprstka. Cílem bylo pomoci zejména živnostníkům a „přespolním“, aby se ve městě orientovali. Adresáře byly ve všech letech vystavěny obdobně. První byly adresy členů panovnického rodu sídlících v Praze. Druhý oddíl obsahoval abecední seznam obyvatelstva nejprve podle příjmení. V další části byli tito lidé uspořádáni podle svých povolání. Ve třetí sekci byly kontakty na úřady, časopisy, spolky a další instituce. Čtvrtá část obsahovala soupisy domů. V páté části byly „inzeráty“, tzn. že firmy i jednotlivci si zde mohli zaplatit další prostor pro reklamu. V žádném z těchto adresářů se nevyskytuje kategorie „překladatel“. Najdeme zde překladatelské kanceláře nebo „Tlumočníky, přísežné“, tedy takové, kteří mohli oficiálně fungovat jako znalci. Vzhledem k tomu, že v některých vydáních najdeme křížové odkazy od překladatelských kanceláří či hesla „překladatel“ k těmto tlumočnickům (bez dalších údajů u hesla překladatel), lze se domnívat, že se nerozlišovalo v provedení překladu ústním nebo písemným. Mezi tlumočníky a překladatelskými kancelářemi se nevyskytovaly žádné ženy (ohledně zařazení námi určených překladatelek více informací v poslední kapitole). Překladatelé si také (na rozdíl od vídeňských kolegů) neplatili žádné inzeráty.

Shrneme-li poznatky této kapitoly, pak zjistíme, že i muži z počátku národního obrození překládali zadarmo, z nadšení pro vlasteneckou věc. Rekrutovali se z řad vzdělaných měšťanů, především těch, kteří byli literárně zaměřeni. Z počátku sledovaného období si buditelé osvojovali často český jazyk jako druhý, což bylo do značné míry způsobeno absolvováním školní docházky ve školách německých. Tento trend se během námi sledované doby obrací a na počátku století dvacátého je většinou jejich mateřským a aktivním jazykem čeština. Pozice němčiny obecně i v jejich životech slábne. Díky její doznívající prezenci ve školách a v obchodním styku ji stále ještě ovládají jaksi „samozřejmě“.

4. Žena v 19. století, nejen jako překladatelka

4.1. Postavení žen obecně

Úloha žen v dějinách byla dlouhou dobu marginálním tématem. Historici věnovali pozornost většinou jen jednotlivým výjimečným ženám z aristokratických, později i měšťanských kruhů. Nejpozději od šedesátých let 20. století (Kozlová 2015: 8) se historiografie a sociální vědy obecně začínaly intenzivně věnovat roli žen v kultuře a dějinách, jejich postavení či konstruování ženské role. Problematika žen v 19. století je v českém prostředí zpracována poměrně důkladně, i když se během posledních let vlivem gender studies mění přístup autorů a autorek.

V této první podkapitole nastíníme obecnou situaci žen v 19. století a některé aspekty spojené s tématem této práce rozvineme v navazujících podkapitolách.

Jak jsme již zmínily ve 3. kapitole, život se v devatenáctém století dělil na sféru veřejnou, mužskou a privátní, které (se svolením muže) vládla žena. Žena měla být manželkou, matkou a hospodyní. Jak ženy žily a jaké povinnosti musely plnit, opět záleželo na jejich sociálním statusu, majetnosti jejich rodiny a v neposlední řadě také na tom, zda žily ve městě nebo na venkově. Ženy byly po stránce ekonomické a ze zákona i po stránce právní a majtkové závislé na mužích – vdané na manželovi, svobodné na nejbližších příbuzných (Neudorfllová 1999: 100). Ženy nemohly ovlivňovat dění kolem sebe ani po stránce politické (volební právo se odvíjelo od placených daní, takže teoreticky mohly v ojedinělých případech na toto právo dosáhnout i ony). Méněcennost vůči mužům byla vyvozována již z přirozené a biologické podstaty ženy (ibid: 9).

Česká **žena** byla důležitou součástí **národního obrození** (Neudorfllová 1999: 9-37). I když zpočátku spíše jako pasivní symbol. Druhá generace českých buditelů si uvědomila, jaký potenciál mají ženy pro obrodu národa. Jako matky, vychovatelky a učitelky totiž mohly působit na vlastenecké cítění dětí a vychovávat tak nové generace vlastenecky uvědomělých Čechů. Aby mohly tuto úlohu zvládnout, musely dobře ovládat český jazyk a mít přehled v řadě oborů (Lenderová 2009: 206). To se projevilo například na rozvoji dívčího vzdělávání, které ale mělo připravit ženu pouze na tuto „rozšířenou působnost“.

Mnoho žen 19. století si svou nerovnou pozici uvědomovalo, a tak v průběhu století sílila jejich snaha o změnu. Vzhledem k obtížné finanční situaci mnoha žen (chudoba, rostoucí počet neprovdaných žen..., viz Bahenská 2014: 14) se ženy snažily o zlepšení své situace na mnoha úrovních. Podle původu nebo politické orientace volily různé metody a zaměřovaly se na různé skupiny žen. Jejich přístup se měnil také v čase – feministky z konce století byly „radikálnější“ než jejich předchůdkyně.

4.2. Vzdělání žen

Vzdělávání dívek v 19. století se věnujeme nejen proto, že se domníváme, že bylo hnacím motorem snah o emancipaci žen, ale také proto, že vzdělání bylo to, co umožňovalo ženám (a samozřejmě i mužům – proto kapitola 2.2) získat potřebné jazykové i jiné znalosti pro výkon práce překladatele.

Jak jsme již zmínili v kapitole o vzdělání obecně, povinnost vzdělávací platila od dob Marie Terezie i pro dívky od šesti do dvanácti let, později do čtrnácti let. Dívky se mohly vzdělávat ve veřejných školách. Ovšem vzdělávání se obecně i četba knih či časopisů byly v případě dívek ještě silněji pocíťovány jako zbytečné mrhání časem a ještě „generace narozená na konci století“ se setkávala s nepochopením rodiny, pokud se o četbu knih zajímaly příliš neskryvaně (Lenderová 2009: 340). Idea vzdělávání dívek se prosazovala snadněji ve vyšších vrstvách (vliv tradice, výraz prestiže), ale akceptace této myšlenky i její převádění do praxe obecně zaostávalo za vzděláváním chlapců. Vzdělání – už samotná gramotnost – bylo prostředkem k získávání informací a „předpokladem pro jejich ekonomickou nezávislost“ (ibid 207). Bylo to tedy něco, co mohlo narušovat zavedené pořádky a odvádět ženy od jejich tradiční role a povinností. Do konce 19. století se ale postoj ke vzdělávání dívek výrazně zlepšila.

Podle statistik se **povinné základní výuky** na začátku 19. století účastnily necelé 3000 dívek, přičemž celková docházka byla 70% (ibid 206). Rodiny, které si to mohly dovolit a dbaly na svou prestiž, využívaly služeb domácích učitelů. To mělo jednak staletou tradici (zejména ve šlechtických kruzích), důvodem byla ale také nedůvěra ve veřejné školy a různé obavy (viz kapitola 2.2). Dívky ze zámožnějších měšťanských rodin byly často vyučovány doma, i když „jejich bratři navštěvovali některou veřejnou školu“. První dívčí školy se v Praze objevovaly před 19. stoletím (klášterní školy, židovská dívčí škola od roku 1784...). Od doby předbřeznové bylo v Praze několik soukromých vzdělávacích ústavů pro dívky. Ty navštěvovaly zejména dívky měšťanské, pro které bylo studium v klášterních školách finančně nedostupné nebo „nevlastenecké“ (ibid: 51). Soukromé vzdělávací ústavy sestávaly často z několika málo dívek, často se výuka odehrávala v soukromých bytových prostorech a kvalita výuky byla velmi proměnlivá. V těchto ústavech dívky navazovaly na znalosti a dovednosti získané při předchozím vzdělání a rozšiřovaly je i o další předměty. Ke psaní, čtení a počítání se přidaly jazyky, dále (pak podle druhu ústavu) například mravouku, psaní dopisů... a důležitou součástí ženského vzdělání byly různé ruční práce nebo například kreslení. Na venkově bylo příležitostí pro vzdělávání méně (ibid: 9). Dívky mohly studovat v Praze nebo větších městech, to ovšem znamenalo značné náklady na ubytování a stravu. Je tedy patrné, že „rozsah a kvalita dívčího vzdělání závisely do značné míry na rozhodnutí a finančních možnostech rodičů“, jak shrnuje Lenderová.

S novou rolí ženy pro budování českého národa (viz výše) začaly vznikat i **vyšší vzdělávací instituce** pro dívky. Od poloviny 19. století byly nejprve zbudovány „tři ryze české dívčí ústavy nabízející vyšší ucelené vzdělání“ a během 60. let bylo založeno několik veřejných českých vyšších dívčích škol, a to nejen v Praze. Ani na těchto školách se ale nepovedlo zavést výuku směřující k nějaké kvalifikaci absolventek. Jelikož šlo o dívky z movitých rodin, nebylo zdánlivě potřeba, aby následně nastoupily do zaměstnání, jelikož měli díky svému věnu v podstatě zajištěn vstup do manželství. I přesto ale byly pro dívky zde získané vědomosti a rozhled obrovským přínosem (Lenderová 2008: 54).

Postoj k přípravě dívek na případné **budoucí povolání** souvisel samozřejmě s tím, jak byla vnímána placená práce žen obecně (zejména u střední a vyšší třídy) – placená práce, zejména byla-li vykonávána mimo domov, „byla neobvyklá, navíc poznamenaná stigmatem něčeho nenormálního, nepatřičného, chorobného, snad dokonce zvrhlého“. Jak ještě vysvětlíme později, souviselo to s názorem, že žena má být matkou a manželkou. Nepatřičná

byla výdělečná činnost žen také z toho důvodu, že byla interpretována jako znamení toho, že muž nedokáže rodinu finančně zajistit.

V případě, že dívky a ženy měly jen základní vzdělání (pokud vůbec odchodily všechny ročníky povinné školní docházky), mohly vykonávat jen **málo kvalifikovanou práci**. Takovýchto pracovních sil bylo na trhu mnoho. Práce se sháněla obtížně a autoři dobových článků varují, že ženy bez vzdělání a bez manžela, který by je dokázal zajistit, končí jako prostitutky. Aby zabránily takovému konci, ale také prostě proto, aby nabídly ženám možnost, jak se uživit, zakládaly různé filantropické organizace i školy čistě zaměřené na chudé dívky a ženy (např. I vdovy). Zde si mohly doplnit základní vzdělání, ale hlavně si osvojit „ucelené základy některé profese hodící se pro ženu“ (Lenderová 2009: 208, tak i dále). První takovou českou školou byla Průmyslová škola dívčí založená roku 1865 v Praze Spolkem svaté Ludmily. Škola byla bezplatná. Členky spolku na dívky dohlížely až do jejich osmnácti let a příležitostně je podporovaly i hmotně. Spolek měl i odpolední školu, kde se chudé dívky učily třikrát týdně šít a plést. Škola fungovala dvacet let.

V roce 1871 založila Karolína Světlá Ženský výrobní spolek český. Ten zřídil „vlastní dívčí obchodní a průmyslovou školu a kurzy pro vychovatelky a ošetřovatelky.“ V Praze vznikla roku 1884 městská dívčí průmyslová škola a dívky se zde také učily šít. Podobné školy, později označované jako hospodyňské školy, byly zakládány i v dalších městech.

Jedním z nemnoha přijatelných povolání pro ženu byla práce **učitelky**, zprvu učitelky soukromé. K výkonu tohoto povolání nebyly dlouho potřeba žádné zkoušky či vzdělání. Přesto školy zaměřené na přípravu budoucích učitelek byly jedny z prvních škol pro přípravu k budoucímu zaměstnání žen. Nejpozději od roku 1849, kdy začaly vznikat i z popudu vlády, mohly ženy navštěvovat pedagogické kurzy pro učitelky. Zájem ze strany žen byl ale nepatrný. Výjimkou byly Bohuslava Rajská a Honorata Zapová, které složily učitelské zkoušky na pražské normální škole.

Stejně jako pro vzdělání obecně i pro vzdělávání dívek znamenala velké změny již zmiňovaná Hasnerova reforma. „Umožnila vznik veřejného dívčího učitelského ústavu končícího maturitou,“ jako druhou stranu toho, že se maturita stal podmínkou pro výkon učitelské profese.

Již od roku 1866 fungovalo v Praze soukromé pedagogium při škole svaté Anny, které v roce 1870 přešlo pod státní správu a kde dívky mohly získat úplnou kvalifikaci. Smyslem vzdělávání tedy skutečně byla příprava na následný výkon povolání, a proto školu

navštěvovaly dívky většinou ze vzdělaných rodin, kterým ale neměly prostředky pro dostačující věno. Jejich naděje na sňatek byla reálně mizivá a musely být schopné se o sebe postarat samy. Následně začaly podobné ústavy zřizovat i některé řády a kongregace, a to nejen v Praze.

Byly tedy zřizovány školy, kde se dívky učily praktickým (takříkajíc řemeslným) dovednostem nebo dovednostem obchodním, a školy pro budoucí učitelky. Stále ovšem neexistovala dívčí gymnázia. **Gymnázia** sloužila přípravě na studium na univerzitě a tam „ženy dosud neměly přístup“ (ibid 209), takže zřizovat pro ně gymnázia se jevilo jako zbytečné. Když dívky výjimečně chtěly složit maturitu, musely zkoušku vykonat na chlapeckém gymnáziu, což se většinou neshledávalo s obecným nadšením.

Odstranit tento nedostatek si mimo jiné vytkla za cíl Eliška Krásnohorská a ženy kolem ní a založily za tímto účelem v roce 1890 Spolek pro ženské studium **Minerva**. Podařilo se jim ještě téhož roku získat navzdory nevůli českých poslanců nutné povolení od říšské rady. Dívčího gymnázia Minerva bylo prvním dívčím gymnáziem v Rakousku-Uhersku. Dívky ale až do roku 1907 nemohly na tomto gymnáziu skládat maturitu, musely zkoušku složit na některém státním chlapeckém ústavu. O další navazující studium musely absolventky i nadále bojovat, a ani jinak jejich život nebyl jednoduchý.

Situace ohledně vzdělání žen se s přechodem do nového století lepšila, ale jen pomalu. A ačkoliv například v roce 1901 přibyla dívčí lycea, „ženské středoškolské a vysokoškolské vzdělání ještě dlouho považovala drtivá většina veřejnosti za nemístný a zbytečný přepych.“ O přístup žen na vysoké školy se zásadně zasazoval spolek Minerva. Nařízení z roku 1878 výslovně zakazovalo, aby dívky na univerzitách byly vyučovány. Směly zde pouze hospitovat (ibid 339). První české ženy, které se chtěly stát lékařkami, tak musely zamířit do zahraničí. Na krátkou dobu jako první dovolila ženám hospitace německá lékařská fakulta, ale oficiálně povoleno studovat na lékařských fakultách měly ženy až od roku 1900 (ibid 441-442, tak i dále). Druhou fakultou, kde ženy směly studovat, byla filozofická fakulta. Zde se první studentky objevily v roce 1897. První promovaly v roce 1900 a většina dále pracovala jako učitelky na dívčích středních školách. Filozofická fakulta měla poněkud jiný záběr než dnes, takže odsud vzešla i první doktorka v oboru přírodních věd (1901). Podíl studentek na filozofické fakultě v Praze byl nadále stabilně poměrně vysoký. Již od poloviny 20. let 20. století až do roku 1939 tvořily zhruba polovinu studentů. Lékařská a filozofická fakulta byly až do první světové války jediné, kde ženy mohly získat vysokoškolské vzdělání.

4.3. Ženská placená práce

Jak jsme již nastínili v předchozích kapitolách, teoreticky převládal názor, že muž by měl uživit rodinu a žena by měla být doma a starat se o domácnost a děti. V praxi ale v 19. století stále více žen vdaných i svobodných muselo vykonávat placenou práci, aby zajistily přežití buď sobě samým, nebo své rodině.¹⁴ V dobových textech¹⁵ (články, příručky...) je na tuto skutečnost často poukazováno jako na jeden z projevů úpadku celé společnosti. Zároveň autoři těchto textů často projevují těmto pracujícím ženám obdiv a respekt. Placená práce byla akceptovaná jako nezbytné zlo v případě nižších tříd. Pokud šlo o střední a vyšší třídy, brali jejich příslušníci placenou práci žen jako prohřešek nebo urážku rodiny (Bahenská, Heczková a Musilová 2014: 15). Pokud se s nedůvěrou pohlíželo na svobodné nebo ovdovělé ženy, předsudky vůči pracujícím vdaným ženám byly ještě silnější (údajný výraz nedostatečného výdělku manžela, ale také nedostatečnosti věna od rodičů). Tento názor se objevoval ještě ve dvacátém století a mnohdy na dodržování genderových stereotypů trvaly jiné (starší) ženy striktněji než muži (ibid¹⁶). Dalším projevem hluboké zakořeněnosti tohoto názoru byly nálady panující po první světové válce. Během první světové války musely ženy zastoupit muže v mnoha povoláních na mnoha pozicích. Navzdory tomu, že se ženy v těchto nových rolích osvědčily, po skončení válečného konfliktu na ně byl vyvíjen tlak, aby svá místa v zaměstnání postoupily mužům, jelikož práce byl nedostatek a byli to přece muži, kdo museli živit rodiny. Ženy údajně vydělávaly jen na své osobní výdaje a zábavy, chtěly pracovat jen z nudy a rozmaru, zkažené vzděláním (ibid 113). Pozice vzdělaných žen byla komplikovaná. Například absolventky gymnázia Minerva často zůstávaly svobodné, jelikož kromě nedostačujícího věna bylo „přílišné“ vzdělání u ženy přitěžující okolností v očích potencionálních manželů. Na živobytí si většinou vydělávaly jako úřednice, vychovatelky nebo učitelky (Lenderová 2009: 209).

Kromě nutnosti zajistit sobě nebo rodině živobytí z čistě praktických důvodů chtěly ženy mít vlastní příjem, aby byly nezávislé na rodině (Bahenská, Heczková a Musilová 2014:

¹⁴ Ženy svou prací samozřejmě přispívaly k obživě rodiny i dříve např. v rámci zemědělského hospodářství či řemeslnické díly. Nebyla to ale většinou práce přímo placená v dnešním slova smyslu (pravidelná mzda) a nedocházelo k oddělování pracovní a soukromé sféry. Pokud nepomáhaly přímo při takovýchto pracích, musely samozřejmě pečovat o domácnost a rodinu. (BAHENSKÁ/HECZKOVÁ/MUSILOVÁ, 2014, s. 16).

¹⁵ např. O ženském povolání a o učitelkách, zvláště v Praze. In: BAHENSKÁ, Marie, Libuše HECZKOVÁ a Dana MUSILOVÁ. *O ženské práci: dobové (sebe)reflexe a polemiky*. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2014, s. 38.

¹⁶ Srovnej Krásnohorská 1947: 21, ze sociologického hlediska např. Murphy 2006: 151.

113). Aby mohly vykonávat zaměstnání, potřebovaly navíc povolení od manžela, příp. jiného odpovědného muže v rodině (Bahenská, Heczková a Musilová 2014:20). Mnoho žen navíc neuspokojovalo být jen ozdobou manžela, nenaplnovala je jen role matky a hospodyně. Toužily po vzdělání (Krásnohorská 1947: 21) a chtěly využít své schopnosti a znalosti a vytvářet i jiné hodnoty. Není příliš překvapivé, že lepší vzdělání je v těchto aspiracích posilovalo (Lenderová 2009: 207)¹⁷.

Ať už žena měla jakékoliv důvody pro to, aby začala pracovat za mzdu, měla poměrně omezené možnosti ohledně toho, jaká povolání nebo zaměstnání mohla vykonávat. To, které profese byly považovány za vhodnější pro ženy, souviselo opět s obecně rozšířeným stereotypem, že žena je biologicky i povahou vhodnější k péči o děti a domácnost (Bahenská, Heczková a Musilová 2014: 15) a že i její intelektuální schopnosti jsou omezené. Tyto limity mohla žena překonat, pokud to například bylo nutné v období války nebo motivovaná city k muži (ibid 56). Možnosti při výběru zaměstnání opět v praxi určovalo to, z jaké sociální vrstvy žena pocházela a jaké bylo její vzdělání a mnoho dalších faktorů (ibid: 10/15). Ženy z nižších a méně majetných vrstev pracovaly manuálně, jako dělnice, pradelny, služebné, prodavačky... Zejména v odlehlých oblastech ženy využívali možnost domácké práce, kdy vyráběly různé předměty z domova a práci dostávaly od faktora, který komunikoval jménem zaměstnavatele.

Jednou z prvních akceptovaných ženských profesí bylo povolání ošetrovatelky, které se od dobrovolné a neplacené činnosti postupně proměnilo v profesionální službu poskytovanou kvalifikovanými odborníci. Vyvrcholením pak byly ženské lékařky. Mezi vhodné profese patřily ty spojené s péčí o děti. I tak například předškolní zařízení pro péči o děti byly dlouho doménou mužů: „Ženy se v předškolních zařízeních objevovaly jen sporadicky, spíše v opatrovních venkovských. Neměly žádné vzdělání, žádnou kvalifikaci, zkoušky... Jednalo se výhradně o starší dámy, případně řádové sestry...“ (Lenderová 2009: 194).

Každá ze zmíněných profesí má řadu zajímavých aspektů vypovídajících o celkovém nastavení dobové kultury (náročné pracovní podmínky, ochrana pracovníků, zajištění na stáří...). My se ale budeme v této práci zabývat povoláními, u kterých je pravděpodobné, že ženy ovládaly český i německý jazyk slovem i písmem natolik, aby mohly překládat.

¹⁷ Srovnej dopis od Karolíny Světlé Elišce Krásnohorské z 26. 9. 1890, citováno ve Vlašínová 1987: 43-44)

Jednou z prvních profesí, kterou vykonávaly ženy vzdělanější, byla profese soukromé **učitelky**. K výkonu tohoto povolání nebyla dlouho potřeba „žádná formální příprava“, žádné zkoušky (ibid 207). Hasnerova reforma měla vliv i na profesní možnosti učitelek. Kromě jiného dovolila, aby na veřejných laických školách mohly vyučovat učitelky. Mohly tedy vyučovat nejen na školách koedukovaných, ale i chlapeckých. Zásadní podmínkou pro vykonávání povolání učitelky bylo dodržování celibátu – učitelky se nesměly provdat. Toto pravidlo bylo zrušeno až v roce 1919 (ibid 208). Učitelky zprvu vyučovaly hlavně „industriální“ předměty, později také předměty literární (specializace závisela na úrovni a velikosti školy).

Další z profesí, kde se mohly ženy uplatnit, se stala práce u poštovní a telegrafní služby. Počet žen zde činných poměrně rychle rostl. Tato práce nevyžadovala velkou kvalifikaci, a i když výdělek byl nízký, byl jistý a relativně rychlý (Bahenská, Heczková a Musilová 2014: 17).

Právě u profesí jako učitelství nebo služba u státních institucí (pošta...), ale i jako lékařky se ženy setkávaly s nepřátelskými reakcemi ze strany mužů, kteří se jimi cítili ohroženi. Báli se o svůj karierní postup (ve státní sféře panovala značná hierarchizace) a pracovní místa obecně. Navzdory této nespokojenosti se i ženy potýkaly s platovou nerovností a „ne zcela spravedlivým přístupem při obsazování vedoucích míst“ (ibid: 19). Rovnoprávné postavení měly, alespoň teoreticky, překvapivě z pohledu obchodních a živnostenských zákonů.

Povoláním lékařky, a v podstatě i učitelky, předcházelo vysokoškolské vzdělání. Můžeme tedy u těchto povolání hovořit o povoláních intelektuálních. Tato povolání se objevují logicky až s povolením přístupu žen na univerzity. Dalšími profesemi, které vyžadovaly vysokoškolské vzdělání, byly právničky. Jak jsme již zmínili v kapitole o vzdělání, absolventky univerzit také pracovaly jako úřednice anebo jako novinářky. Paleta těchto povolání se rozšířila po první světové válce, kdy se ženám otevíraly další obory na (nových) vysokých školách. I u těchto povolání musely absolventky bojovat s předsudky okolí podobně jako krátce před tím lékařky. Těžko přístupná byla také následná kariéra v oblasti vědy a ženy se jí mohly věnovat často jen za velkých obětí v osobním životě (ibid 23, Neudorfflová 1999).

První světová válka obecně přinutila mnoho žen, aby převzaly práci po mužích bojujících na frontě. Již jsme zmínili, že po válce se systém snažil ženy z těchto pozic

vystřnadit. Navrátit situaci ke statusu quo už se ale nepodařilo. Naopak po válce vznikaly nové „ženské profese“ (sociální pracovnice) a ženy se více prosazovaly v dalších oborech, zejména v úřadech a kancelářích.

4.4. Snahy o emancipaci a ženské spolky

Již jsme zmínili, že ženy hrály důležitou roli v procesu národního obrození. To se promítlo na vzestupu jejich vzdělání a v tom, že je muži podporovali například i v literárních snahách. Tendence vedoucí ke zlepšení postavení žen tedy vidíme již v první polovině 19. století. Přístup a cíle na začátku století se však zásadně lišily. Například Magdalena Dobromila Rettigová bývá (dnes) též označována za feministku, ačkoliv byla ve věcech uspořádání rodinného života a role ženy velmi konzervativní. Snažila se však zlepšit vzdělání českých dívek (Neudorfová 1999:14). Podobně Marie Riegrová-Palacká emancipaci v podstatě odmítala, i když působila ve prospěch žen v mnoha ohledech. Od třicátých let se stejně smýšlející ženy soustředily například kolem Karla Amerlinga a jeho vzdělávacích projektů. Po roce 1848 a v 50. letech vzniká mnoho ženských spolků, a ačkoliv jejich program nemusí být explicitně a uvědoměle v duchu emancipace žen, značně tomuto úsilí přispívají (vzdělávání, podpora v nouzi...). Veřejné působení je v tomto kontextu konzervativnějšími ženami vnímáno jako pouhé rozšíření sféry soukromé. Při organizaci spolkového života si ženy osvojily navíc řadu dovedností, které pak využívaly ve prospěch ženského hnutí.¹⁸ Ženské spolky zprvu zakládaly ženy z vyšších společenských vrstev a snažily se pomáhat chudším vrstvám. Až od 80. let 19. století se objevují spolky, kde se organizují samy ženy z nižších vrstev, především dělnice. Pro ženské spolky i celé emancipační hnutí je v českých zemích typické, že se nesdružovaly ženy různých národností ani ženy různých tříd nebo politických přesvědčení (nutno podotknout, že účast v politických spolcích měly ženy ze zákona zakázanou). Sociální a národnostní aspekt tedy byly silnější než identifikace podle genderové příslušnosti.

Již v kapitole o vzdělání jsme nastínily roli spolků pro vzdělávání žen a zakládání dívčích škol. Dalšími oblastmi, kde ženské spolky působily, byly charita či umění. Všechny tyto oblasti se často v jejich činnosti prolínaly. Dobrým příkladem je Americký klub dam Vojty Náprstka, který pořádal přednášky a vycházky na témata z různých oborů vědeckých a uměleckých, ale také z průmyslu či zemědělství. Spolky a kluby byly populární i na počátku 20. století. Například nově vznikající skupina vysokoškolsky vzdělaných žen též založila

¹⁸ Přednáška PhDr. Jitky Gelnarové, Ph.D. na téma Po stopách prvních feministek: Dějiny českého a československého ženského hnutí, předneseno 12. 4. 2016 pro Iniciativu Ne rasismu!

vlastní spolek, aby podporovaly další akademičky a studentky (Lenderová 2009: 442). Jak jsme již zmínili, tak i v nové republice musely ženy dále bojovat s tradicemi, aby mohly například uplatnit nově nabyté vysokoškolské vzdělání i za daleko méně poetické cíle, jako v případě pracovních podmínek dělnic.

Spolky 19. století jsou oblíbeným tématem badatelské činnosti a literatura o nich je proto obsáhlá. I ženské spolky jsou hojně tématem jednotlivých kapitol i celých monografií (např. Bahenská 2005 či Pešáková 2006). Většinou se věnují Nejznámějším spolkům jako Americkému klubu dam, Ženskému výrobnímu spolku apod. Zmapované ještě (stejně jako celé ženské hnutí) nejsou německé ženské spolky.

Snahy o emancipaci se projevovaly v několika úrovních a jejich cíle i metody se během námi sledovaného období výrazně proměňovaly (od základního vzdělání pro dívky a zajištění jejich schopnosti si samostatně vydělat až po snahu o volební právo a zpřístupnění vysokoškolského vzdělání). Měnily se i ženy aktivní v tomto boji. Postupně se aktivně zapojují i ženy chudé (především dělnice). Jednotlivé společenské třídy a národnostní skupiny spolupracují mezi sebou jen výjimečně.

4.5. Ženy a literatura

V průběhu 19. století se zlepšovaly podmínky pro vzdělávání žen a rostla jejich gramotnost. I ženy rády četly knihy i časopisy, ačkoliv zpočátku sledovaného období tato jejich činnost nebyla přijímána nadšeně. Postupně se ale zejména čtení proměnilo v pozitivně přijímanou a ušlechtilou aktivitu (Lenderová 2009: 340nn i dále).

Ženy, kterým se dostalo obsáhlejšího vzdělání, mohly těžit „ze svého bilingvismu, zcela samozřejmé znalosti němčiny, případně znalosti francouzštiny“, vzácněji pak ze znalosti jiných jazyků a mohly číst i zahraniční literaturu (v originálu nebo v překladu do některého ji známého jazyka). V oblibě byla literatura evropského romanismu, dílo otce i syna Dumaseových či Gustava Flauberta, ale také „feministická“ díla George Sand. Ženy a dívky se tedy neomezovaly jen na díla pro jejich pohlaví určená, ale četly knihy různých žánrů a od různých autorů. Jako správné vlastenky se ale ženy měly zajímat o literaturu českou a slovanskou.

V 19. století již nejsou ženy jen pasivními příjemci cizích literárních děl. Jak se zvyšuje jejich gramotnost a vzdělání, objevuje se stále více žen, které chtějí samy tvořit. Jde většinou o ženy z měšťanského vlasteneckého prostředí, které svou tvorbou podporují národní myšlenku. Pro vlastence byla existence česky píšících žen tak zásadní, že neváhali si je i vymyslet, když jich ještě na počátku 19. století byl nedostatek (Macura 1995: 111nn). Tato touha po ukázkové úplnosti české kultury tak napomohla k věhlasu Rettigové jako básnířky v okamžiku, kdy tato dáma ještě bojovala s českým jazykem. Mnoho žen (nejspíše motivováno svým okolím) přispívalo svými literárními výtvary do časopisů, i když často to byl jejich výtvar jediný (Kusáková 2012:196).

Ženy činné na poli literárním se obdobně jako u jejich mužských kolegů rekrutovaly většinou z řad vzdělaných měšťanek. Tyto ženy se většinou také aktivně zasazovaly o práva žen. Nejznámější z těchto spisovatelek jsou bezesporu Božena Němcová, Eliška Krásnohorská či Karolína Světlá. Svou aktivitou si získávají respekt a věhlas, i když musí čelit i výsměchu a despektu ze strany mužů. Jsou jim vytýkány určité vlastnosti jako ženské slabosti (důraz na city a lyričnost). Pokud vyjádří nesouhlas s názorem či kritiku díla, je jim předhazována pomstychtivost či malichernost (kritické články Elišky Krásnohorské). Jejich soukromý život je brán pod drobnohled a odchylky od stereotypního dobového ideálu jsou jim krutě předhazovány. Toto negativní hodnocení jejich charakteru se do značné míry traduje i dnes.¹⁹ Jak vidíme na příkladu těchto tří spisovatelek, mohly být vdané či svobodné a mohly se ženy psaním knih i žít.

¹⁹ PROKOP, Vladimír. *Literatura 19. a počátku 20. století (od romantiků po buřiče): pro výuku literatury na středních školách*. Sokolov: O.K.-Soft, 2000, s. 17 (naivita a „nepodařené“ manželství Boženy Němcové), s. 40 (pomstychtivost Elišky Krásnohorské).

5. Ženy a překlad

Role žen v překládání zatím v českém prostředí není příliš zmapovaná. Lze předpokládat, že tento stav do určité míry zřejmě souvisí s tím, že záznamy a doklady o překladatelské činnosti žen jsou sporadické. Souvislost lze hledat i s obecným vnímáním překladu jako netvůrčí činnosti podřízené cílům literatury původní. Překlad byl dlouho zkoumán zejména z hledisek lingvistických a literárních a sociologickým aspektům překladatelské práce se začala pozornost věnovat až od 90. let 20. století. Určitou roli nejspíše hrají i body zmiňované feministickými badatelkami - to, že ženy byly vnímány jako ty netvůrčí a podřízené mužům (Simons 1996:1), takže jejich práci nebyla věnována stejná pozornost, a to, že dějiny překladu a literatury většinou psali muži, kteří se zaměřovali opět především na muže.

V úvodu této práce jsme si kladli tyto otázky: překládaly ženy, a pokud ano, v jakém společenském prostředí se pohybovaly a jakou roli zaujímal v jejich životě překlad? Šlo o zábavu pro volný čas nebo o možnost výdělku či profesního naplnění? Zaměřili jsme se na ženy překládající z němčiny do češtiny. Jak jsme již popsali v předchozích kapitolách, čeští obrozenci němčinou opovrhovali, i když ji v praxi využívali jako inspirační zdroj (volné adaptace zejména zábavné literatury – viz Kusáková 2012: 341) nebo jako zprostředkující jazyk při překladech z druhé ruky. Již citovaný Levý předpokládá, že obzvláště u překladů z druhé ruky nebyl německý pramen uváděn. Domníváme se, že postoj žen k překladu obecně byl obdobný a že ne vždy uváděly, když k překladu použily německou verzi textu. Další hypotézou je, že ženy ze strachu z negativních stereotypů neuváděly v přeloženém díle ani své vlastní jméno nebo použily pseudonym či zkratku. Jméno ženy jako překladatelky mohlo vzbuzovat odmítavé reakce publika, jelikož ženy byly považovány za méně intelektuálně zdatné. Mohly zůstat v anonymitě také z vlastního pocitu nevýznamnosti. Podobná motivace mohla hrát roli, pokud se ženy podílely na překladech svých mužů (podobně jako u původní literární tvorby můžeme naopak jen tušit vliv manžela či otce; viz *ibid*: 197). Ve všech těchto případech lze jen nesnadno vystopovat účast ženy na procesu překladu. Dalším obtížně vystopovatelným případem jsou překlady pořízené pro potřebu úzké skupiny osob, které nebyly určeny k otištění. Zde máme na mysli překlady pořízené např. pro potřebu ženského spolku či školy.

Jelikož počet překladů a překladatelek, který se nám prokazatelně podařilo dohledat, není vysoký, lze jednotlivé ženy brát pouze jako příklady typů překladatelek a sociálních situací, ve kterých se pohybovaly. Ženy, u kterých je možné najít dostatek materiálu pro alespoň

částečnou rekonstrukci jejich života a tvorby, jsou většinou známé díky jinému aspektu jejich činnosti.

5.1. Výchozí přehled překladové tvorby

Jako výchozí bod našeho pátrání po ženách-překladatelkách jsme zvolili analýzu **souborného katalogu České republiky** (jak jsme popsali již v teoretickém úvodu k práci). Sledovaným obdobím byla zejména léta 1800 - 1900, kdy jsme prošli každý rok jednotlivě. Dále jsme po větších intervalech zkoumali období do roku 1918. Abychom zjistili, jak se situace překladatelek vyvíjela dále, prozkoumali jsme i první desetiletí 20. století. Rešerše v souborném katalogu ČR má ovšem určité limity (není např. zaručeno, že v databázi se nachází veškeré vydané knihy), které jsme popsali již v teoretickém úvodu. Tímto způsobem rešerše bylo možné najít překlady monografií či divadelních her. Nelze tedy bohužel tvrdit, že touto rešerší jsme zachytili všechny překlady a překladatelky v daném období. Z této analýzy vzešel náčrtek dobové situace a jména několika překladatelek, jejichž dílo se dochovalo ve fondech českých knihoven. Přehled těchto žen a jejich děl se nachází v přílohách 1 – 3 na konci této práce.

Podíváme-li se na výsledky rešerše, vidíme, že v prvních desetiletích, je jen jeden překlad od ženy, ovšem anonymní²⁰, v roce 1810. Jde o „Baborskou kuchařku w Čechách“. Další překlady jsou z let 1828 a 1829 od Magdaleny Dobromily Rettigové. Jedná se o četbu pro dívky. Další překlad se objevuje v roce 1861 a jeho autorkou je Marie Stroupežnická. Nejpočetnější skupinu překladů tvoří překlady od Elišky Peškové. Jde o kusy dramatické, většinou veselohry. Tyto překlady nacházíme v katalogu od roku 1867 až do roku 1896 a celkem jde o 40 děl (jedno další dílo je označeno E.P.). Překlady jiných autorek najdeme až v polovině sedmdesátých let 19. století (1875 – Malíři, přel. B. Klimšovou). Počet překladů vytvořených ženami a počet překladatelek zůstává konstantně nízký i v poslední třetině 19. století. Odhlédneme-li od překladů od Elišky Peškové, vyskytuje se další překlad v roce 1880 (Žena lékařkou, A. Bayerová), dále jeden překlad v roce 1887 (Krátké úvahy, přel. Schmising-Kerssenbrocková a Řehák). V roce 1890 vyšla Dobrodružství barona Prášila přeložená od Grossmannové-Brodské. Následující rok máme také jeden výskyt (Mateřská škola, přel. B. Ledvinková). Po čtyřleté odmlce nacházíme další překlad (Boj křesťanství,

²⁰ Kniha má předmluvu, kde se překladatelka podepisuje jako „překladatelkyně“.

Neudecker, Maria Anna. Baborská Kuchařka w Čechách: kniha kuchařská která gak pro panskau tak y domácy kuchyň zřjzená gest a w obogi obwzłásstnjm prospěchem wžíwaná byti může. W Pardubicých: [s.n.], 1810, s. 4.

přel. M. Horská). Stejná kniha vychází ještě v roce 1896, kdy kromě ní máme další výskyt (Odzbrojte!, přel. V. Pittnerová). Do konce století se objevil jen jeden další překlad (Kniha žen, přel. O. Mužáková). Započítáme-li do výsledků hledání i díla Elišky Peškové, tak počet překladů od roku 1867 do roku 1881 na 3,5 překladu za rok. Po roce 1881 vychází již jen dva překlady od Peškové, a průměrný počet překladů za rok klesá na 0,5. Po roce 1900 počet překladů pomalu stoupá, takže v roce 1918 je již na osmi. Celkový počet (dochovaných) překladů oproti tomu v porovnání s posledními desetiletími 19. století klesl (z cca 80 na cca 50 za rok).²¹

Jak je patrné, kromě Magdaleny D. Rettigové a Elišky Peškové se jména překladatelek v 19. století neopakují. Respektive neopakují se v souvislosti s německými překlady. Porovnáme-li tento výsledek např. s hesly známějších z nich v Lexikonu české literatury (Opelík: 1985-2008) zjistíme, že tyto překladatelky se většinou zabývaly i dalšími jazyky. Pravděpodobně podle principů, které jsme naznačili ve třetí kapitole, nestála němčina tudíž v popředí jejich zájmu. Jde ovšem pouze o hypotézu. Svůj postoj k němčině a Němcům artikuluje explicitně jen Eliška Krásnohorská ve svém článku z roku 1882, přičemž tento postoj je značně kritický. Negativní postoj měla údajně i Berta Mühlsteinová, ale jeho zprostředkovaná podoba pochází ze značně tendenční publikace (ŠPECINGER, 1984), takže není jasné, zda jde o důvěryhodný zdroj²². Žádné vyjádření postoje překladatelek k tomuto tématu nemáme.

5.2. Další zdroje informací o překladatelské činnosti žen

Rešerše popsaná v předchozím bodě spolu s konzultací s doktorkou Kalivodovou nám poskytla přehled jmen žen, které vydaly alespoň jeden překlad knižně. Důležitou skupinou pramenů byla sekundární literatura o ženách 19. století, jelikož mnoho z překladatelek vyvíjelo ještě jinou činnost, z pravidla literární, a podílelo se na emancipačním hnutí (Krásnohorská, Mühlsteinová, Bayerová...). Seznam jmen jsme doplnili např. pomocí knihy Mileny Secké o Americkém klubu dam (2012). Součástí knihy je totiž soupis členek doplněný podle možností jejich biografickými údaji. Bohužel většinou jde o velmi kusé záznamy, takže prostá zmínka, že daná členka byla překladatelkou, není dále rozvinuta ani o jazyk, ze kterého překládala. Výčet překladů z úvodní rešerše se již o mnoho jmen nerozšířil (výjimkou jsou

²¹ Sonda do dalších let ukázala, že v roce 1920 bylo překladů 6, v roce 1925 od žen 14, v roce 1930 26.

²² Vzhledem k tomu, že jediný údajný překlad z němčiny, se ukázal být překladem z francouzštiny (součást sbírky textů, kde jeden překlad byl pořízen podle německého originálu), lze usuzovat na nezáměr Mühlsteinové o překládání rozsáhlejších německých publikací.

v podstatě časopisecky vydané překlady). Doplnily jsme do něj (viz 2. příloha) ale i jména překladatelek z jiných jazyků, která vzešla z analýzy výše popsaných pramenů. Doufáme, že tento seznam pomůže dalším badatelům a badatelkám.

Další informace jsme hledali v korespondenci některých překladatelek. Soustředili jsme se zejména na překladatelky narozené před rokem 1875 a na ty, kterým vyšel alespoň jeden překlad v 19. století. Toto vymezení bylo motivováno snahou zjistit více o těchto výjimečných osobnostech, které oproti svým pozdějším kolegyním měly obtížnější přístup ke vzdělání. Bohužel kromě Elišky Krásnohorské jsou dochované osobní dokumenty těchto žen nepříliš početné (např. Berta Mühlsteinová svou korespondenci spálila) a rozptýlené po fondech jiných osob. Tyto dokumenty netvoří ani z hlediska časového kontinuální celek. Vzhledem k tomu, že tyto ženy nevydaly mnoho překladů, nepodařilo se nám až na výjimky najít v jejich korespondenci zmínky o jejich překladatelské činnosti. U autorek, které budeme v další kapitole popisovat podrobněji, se nám podařilo detekovat jejich přístup k překladu v několika přemluvách k jejich dílu. Ani tyto předmluvy se bohužel nevyskytují u všech děl. V případě Elišky Krásnohorské jsme mohly využít také její články teoretické a její vzpomínkové knihy. V její archivní pozůstalosti jsme také našli některé její překlady, které vyšly časopisecky.

Posledním zdrojem, který nám zároveň pomohl alespoň z části zodpovědět otázku po míře profesionalizace českých překladatelek, byly adresáře Královského města Prahy. Již jsme ve třetí kapitole popsali, že se zde nacházela kategorie Překladatelská kancelář (ve sledovaném období maximálně dva záznamy). Další kategorií byli Tlumočníci přísežní (31 mužů v roce 1910). Ani v jedné z těchto kategorií se nevyskytovala žádná žena. Abychom zjistili, jak se především známější z překladatelsky činných žen prezentovaly co do své profese, hledali jsme v dalším kroku v první abecední jmenné části. Deset žen z našeho bylo v adresáři z roku 1910 označeno jako Spisovatelka / redaktorka (Krásnohorská, Olga Fastrová, Grossmannová-Brodská, Lužická, Nováková – u dalších pěti není jisté, zda jde o jednu stejnou ženu. Buď nemáme její plné jméno, nebo další údaje, které by potvrdily její totožnost). Ke spisovatelské profesi se hlásilo ve všech ročnících překvapivě mnoho osob. Další ženy z našeho seznamu spadaly do kategorie učitelka, ačkoliv zde je ještě složitější určit, zda se jedná o stejnou osobu, jelikož jde o ženy méně známe.

5.3. Překládané texty podle žánrů

Z počáteční rešerše vyplývá, že ženy překládaly některé texty relativně často. Nejpočetnější skupinou se díky Elišce Peškové zdají být divadelní hry (veškeré její nalezené překlady), přičemž převažují spíše veselohry. To částečně odpovídá dobové tendenci přejímání zábavné literatury z německých zdrojů. Překvapivé je, že její překlady vycházely až ve druhé polovině 19. století, zatímco odborná literatura datuje oblibu zábavných textů německé proveniencí spíše do prvních desetiletí 19. století (Kusáková 2012: 342). Do této kategorie patří i překlad Anny Rajske (též herečka).

Další skupinou textů jsou texty související s ženskou otázkou a vzděláváním dětí a žen. Sem spadá překlad Bolzanovy *Logiky*, spis o *Mateřských školách* od Marenholtz-Bülové, životopis Berthy Suttner, *Kniha žen* od Laury Mahomové a další pozdější tituly stejně jako překladová tvorba Rettigové z počátku století. Tento trend není překvapivý, jelikož v těchto otázkách se české feministky i filozofové orientovali na německé prostředí, které se podobnými problémy zabývalo většinou s určitým časovým předstihem (Bahenská 2005: 10).

Z rešerše jako další tematická skupina vychází texty spojené s náboženstvím: Uhlhorn 1895, Ohn 1920, Mostová 1920.

Další skupinou textů, kterou nenalezneme v SK ČR, jsou texty, které nebyly určeny ke zveřejnění. Do této skupiny spadají texty překládané pro soukromou potřebu určité skupiny osob, nebo překlady textů pro „každodenní potřebu“ – obchodní korespondence, právní dokumenty, protokoly úřední či policejní, návody použití... Tyto texty lze buď dohledat jen velmi obtížně, nebo jejich překladatel nebývá uveden, jelikož nebyl v tomto kontextu podstatný (úřední či právní dokumenty).

V případě žen-překladatelek přichází v 19. století v úvahu z úředních textů ty, se kterými přišly do styku při výkonu služby u poštovního a telegrafního úřadu. Dále lze předpokládat, že ženy pomáhaly s korespondencí svým mužům buďto s rodinnou korespondencí²³ nebo korespondencí obchodní. Později ji také měly na starost jako sekretářky a stenografky. Znalost němčiny se u nich přepokládala stejně, jako u jejich mužských kolegů (Wolf 2012: 16).

²³ Např. Julie Kafková měla na starosti rodinnou korespondenci, viz Nekula 2002: 156.

5.4. Osudy vybraných překladatelek

Abychom přiblížili sociální kontext žen, které překládaly z němčiny do češtiny, vybrali jsme několik osobností, u kterých je možné dohledat dostatek informací na to, aby šlo sestavit ucelenější obraz jejich života i role, jako zaujímal překlad v jejich životě. Budeme se soustředit hlavně na jejich vzdělání a původ a na jejich překladatelskou činnost. Informace, které se podařilo zjistit o ostatních překladatelkách, najde čtenář v příloze této práce. Osobnosti budeme řadit dle jejich data narození chronologicky.

5.4.1. Magdalena Dobromila Rettigová

Magdalena D. Rettigová se narodila na venkově nedaleko Berouna a během dětství se rodina několikrát stěhovala, vždy se rodina ovšem pohybovala v německy mluvícím prostředí. Magdalena byla vyučována doma, též v němčině. Pro myšlenku národního obrození se nadchla díky svému českému manželovi (Opelík 2000, díl 3). V duchu počáteční fáze národního obrození se snažila vzdělávat své čtenáře, zejména se zaměřovala na děti a mladé dívky.

Za tímto účelem přeložila i dílo Jeana-Nicolase Bouillyho (1828). Jde o překlad z druhé ruky - překládala podle Kotzebuea, což sama zmiňuje v předmluvě (Bouilly 1828: 7). V předmluvě dále zdůvodňuje výběr díla (váženost autora). Obrací se v ní na ostatní rodiče a apeluje na ně jako „matka o dobré svých dítek horlivě pečující“. Vysvětluje také, že děj z důvodu srozumitelnosti přesadila do Čech. Předmluvě předchází věnování slečně Eleanoře Bagerové, kterou obšírně prosí, aby překlad zaštitila svou autoritou. Dává ji ostatním dívkám za příklad kvůli její poslušnosti.

Kniha *Feldblümchen* (1829) je také spisek výchovný. Je specifický tím, že i původní autorkou je Rettigová. Sepsala knížku jako dvoujazyčnou – na jedné stránce je vždy text v češtině a na druhé zrcadlově v němčině. Cílem je, aby si děti „za odměnu“ ve volných chvílích cvičily překlad. Z její předmluvy (ibid: 9-10) není zcela jasné, který text byl původní. I tuto knihu věnuje Rettigová vlivné patronce, tentokrát hraběnce Kolowratové. Na několika místech v textu používá vysvětlivek pod čarou, aby dětem přiblížila cizí slova (ibid: 64, 66, 68). Tyto vysvětlivky se vyskytují jen u české verze.

Ačkoliv byla Rettigová nadšenou vlastenkou, z obou textů se zdá, že dbala na to, aby její děti dobře ovládaly oba. Její postřehy jsou pro nás cenné, jelikož vypovídají nejen o tom,

že se nad metodou překladu zamýšlela, ale také jsou důležitým dokladem toho, že se snažila svou autoritu upevnit odkazem na vlivné osoby a své „ženské ctnosti“.

5.4.2. Eliška Pešková

Eliška Pešková se narodila 1. července 1833 v Praze jako Elisabeth Peschke. Její rodina bývá popisována jako dvojjazyčná, což znamenalo, že její otec byl Němec (Deyl 1973: 13) a matka Češka. Rodina provozovala restauraci, kde Eliška musela pomáhat. Nejspíš zde přišla do styku s divadelním prostředím a již brzy se rozhodla stát herečkou, a tak již ve čtrnácti letech byla členkou německé zemské činohry v Karlových Varech. Absolvovala tedy nejspíš pouze základní povinnou školní docházku. Jako herečka sklízela potlesk obzvláště ve veselohrách (ibid: 15). Do českého divadelního prostředí prý přišla kvůli svému milému. Její um asi zapůsobil, jelikož se její jazykové výchovy údajně ujal J. K. Tyl. Z těchto zpráv lze předpokládat, že jejím silnějším jazykem byla němčina. V roce 1849 poprvé vystoupila v české roli, už jako Eliška Pešková (ibid: 14). Získala si i české diváky a účinkovala mimo jiné ve stavovském divadle. Její manžel založil vlastní divadelní společnost, kde účinkovala i Pešková.

Ačkoliv je vyzdvihována její herecké umění, je známo i to, že hry sama psala a překládala. Podíváme-li se na dohledané překlady, pak jde většinou o veselohry buď přímo německé, nebo o překlady z druhé ruky, například z francouzštiny. To je zvláštní, jelikož se uvádí, že ovládala i francouzštinu. Vedle dnes již neznámých děl překládala i hry známého vídeňského dramatika Nestroje. Její překlady stylově odpovídají tomu, jakému publiku se měly předvádět. Nedochovalo se mnoho jejích komentářů o vlastní překladatelské činnosti. Vydané divadelní hry nejsou doplněny poznámkami či předmluvou. V jejích vlastních pamětech (Pešková 1886) najdeme tři zmínky překladatelské činnosti. První se týká uvedení překladu hry „Obžínky“, kterou z polštiny přeložila Honorata Zapová. Uvedení hry v roce 1852 bylo zlomové z toho důvodu, že si vedení divadla uvědomilo, že české hry (hry v češtině) se vyplatí. Vlastní překladatelskou činnost komentuje v souvislosti s uvedením hry „Husičky z Podskalí“. Hra byla uvedena 15. 9. 1855 a byla také vydaná tiskem. Šlo o druhý překlad, který Pešková vyhotovila. Překládání bylo pro Elišku Peškovou podle jejích vlastních (pozdějších) slov oblíbenou volnočasovou aktivitou: „... od těch dob bylo mi čtení divadelních her, jež jsem neznala, a překládání na jazyk český nejmilejší zábavou.“ (Pešková 1886: 37) Pešková se většinu života potýkala s nedostatkem finančních zdrojů. Mzda za hereckou práci nebyla vysoká (u českých her a divadelních společností) a jistá. Herečka

proto hledala i jiné zdroje příjmu. Na počátku své kariéry šla na zakázku (Pešková 1886). U jejích překladů i autorských her se však o honoráři nezmiňuje. Nelze tedy s jistotou říct, zda za vydané či divadelně uvedené hry dostala zapláceno. Pešková zmiňuje, že předkládala vedení divadla návrhy na nové hry, které se někdy setkaly s nelibostí vedení. Lze z toho vyvozovat, že Pešková mohla aktivně ovlivňovat repertoár, a tím i šíření svých překladů a podobu vznikající české kultury i jazyka. Některé její překlady vycházely i opakovaně, z čehož lze usuzovat na jejich oblibu.

Její pozitivní vztah k překladatelské činnosti potvrzuje i pasáž týkající se zlepšení její situace v roce 1862. Byl jí zvýšen plat „a mimo to stalo se ze mne kousek spisovatelky. Překládala nebo ‚volně zpracovávala‘ jsem kusy cizí a konečně se pokusila také o spisování původní.“ (Pešková 1886: 56)

Eliška Pechová-Švandová zemřela ve 33 letech v roce 1895 v Praze. Množstvím přeložených děl patří rozhodně mezi jednu z nejaktivnějších překladatelek.

5.4.3. Eliška Krásnohorská

Eliška Krásnohorská je díky své neúnavné činnosti v emancipačním ženském hnutí i díky své literární a kritické práci jednou ze žen 19. století, které jsou všeobecně známé a hojně badatelsky zpracované. Věnují se jí práce literárně vědně (Heczková 2009), práce zabývající se ženskou emancipací či pedagogikou. Tyto práce se většinou věnují popisu jejího života a jejího díla se zaměřením na určité konkrétní (oborové) téma. Její život i všechna pole její působnosti shrnuje Drahomíra Vlašínová (1987), která důkladně prostudovala osobní dokumenty i paměti Krásnohorské a svou monografii obohacuje o autentické citáty. Jedna kapitola je věnována také překladatelskému dílu Elišky Krásnohorské. Zde stručně shrnuje její nejvýznamnější literární překlady i pozdější reakce na ně. Zmiňuje i překlad Hamerligova Krále sionského (ibid 165) i údajný neautorský překlad jejích básní do němčiny. Krásnohorské a zejména jejím překladům z angličtiny se zevrubně věnuje ve své knize Eva Kalivodová (2010). Porovnává její původní i překladatelskou činnost s některými osobnostmi (např. Elisabeth Browningová) a důsledně rozvíjí koncept rodu v životě literatury“. Překladatelské činnosti Elišky Krásnohorské v kontaktu mezi češtinou a angličtinou se věnuje ve své diplomové práci i Renata Ptáčková (1988). Jelikož tyto aspekty jsou již pokryty, nastíníme zde stručně její životní dráhu s důrazem na vzdělání a následně se budeme věnovat jejím překladům z němčiny.

V Praze se narodila 18. listopadu 1847 Eliška Krásnohorská. Pocházela z měšťanské rodiny, která ovšem kvůli brzké smrti otce musela vyžít z mála. Přesto se matka snažila poskytnout všem sedmi sourozencům vzdělání, a to i dívkám. Základní vzdělání získala Eliška na soukromé dívčí škole A. Svobody, ve čtrnácti letech rok navštěvovala ústav pro ženské ruční práce na Malé Straně. Po té na tomto ústavě sama vypomáhala při výuce francouzštiny a ručních prací. Celý život toužila po dalším vzdělávání a tuto touhu se snažila naplňovat. Jelikož ji z finančních důvodů nebyla umožněna další studia, nebyla například její čeština zprvu příliš na výši (Krásnohorská 1920: 28 a 87). Tento údajný nedostatek překonala mimo jiné pod vlivem přátel svých bratrů a již ve věku 17ti let ji byla svěřena práce na libretech oper. Inspiraci pro ně často čerpala v dílech zahraničních autorů. Její vlastenecké cítění bylo velmi silné, což se projevoval i při její autorské i překladatelské práci. Když se v 70. letech dostala do sporů s mladší literární generací, byla to právě tato její konzervativnost, která jí byla vyčítána. Kritice se ale dokázala inteligentně a briskně bránit. Sama považovala literární kritiku za velmi přínosnou pro vývoj literatury a je vlastně první kritičkou v našich dějinách. Kromě libret psala prózu i poezii a četné teoretické statě.

Je považována za nejvýznamnější překladatelku 2. poloviny 19. století, hrdě po boku Vrchlického a Sládka. Literární díla překládala spíše z jiných jazyků než z němčiny. Jejími nejznámějšími překlady jsou Byronova Childeharoldova pout', Mickiewiczův Pan Tadeáš a překlady Puškina. Z němčiny překládala příběhy pro děti, drobnější útvary pro časopisy („písně“ pro Hudební listy 1872) a jako jedinou knihu Krále Sionského od Roberta Hamerlinga (1901). Toho překládala na popud Jaroslava Vrchlického (ibid: 9-14). Stejně jako její ostatní knižní překlady ji zabral poměrně hodně času. V knize je překladatelčin úvod, ve kterém popisuje proč si toto dílo vybrala a jak ji Vrchlický podporoval. Pro nás již neznámý rakouský autor, byl svého času jeden z nejčtenějších německy píšících autorů. Krásnohorská ho označovala za „největšího mezi novějšími básníky německými“ a očekávala, že v české literatuře zdomácní, jelikož se dobře hodí do jejího rámce (tomuto autorovy věnovala také prostor v poznámkách na konci knihy – ibid: 263). Její postoje k jejím „oblíbeným“ tématům jsou dobře shrnuté ve článku Ženština, čeština a němčina, který vyšel v Ženských listech v roce 1882. Krásnohorská brojila proti (jazykové) nadvládě a postulovala, jaká je role ženy v tomto kontextu. O překladech smýšlela jako o obohacení češtiny o znalosti cizí kultury. Cílem nebyl překlad sám, ale kontakt s původní literaturou.

Eliška Krásnohorská se dožila požehnaného věku 79 let a po všech sporech se jí přeci jen dostalo i uznání, např. formou čestného doktorátu. Jak jsme již popsaly výše, negativní

hodnocení její osoby ale přetrvává v obecném povědomí nezaslouženě i dnes. Díky badatelkám jako L. Heczkové a E. Kalivodové jsme ovšem seznamováni i s dalšími pozoruhodnými aspekty tvorby Elišky Krásnohorské. Její přínos byl nezanedbatelný pro literární kritiku, překlad, žurnalistiku, ženské vzdělávání... O to zajímavější je, že sama sebe označila v dotazníku z roku 1916 týkajícího se jejího literárního díla v kolonce „Občanské povolání“ jako „dcera mistra natěračského, později sekretářka ŽVŠČ v Praze, posléze pouze spisovatelka“ (fond Krásnohorské v PNP).

5.4.4. Olga Fastrová

Tuto překladatelku jsme vybrali jako konkrétní příklad proto, že se narodila později než obě předchozí autorky a reprezentuje tak již jiné tendence. Narodila se taktéž v Praze v roce 1876 do rodiny poštovního úředníka, ale školní docházku absolvovala v Táboře. Po smrti otce se rodina vrátila do Prahy, aby zde mohla Olga studovat na učitelském ústavu. Zde získala maturitu a do roku 1898 působila jako učitelka literárních předmětů. Tuto kariéru musela opustit, když se provdala za spisovatele a dramatika Ottu Fastra.

Olga Fastrová je jedna z prvních žen, u kterých se překlad uvádí jako zdroj příjmu. Vydělávala si jím na živobytí po smrti svého manžela. Tato její činnost bývá v jejích biografiích popisována jako něco negativního, jako málo zajímavá práce, kterou vykonávala kvůli příjmu. Zřejmě ani ji osobně práce zcela nenaplňovala, jelikož po několika letech začala působit jako profesionální novinářka.

Překládala z angličtiny, francouzštiny a němčiny zejména zábavnou literaturu. Z němčiny přeložila tři knihy (Viebigová 1910 a 1913, Marlitt 1905). Stejně jako u dalších překladatelek z přelomu století již nejsou její překlady vybaveny překladatelskou přemluvou či komentáři. Pouze na titulní stránce se dozvídáme, že „Přeložila Olga Fastrová“. Kniha *Strašidla* (Viebigová 1910) je vybavena s úvodním slovem A. Nováka o autorce a naturalismu, ale překlad nezmiňuje. Překlady z jiných jazyků jsou u Fastrové hojnější. Na její překladatelskou činnost „navázala“ její dcera, Jarmila Fastrová.

Závěr

V této práci jsme se zabývaly tématem dosud málo probádaným – ženami jako překladatelkami, a to hlavně z hlediska jejich sociální role a pozadí v dané době. Dle našeho názoru bylo proto třeba se zabývat širokou škálou témat, od obecné historické a sociální situace přes literaturu a překladatelskou normu, až po situaci žen. Uvědomujeme si, že se může zdát, že tato práce nejde příliš do hloubky. Anthony Pym (1998) varuje před pouhým shromažďováním nahodilých informací pro jejich zdánlivou spojitost s tématem výzkumu. Jsme si vědomi toho, že zejména informace ohledně života a díla překladatelek mohou působit dojem fragmentárnosti a nahodilosti. Vzhledem k nedostatku dochovaných pramenů o životě a díle těchto žen je však obtížné proti tomuto dojmu bojovat. Ačkoliv jsme vyvodili z dostupných dat určité závěry, uvědomujeme si, že je nelze považovat za vyčerpávající a obecně platné pro všechny ženy, které překládaly. K pozitivům této diplomové práce snad ale patří právě tato nová data o ženách překladatelkách. Snažili jsme se také zohlednit širokou škálu témat, abychom zmapovaly co nejvíce aspektů ovlivňujících překládající ženy v 19. století a na počátku století dvacátého. Snad práce poslouží jako odrazový můstek pro další, možná více tematicky vyhraněné práce ostatních badatelek a badatelů.

Výsledkem našeho výzkumu je zjištění, že se ženy v 19. století překládání věnovaly, ovšem vzhledem k počtu vydaných překladů nemohla tato činnost sloužit jako jejich jediný zdroj příjmů. Ženy tak buď musely spoléhat na příjmy manžela, nebo měly vlastní hlavní příjem, většinou jako učitelky, v případě Elišky Krásnohorské zřejmě do této kategorie spadala i literární tvorba. Pokud tedy pro tyto ženy používáme označení „překladatelky“ je to proto, že se ony samy tak označují (např. v předmluvách) nebo jsou tak označovány i dnes (v učebnicích či knihovních katalozích), a to ačkoliv počet jejich děl není vysoký. Překladatelky, které se překladem živily, se objevují až ve dvacátém století, nejznámějším případem je Olga Fastrová. Počet zveřejněných (dochovaných) monografií, které přeložily ženy, stoupá v prvních desetiletích 20. století. Autorky těchto překladů jsou narozené v posledních zhruba dvou desetiletích 19. století, a lze proto předpokládat, že se jim dostalo již důkladnějšího vzdělání zaměřeného nejen na ruční práce. Zároveň měly lepší možnost naučit se ve škole dalším jazykům, jako je angličtina nebo francouzština. Otázkou pro další výzkum zůstává, zda v souladu s klesající oblibou němčiny a jejím oslabením na pozici vyučovacího jazyka klesl i poměr překladů z němčiny v porovnání s jinými, oblíbenými jazyky. Bylo by nutné zjistit celkový počet „ženských“ překladů z těchto jiných jazyků a porovnat ho s počtem německých děl.

Na příkladu čtyř konkrétních překladatelek jsme viděli, jak různé mohly být podmínky, ze kterých pocházely i vzdělání jaké měly. Důležitou roli v prvních třech desetiletích 19. století hrálo odhodlání žen samotných se vzdělávat a zlepšovat svou češtinu. Je tedy vidět, že v jejich případech nemuselo jít o čistý bilingvismus, že se češtinu učily až v průběhu dospívání.

Tyto ženy tedy nejsou přínosem jen pro mezikulturní transfer mezi němčinou (a dalšími jazyky) a češtinou. Hrály důležitou roli v emancipačním procesu a i když hlavním cílem diplomové práce má být přínos pro příslušný obor studia, ráda bych na tomto místě vyzdvihla aspekt jejich činnosti, který touto prací prochází jako červená nit. Ačkoliv se zdá být zcela jasný a zřejmý, uvědomila si autorka jeho význam plně až při četbě dobových přímých svědectví tehdejších žen. Řeč je o možnosti studovat a pracovat, o možnost být nezávislá ekonomicky i jinak, o možnost rozhodovat o svém životě. Ani dnes není rovnoprávnost žen a mužů dovršena, ovšem ženy mají takovou svobodu a takové možnosti, jako asi ještě nikdy v historii lidstva (bohužel stále jen ve velmi malém kousku světa). Tyto výdobytky bereme většinou jako samozřejmost, neuvědomujeme si jejich výjimečnost ani to, že za ně někdo musel tvrdě bojovat.

Tato práce se pokusila sestavit z mnoha dílčích témat komplexní obraz faktorů, které formovaly a ovlivňovaly roli žen v překládání z němčiny do češtiny. Většinu aspektů je možné dále rozvést nebo se zaměřit pouze na některé z nich a věnovat se jim více do hloubky. To platí nejen úlohu ženy v dějinách českého překladu, ale i pro překladatele muže.

Prameny / seznam použité literatury:

Primární prameny:

Adressář královského hlavního města Prahy a sousedních obcí Bubence, Holešovic-Buben, Karlína, Smíchova, Kr. Vinohradů a Žižkova / vydala obec král. hlav. města Prahy ; redakcí Václava Lešera. V Praze: Nákladem důchodův obce pražské : V komissi knihkupectví Fr. Řivnáče, 1884-1910

HAMERLING, Robert: Král Sionský. Praha: Alois Wiesner, 1901.

KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. Co přinesla léta: Druhé knihy vzpomínek svazek I. Praha: 1928.

KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. Co přinesla léta: Druhé knihy vzpomínek svazek II. Praha: 1928.

KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. Eliška Krásnohorská. Literární konfese. Praha: 1947.

KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. 1956. Výbor z díla I.: Básně a libreta. Praha.

KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. 1956. Výbor z díla II.: Studie, kritiky a paměti. Praha.

KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. 1941. Z literárního soukromí Elišky Krásnohorské. Praha.

KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. 1920. Z mého mládí: Vzpomínky životopisné. Praha.

KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. 1950. Ze vzpomínek Elišky Krásnohorské. Praha.

KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. 1882. Časová slova EK: Ženština, čeština a němčina. In: Ženské listy 10.

KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. 1884. Jazyk vyučovací. In: Ženské listy 12.

KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. 1899. Překladatelé spisů K. Světlé. In: Ženské listy 27.

Památník národního písemnictví. Fond Elišky Krásnohorské. Hudební listy 1872.

Památník národního písemnictví. Fond Elišky Krásnohorské. Dotazník o literární činnosti 1916.

NEUDECKER, Maria Anna. 1810. *Baborská Kuchařka w Čechách: knjha kuchařská která gak pro panskau tak y domácí kuchyň zřjzená gest a w obogi obwzłásstnjm prospěchem vžiwaná byti může*. W Pardubicých: [s.n.].

SUTTNER, Bertha von. 1896. *Odzbrojte!: životopis*. Překlad Vlasta Pittnerová. V Praze: Tiskem a nákladem Edvarda Beauforta.

PEŠKOVÁ, Eliška. 1886. *Zápisky české herečky*. V Praze: M. Knapp. 79 s.

Sekundární prameny:

- BAHENSKÁ, Marie, HECZKOVÁ, Libuše a MUSILOVÁ, Dana. 2014. *O ženské práci: dobové (sebe)reflexe a polemiky*. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR. ISBN 978-80-87782-34-7.
- BAHENSKÁ, Marie. 2005. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri. 175 s. Gender sondy; sv. 2. ISBN 80-86429-38-5
- BELISOVÁ, Šárka a HRALA, Milan, ed. 2002. *Kapitoly z dějin českého překladu*. Vyd. 1. Praha: Karolinum. 271 s. ISBN 80-246-0386-1.
- BERGER, Tilman. 2002. Česko-německé jazykové kontakty. In: KOSCHMAL, Walter, Marek NEKULA a Joachim ROGALL. *Češi a Němci: Dějiny - kultura - politika*. Praha: Paseka, s. 134.
- ČORNEJ, Petr a Jiří POKORNÝ. Dějiny českých zemí do roku 2004 ve zkratce. Vyd. 1. Praha: Práh, 2003. 96 s. ISBN 80-7252-026-1
- DEYL, Rudolf. *Vavříny s trny*. Praha: Československý spisovatel, 1973, str. 13.
- FIALOVÁ, Ludmila. *Dějiny obyvatelstva českých zemí*. Vyd. 1. Praha: Mladá fronta, 1996. 399 s., ba. ISBN 80-204-0283-7.
- FLOTOW, Luise von. *Translation and gender: Translating in the "Era of feminism"*. 1st publ. Manchester: St. Jerome Publishing, 1997. ISBN 1900650053.
- Genette, Gérard. 1997. *Paratexts. Thresholds of interpretation*, Cambridge: CUP.
- Heczková, Libuše. 2009. *Píšíci Minervy: Vybrané Kapitoly Z Dějin České Literární Kritiky*. Mnemosyne. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta.
- Hochel, Braňo. 1990. *Preklad Ako Komunikácia*. Studia Litteraria. Bratislava: Slovenský spisovateľ.
- HVIŠČ, Jozef. 1999. *Teória prekladu v slovenskej literárnej vede po roku 1964*. In: *Slovakistika v české slavistice*. Pospíšil, Ivo (editor); Zelenka, Miloš (editor). 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, s. 18-26.
- CHESTERMAN, Andrew. 2009. *The Name and Nature of Translator Studies*. In: *Hermes* 42, 13-22.
- KALIVODOVÁ, Eva. 2010. *Browningová nebo Klášterský? Krásnohorská nebo Byron?: o rodu v životě literatury*. Vyd. 1. Praha: Karolinum. 249 s. ISBN 978-80-246-1887-6.
- KONČELÍK, Jakub, VEČEŘA, Pavel a ORSÁG, Petr. *Dějiny českých médií 20. století*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2010. 310 s., xxxii s. obr. příl. ISBN 978-80-7367-698-8

- KOSCHMAL, Walter, Marek NEKULA a Joachim ROGALL. *Češi a Němci: Dějiny - kultura - politika*. 2. vyd. Praha: Paseka, 2002. ISBN 80-7185-482-4.
- KOSCHMAL, Walter. Překládání z češtiny do němčiny a naopak. In: KOSCHMAL, Walter, Marek NEKULA a Joachim ROGALL. *Češi a Němci: Dějiny - kultura - politika*. 2. vyd. Praha: Paseka, 2002, s. 444.
- KOZLOVÁ, Andrea. *Gender history*. 1.vyd. Ostrava: Ostravská univerzita Ostrava, Filozofická fakulta, 2015, 154 s. ISBN 978-80-7464-689-8
- KRÁKORA, Pavel. Kapitoly z českých dějin do roku 1918. Studijní opora. [online] Katedra společenských věd, Pedagogická fakulta Univerzity Palackého. [cit. 20. 7. 2016]. Dostupné z: <http://ksv.upol.cz/txt/KPCD.pdf>;
- KUSÁKOVÁ, Lenka. *Literární kultura a českojazyčný periodický tisk (1830-1850)*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2012. 567 s. Literární řada. ISBN 978-80-200-2034-5.
- LEHÁR, Jan et al. *Česká literatura od počátků k dnešku*. 2., dopl. vyd. [i.e. 3. vyd.]. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008. 1082 s. Česká historie; sv. 4. ISBN 978-80-7106-963-8.
- LENDEROVÁ, Milena (ed.) *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do 20. století v zajetí historiografie*. Pardubice 2006. ISBN 80-7194-920-5.
- LENDEROVÁ, Milena ed. *Z dějin české každodennosti*. Praha: Karolinum, 2009. ISBN 978-80-246-1683-4
- LENDEROVÁ, Milena, DOUŠOVÁ, Hana a JIRÁNEK, Tomáš. *Dějiny každodennosti "dlouhého" 19. století. 1. díl, Dějiny hmotné kultury*. Vyd. 1. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2001. 148 s. ISBN 80-7194-414-9.
- LENDEROVÁ, Milena, ed. et al. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Vyd.1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2009. 853 s. Česká historie; sv. 21. ISBN 978-80-7106-988-1.
- LENDEROVÁ, Milena. *A ptáš se, knížko má--: ženské deníky 19. století*. Vyd. 1. Praha: Triton, 2008. 355 s., [24] s. obr. příl. ISBN 978-80-7254-956-6.
- LEVÝ, Jiří. *České teorie překladu*. Praha: Ivo Železný, 1996. ISBN 80-237-1735-9.
- LEFEVERE, André a Susan BASSNETT. 1990. *Translation, history and culture* [online]. London: Pinter.
- MACURA, Vladimír. 1995. *Znamení zrodu: české národní obrození jako kulturní typ*. Jinočany: H & H.
- MURPHY, Robert. 2006. *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Praha: Sociologické nakladatelství. ISBN 80-86429-25-3

- NEKULA, Marek. Česko-německý bilingvismus. In: KOSCHMAL, Walter, Marek NEKULA a Joachim ROGALL. *Češi a Němci: Dějiny - kultura - politika*. 2. vyd. Praha: Paseka, 2002, s. 156.
- NEUDORFLOVÁ, Marie L. *České ženy v 19. století*. Praha: Janua, 1999, s. 14. ISBN 902622-2-8
- NEUMANN, Stanislav K. *Dějiny ženy*. Praha: Otakar II., 1999. ISBN 80-86355-03-9. První vydání v roce 1931.
- Nezdařil, Ladislav. 1985. *Česká Poezie V Německých Překladech*. Praha: Academia.
- OPELÍK, Jiří, ed. et al. *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. 1. vyd. Praha: Academia, 1985-2008. 7 sv. ISBN 80-200-0797-0.
- PEŠÁKOVÁ, Kristýna. *Ženské spolky jako cesta k ženskému vzdělávání*. Brno, 2006. Bakalářská. Filozofická fakulta Masarykovy univerzity v Brně, Ústav pedagogických věd.
- PETRBOK, Václav. 2012. *Stýkání, nebo potýkání?: z dějin česko-německo-rakouských literárních vztahů od Bílé hory do napoleonských válek*.
- POPOVIČ, A. 1974. *Umelecký preklad v čssr: výskum. Bibliografia*. 1. Vyd. Martin: Matica slovenská.
- POPOVIČ, Anton. 1971. *Poetika umeleckého prekladu: Proces a text*. 1. vyd. Bratislava: Tatran.
- PROKOP, Vladimír. *Dějiny literatury od starověku do počátku 19. století, aneb, Od Mezopotámie po naše národní obrození: (pro výuku v 1. ročníku středních škol)*. Sokolov: O.K.-Soft, [2001?]. 80 s. ISBN 80-238-8006-3
- PROKOP, Vladimír. 2000. *Literatura 19. a počátku 20. století (od romantiků po buřiče): pro výuku literatury na středních školách*. Sokolov: O.K.-Soft. 72 s. ISBN 80-238-5357-0
- PRŮCHA, Jan. 2015. *Česká vzdělanost: multidisciplinární pohled na fenomén národní kultury*. Vyd. 1. Praha: Wolters Kluwer. 205 s. ISBN 978-80-7478-675-4
- PYM, Anthony. 1998. *Method in Translation History*. Manchester: St. Jerome.
- Řepa, Milan, ed. 2008. *19. Století v nás: modely, instituce a reprezentace, které přetrvaly*. Moderní Dějiny (Historický Ústav). Praha: Historický ústav.
- SECKÁ, Milena. 2012. *Americký klub dam*. Praha: Národní muzeum. ISBN 978-80-7036-366-9
- SIMONS, Sherry. 1996. *Gender in Translation: Cultural Identity and the Politics Of Transmission*. London: Routledge. ISSN 0968-1361

- SKŘIVAN, Aleš et al. *Kapitoly z dějin 19. století: úvod do výuky moderních dějin. I* [CD-ROM]. 1. vyd. V Plzni: Západočeská univerzita, [2013?]. Požadavky na systém: Adobe Acrobat Reader. ISBN 978-80-261-0208-3.
- SOCHROVÁ, Marie. 2007. *Kompletní přehled české a světové literatury*. 1. vyd. Havlíčkův Brod: Fragment. 356 s. ISBN 978-80-253-0311-5.
- SNELL-HORNBY, Mary. 1988. *Translation studies: an integrated approach*. Amsterdam: John Benjamins. ISBN 90-272-2060-3.
- ŠLOSAR, Dušan. 2002. Česko-německé jazykové kontakty. In: KOSCHMAL, Walter, Marek NEKULA a Joachim ROGALL. *Češi a Němci: Dějiny - kultura - politika*. Praha: Paseka, s. 109.
- ŠPECINGER, Otakar. 1984. *Berta Mühlsteinová*. Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství.
- VALÍŠOVÁ, Alena, KASÍKOVÁ, Hana a BUREŠ, Miroslav. 2011. *Pedagogika pro učitele*. 2., rozš. a aktualiz. vyd. Praha: Grada, 456 s. ISBN 978-80-247-3357-9
- VENUTI, Lawrence. *The translator's invisibility: a history of translation*. 2nd ed. London: Routledge, 2008. ISBN 978-0-415-39455-0.
- VESELÝ, Jiří. 1995. Tschechen und Deutsche. Wechselseitige literarische Rezeption. Veselý, Jiří. In: Tschechen, Slowaken und Deutsche. Nachbarn in Europa. : Ed. Dietmar Storch Hannover : Niedersächsische Landeszentrale für politische Bildung, s. 135-153.
- Woodsworth, Judith, and Jean Delisle. 1995. *Translators Through History*. Benjamins Translation Library. Amsterdam: Benjamins.
- VLAŠÍNOVÁ, Drahomíra a KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. 1987. *Eliška Krásnohorská: [studie s ukázkami z díla]*. 1. vyd. Praha: Melantrich. 318 s. Odkazy pokrokových osobností naší minulosti; Sv. 83.
- WOLF, Michaela a Alexandra FUKARI. 2007. *Constructing a sociology of translation*. Amsterdam: John Benjamins. Benjamins translation library. ISBN 978-90-272-1682-3.
- WOLF, Michaela. 2012. *Die vielsprachige Seele Kakaniens. Übersetzen und Dolmetschen in der Habsburgermonarchie 1848 bis 1918*. Wien: Böhlau Verlag. ISBN 978-3-205-78829-4.

Vysokoškolské kvalifikační práce:

- BERNASOVÁ, Mariana. 2009. *Byla Staša Jílovská modernistickou překladatelskou osobností?* [online]. [cit. 2016-08-14]. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/72512>. Vedoucí práce Eva Věšínová.

DĚD, Michal. 2006. Karel Slavoj Amerling a jeho vliv na Budeč. Diplomová práce, UK Praha, pedagogická fakulta.

HORÁKOVÁ, Anna. 2012. *Katolická lidová zbožnost žen v 19. století*. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Historický ústav. Brno.

Přílohy

1. Příloha: Tabelární přehled počtu vydaných předmětů
2. Příloha: Abecední seznam překladatelek doplněný o biografické údaje
3. Příloha: Chronologický přehled překladů (bibliografické údaje)

1. Příloha: Tabelární přehled počtu vydaných předmětů

Rok vydání	Počet překladů
1810	1
1816	1
1828	1
1829	1
1861	1
1867	2
1868	1
1869	2
1870	2
1871	6
1872	2
1873	4
1874	3
1825	5
1876	4
1877	7
1878	1
1879	2
1880	4
1881	4
1883	1
1884	1
1887	1
1890	1
1891	1
1895	2
1896	3
1897	1
1899	2
1901	1

1. Příloha : Abecední seznam překladatelek

Anonym I	NEUDECKER, Maria Anna. <i>Baborská Kuchařka w Čechách: knjha kuchařská která gak pro panskau tak y domácí kuchyň zřjzená gest a w obogi obwzłásstnjm prospěchem vžiwaná byti může</i> . W Pardubicých: [s.n.], 1810. xiv, 192 s.
Baušová, Blažena, /Bassová/ Fischerová (1888-1971)	TIECK, Ludwig. <i>Nadbytek života = [Des Lebens Überfluss]</i> . Překlad Blažena Bassová. Hradec Králové: Bohdan Melichar, 1910. 3 l., VI, 65 s. Melicharův Výkvět světových literatur; 4
Bayerová, Anna (1852-1924)	- lékařka FISCHER-DÜCKELMANN, Anna a BAYEROVÁ, Anna, ed. <i>Žena lékařkou: lékařská kniha, věnovaná péči o zdraví a léčbě nemocí se zvláštním ohledem na ženské a dětské nemoci, pomoc ku porodu a ošetřování dítek</i> . V Praze: Jos. R.Vilímek, [19--?]. 613 s., [24] l. obr. příl.
Böhmová, Božena	
Brdlíková, Josefína, Mourková (1843-1910)	- hudební skladatelka, překlad z francouzštiny - členka Amerického klubu dam (AKD)
Brožová, Vladimíra	HODANN, Max. <i>Pohlaví a láska v biologickém a společenském vztahu</i> . Praha: Pavel Prokop (majitelka Jarmila Prokopová), 1935. 255 s.
Bulířová, L.	STEINER, Rudolf. <i>Slavnost svatodušní</i> . Překlad L. Bulířová. Hamburg: [s.n.], 1910. 14 s.
Calma, Marie /Calma-Veselá (1881-1966)	- 8.9.1881 Unhošť u Kladna, zemřela 7.4.1966 Praha - „prozaička a básnířka zaměřená na citové a mravní problémy ženy, autorka pohádek a próz pro mládež, fejetonistka, překladatelka z polštiny“(Lexikon 1985, s.347) JANETSCHEK, Ottokar. <i>Mozart: román ze života umělce</i> . Praha: Jos. R. Vilímek, 1925. 332 s. Láska a život slavných mužů a žen.

Cigánková, Draga	ELKAN, Adele. <i>U zlaté koule: Román</i> . Praha II (Klimentská 20): Rodina, 1928. 309 s. Červená knihovna; 17.
Dolejší, Marie (1892-1979)	GOETHE, Johann Wolfgang von. <i>Nová Meluzina</i> . Překlad Marie Dolejší. V Praze: Adolf Synek, 1930. 132 - [I] s. Pandora; Sv. 22.
Dolková, Olga	<i>Hanačka</i> / Jakub Julius David ; [Přel. Olga Dolková]; 1918 - biografické údaje nenalezeny
Drobná, Zoroslava	<i>Žitavské fajanse ve sbírkách Národního muzea v Praze</i>
Emingerová	- AKD
Erhartová, Marie	Listy otci / Wolfgang Amadeus Mozart ; [Přeložili Marie Erhartová a František Bartoš ; Upravil Jaroslav Bernat]; 1930
Faltová, Ludmil a/Lída (1890- 1944)	SCHNEIDER, Manfred. <i>Don Francisco de Goya: Život mezi zápasníky s býky a králi</i> . Praha: Rudolf Škeřík, 1936. 405 s., čb. reprodukcí na příl. Symposion; Sv. 92. - „Překladatelka z holandštiny, vláštiny, francouzštiny a němčiny, orientující se zejména na současný román“ (Lexikon 1985, s. 680)
Fastrová Jarmila (1.6.1899 Praha – 28.11.1968 Praha)	- „překladatelka francouzské a anglické literatury“ (Lexikon 1985, S. 684)
Fastrová, Olga (1876 – 1965)	- 10. ledna 1876, Praha – 8. srpna 1965, Praha) - Prozaička, překladatelka z francouzštiny a němčiny, publicistka a redaktorka ženských rubrik.“ (Lexikon 1985, s. 685) VIEBIG, Klara. <i>Strašidla</i> . Překlad Olga Fastrová. Praha: Al. Hynek, 1913. 132 s. VOLNÁ, Šárka. <i>Překladatelka Jarmila Fastrová a její překlad románu H. Fieldinga "Josef Andrews" do češtiny</i> . Praha, 1988. Vedoucí práce Jarmila Emmerová.

Fischerová, J.	SAND, Trude. <i>Pět děvčat v redakci</i> . Praha: Karel Synek, 1935. 152 s
Flajšhansová Hušková, Jindřiška	<ul style="list-style-type: none"> – překládá z rumunštiny - manželka Václava Flajšhanse???
Fučíková, Jitka (1903-1987) / roz. Skaláková	<ul style="list-style-type: none"> - 4.9.1903 Praha - „Překladatelka z němčiny“ (Lexikon 1985, s. 772) <p>MANN, Thomas. <i>Kouzelný vrch. Kniha první</i>. Praha: Melantrich, 1930. 443, [II] s.</p>
Grossmannová- Brodská, L. (1859–1935) / Mělnická, L./ Zásmucká, Zdenka/ Šípková, Růžena,	<ul style="list-style-type: none"> - narozena 24.5.1859 v Netvořicích u Benešova, zemřela 2.4.1935 v Praze - učitelka, spisovatelka knih pro mládež, překladatelka z angličtiny a španělštiny - „autorka povídek a románů pro široké vrstvy ... knížek pro děti a mládež, překladatelka a upravovatelka populárních románů z angličtiny a němčiny“ (Lexikon 1985, s. 824) <p>MÜNCHHAUSEN, Karl Friedrich Hieronymus von. <i>Dobrodružství barona Prášila</i>. Praha: J.R. Vilímek, [1890]. 130 s.</p>
Haasová- Nečasová, Jarmila (1896-1990)	<ul style="list-style-type: none"> - narozena 11. 2. 1896 v Praze, zemřela 30. 8. 1990 v Dobříši - novinářka, redaktorka komunistického tisku, překladatelka z němčiny, editorka spisů E. E. Kische (viz Lexikon 1993, s. 12) <p>KISCH, Egon Erwin. <i>Egon Erwin Kisch dovoluje si předvésti Americký ráj</i>. Praha: Pokrok, 1930. 324, [III] s. Sebrané spisy / Egon Erwin Kisch; sv. 5.</p>
Haunerová, Milada (1896-?)	<ul style="list-style-type: none"> - příbuzná Emanuela Hauner??? (Lexikon 1993 H-J, s. 97) /Marie Votrubové-Haunerové? <p>STENBOCK-FERMOR, Alexander. <i>Rok uhlokopem</i>. Praha: A. Svěcený, 1930. 154 s. Sít.</p>
Horká, Emma (1884-1973)	<ul style="list-style-type: none"> - narozena 3. 9. 1884 v Klášteře nad Jizerou, zemřela 25.5.1973 v Praze - překladatelka z francouzštiny a němčiny <p>JACOBOWSKI, Ludwig. <i>Werther - žid: román</i>. V Praze: Otto, [1915]. 354 s. Knihovna Zlaté Prahy; sv. 71.</p>

Horská, Marie /Kalmünzerová, Marie/ Dostálová, Marie (1847 -1917)	<ul style="list-style-type: none"> - narozena 08. 06. 1847 Kutná Hora, zemřela 30.08.1917 Praha - divadelní herečka, působnost: Kutná Hora, Mělník, Plzeň, Poděbrady, Praha <p>UHLHORN, Johann Gerhard Wilhelm. <i>Boj křesťanství s pohanstvím: obrazy z minulosti ku porovnání s přítomností. Kniha první.</i> V Praze: Comenium, Evangelická matice Komenského, 1895. 173 s. Comenium. Všeobecný odbor; VIII.</p> <p>http://svk7.svkk1.cz/aRLreports/redo/redo50.htm</p> <p>http://www.horsky.info/horsky/ostatni-nositele/pseudonymy/</p>
Hostinská, Zdenka (1863-1942)	<ul style="list-style-type: none"> - narozena 11. 2. 1863 v Koudelově u Čáslavi, zemřela 19.5.1942 v Praze - překladatelka odborných prací i beletrie z němčiny a do němčiny, autorka nekrologu a vzpomínek na J. K. Šlejhara - viz. Hostinský Otokar v Lexikonu 1993 (s. 292) <p>MANN, Heinrich. <i>Novelly.</i> Překlad Zdenka Hostinská. V Praze: J. Otto, [1900?]. 160 s. Světová knihovna; čís. 1017-18.</p>
Hüttlová, Jaromíra (1893-1964) /roz. Eliášová, pseud. Rybková	<ul style="list-style-type: none"> - narozena 11.11.1893 v Táboře, zemřela 21.10.1964 v Praze - středoškolská profesorka, „autorka dívčích románů, populárně naučných prací a jazykových učebnic, překladatelka z němčiny a francouzštiny“ (viz Lexikon 1993, s. š69) <p>BREHM, Alfred. <i>Brehmův illustrovaný život zvířat. Díl I, Ssavci. 1, Opice. Obři říše živočišné. Obrovští ssavci mořští.</i> Lid. vyd. na zákl. nejnov. poznat. přírodověd. upravil K.W. Neumann. Praha: Sfinx, 1925. 375, 1 s. Nové cíle; 155.</p>
Jančová, Zdenka	<ul style="list-style-type: none"> - manželka Jana Jančí (viz lexikon 1993, s. 450) <p>CLÉMENT, Bertha a JANČOVÁ, Zdenka, ed. <i>Věvec růží: další příběhy komtesky Olgy: povídka pro dospívající dívky.</i> Překlad Zdenka Jančová. V Praze: Emil Šolc, [1918]. 453 s., [3] l. obr. příl</p>
Janurová, M.	<ul style="list-style-type: none"> - Příbuzná Františka Janury??? (LEXIKON 1993, S.466) <p>EBNER-ESCHENBACH, Marie von. <i>Dvě komtesy.</i> Královské Vinohrady: Alois Koníček, 1918. 168 s. biografické údaje nenalezeny</p>
Jeřábková, Mája	<ul style="list-style-type: none"> - roz. Poppelevová??? - AKD

	MAHN, Anny. <i>Život je láska, život je boj: román</i> . V Praze: Rodina, [1930]. 306 s. Červená knihovna; sv. 37.
Jesenská, Růžena (1863-1940)	<ul style="list-style-type: none"> - „básnířka,... autorka povídek, novel, románů, dramát a knih pro mládež“ (lexikon 1993, s. 518) - „V menší míře se věnovala práci překladatelské, z ukrajinštiny “ básně T. Ševčenka (Lexikon 1993, s. 519)
Jesenská, Milena (1896-1944)	<ul style="list-style-type: none"> - -novinářka, překladatelka z němčiny (Lexikon 1993, s. 516) <p>HUYN L, JESENSKÁ M, KALMER J. <i>Habeš, Země Afrického Neklidu</i>. Praha : V. Petr, 1935; 1935. Available from: Souborný katalog České Republiky, Ipswich, MA. Accessed August 15, 2016. [autorisovaný překlad Mileny Jesenské]</p>
Kaufmannová, Heda (1905 – 1981)	
Kaufmannová/ Fastrová, Ludmila (?-1960)	SCHIROKAUER, Alfred. <i>Mezi láskou a manželstvím</i> . Překlad Ludmila Kaufmannová. V Praze: Nakladatelství Modrých románů, 1930. 320 s. Knihovna Modrých románů; sv. 6.
Klimšová, Bohumila (1851 –1917)	<ul style="list-style-type: none"> - „Spisovatelka věnující se zejména tvorbě pro děti a mládež, překladatelka z francouzštiny a němčiny, folkloristka.“ (Lexikon K-L 1993, s. 727) - životopis Bohumily Klimšové podle Stanislava Řeháka <p>WILBRANDT, Adolf von. <i>Malíři: veselohra ve 3 dějstvích</i>. Překlad Bohumila Klimšová. V Praze: I.L. Kober, 1875. 73 s. Sbírka spisův dramatických; Sv. 4.</p>
Klimtová, Věra	Rochdalské zásady / E. Poisson a Edmund Kuncz ; přeložili [z francouzštiny a z němčiny]: V[ěra] K[limtová] a A.K.K; 1930
Kraslová, Naďa (VI.Marie)	<i>Sluší se to? : rádce pro každou životní situaci : cesta k úspěchu</i> / K. Příbylová ; [Přeložila N. Kraslová]; 1930
Krásnohorská, Eliška () /roz Pechová	PTÁČKOVÁ, Renata. <i>Eliška Krásnohorská jako překladatelka z angličtiny</i> . Praha, 1988. Vedoucí práce Eva Masnerová. – UTRL
Krásová, G.	<i>Karel Habsburk</i> / K. Werkmann ; [přeložila G. Krásová]; 1930

Krystinová-Popelková, A. (1866- 1928)	<i>Valdštýnova první láska</i> : Histor.-romant. obrazy / Georg Karl Reginald Herlossohn ; Přel. A. Krystinová-Popelková; 1910
Langrová, Míla	
Laurinová, Olga (1892-1950) /roz. Weissová	- „Překladatelka z angličtiny a němčiny“ (Lexikon K-L 1993, s. 1149) PERUTZ, Leo. <i>Mistr posledního soudu: román</i> . Praha: Čin, 1925. 180s.
Ledvinková, Barbora (1840-1922)	- narozena 10.2.1840 v Praze, zemřela 1922 v Praze - Pedagožka, pracovnice v oblasti mateřského školství, práce z oboru, povídky a básně pro děti, překladatelka z němčiny a francouzštiny MARENHOLTZ-BÜLOW, Bertha von. <i>Mateřská škola: první pracovní dítěte</i> . V Praze: Fr. A. Urbánek, 1891. 33 s., [3] l. obr. příl. Urbánkova bibliotéka paedagogická; sv. 163. – s předmluvou asi od překladatelky o důležitosti díla
Lužanská, Karla (1896 -?) / Česáková	- narozena 14.1.1896 v Praze. Autorka divadelních her, libret a dramatizací. – př. Marlittové
Macháčková-Riegerová, Věra, (1919-?)	
Makešová, V.	<i>Povstání v Quatemalle</i> / D.L. Johnston ; Přel. [z něm. překl.] V. Makešová; 1918
Mařáková, Beatrice	
Masaryková, Alice G.	<i>K otázce alkoholu : slovo k dělníkům</i> / G. Bunge ; úvod napsal T.G. Masaryk ; přeložila [z němčiny] Alice G. Masaryková; 1930
Mašínová, Božena (1876 ?- 1951)	<i>Bosá holka : román ze skutečného života</i> / Bertold Auerbach ; česky volně zpracovala n Mašínová; 1930

Mengrová, M.	<ul style="list-style-type: none"> - příbuzná (ne manželka) Václava Mengera? (Lexikon 2000, s. 228) <p>Objevitel : [výzkumy a dobrodružství z neznámých zemí] / Sven Hedin ; [přeložila M. Mengrová]; 1930</p>
Mittenhubrová, Anuše/ Mittenhubrová-Bělská (1875-1953)	<ul style="list-style-type: none"> - spisovatelka <p>Polská krev : Rom. I[-II] / Nataly von Eschstruth ; Se svol. spis. přel. Anuše Mittenhubrová; 1915</p>
Moudrá, Pavla (1861-1940)	<ul style="list-style-type: none"> - překlady z aj, fj od 20.let - Pavla Moudrá : život a působení vzácné a ušlechtilé ženy / Karel Kovář <p>první překlad: Krásy přírody a divy světa, ve kterém žijeme / sepsal John Lubbock ; přeložila Pavla Moudrá http://kramerius.nkp.cz/kramerius/MShowMonograph.do?id=4473</p> <ul style="list-style-type: none"> - Narodena 26. 1. 1861 v Praze, zemřela 10. 9. 1940 tamtéž. - Autorka hlavně vzpomínkových a cestopisných próz a povídek didaktického rázu pro dívky. Překladatelka z anglické, americké, francouzské, skandinávské a německé literatury. Fejetonistka a divadelní referentka, spisovatelka brožur propagujících myšlenky humanistických a teosofických hnutí. (Lexikon 2000, s. 335)
Mrštková, Božena (1876-1958)	<ul style="list-style-type: none"> - „autorka memoárů, divadelních her, překladatelka z ruštiny a němčiny“ (Lexikon 2000, s. 354)
Mühlsteinova, Berta (1841 1887)	<p><i>Lišák a Smola, čili, Veselí tuláci : fraška se zpěvy ve čtyřech jednáních</i> / dle G. Rädra zpracovaná od J. Böhma. Kmotr : fraška v jednom jednání / sepsal Scribe ; přeložila Berta Mühlsteinova z francouzštiny; 1877</p> <ul style="list-style-type: none"> • 1841 Velvary – 24. srpna 1887 Praha) byla česká básnířka a spisovatelka • ŠPECINGER, Otakar. <i>Berta Mühlsteinová. Ústí nad Labem : Severočeské nakladatelství, 1984.</i>

	<ul style="list-style-type: none"> - narozena 30.7.1841 ve Velvarech, zemřela 24.8.1887 v Praze. Propagátorka feminismu, prózy a básně, časopisecké články, překladatelka z francouzštiny.
Münzerová, Zdeňka (1902-1986)	<ul style="list-style-type: none"> - „Překladatelka soudobé německé a anglické prózy, iniciátorka rozhlasového tisku pražského rádia 20. let a autorka monumentální příručky Svět v opeře.“ Lexikon 2000, s. 378) <p>Curt Glaser : Umění Číny a Japonska / Curt Glaser ; přel. Zdeňka Münzerová; 1930</p>
Nováková, Teréza (1853-1912)	
Pacovská, Hedvika	
Pastorová, Otilie	<p>První krok z vězení veřejné školy do kvetoucí zahrady / [Přeložili Otilie Pastorová a Jan Dokulil ... ; Podle osnovy A. Lískovce ...]; 1930</p> <ul style="list-style-type: none"> - Olga? - AKD
Pešková, Eliška (1833-1895) / pseud. Jedlička	<p>Nedejme se! : fraška se zpěvy ve třech jednáních / od Jos. Jiř. Stankovského. Panoš šibal : fraška v jednom jednání / od Karla Töpfera ; přeložila Eliška Pešková -1870; V Praze : Tisk a náklad Jarosl. Pospíšila http://kramerius.nkp.cz/kramerius/MShowMonograph.do?id=22678</p> <ul style="list-style-type: none"> - později Eliška Švandová ze Semčic - česká herečka - údajně na 600 dramát také přeložila z francouzštiny a němčiny - <p>Dívka z Podskalí : obraz ze života se zpěvy ve čtyřech jednáních / od V. Lipovského. Dům na silnici : fraška v 1 jednání / zčeštěna od Václava Rod. Krameriusa. Nermalujme čerta na stěnu! : veselohra v 1 jednání / od F. Wehla ; přeložila E. Pešková; 1871</p> <p>Farář z Podlesí : obraz ze života ve 4 jednáních / od L. Grubera ; přeložil J.J. Stankovský. Růže : veselohra v jednom jednání / z polštiny přeložil Alois Bydžovský. Kralodvorský rukopis : veselohra v jednom jednání /</p>

	<p>od Vilkena ; přeložila E. Pešková ; 1871</p> <p>Nemalujme čerta na stěnu! : Veselohra v 1 jednání od F. Wehla ; Přel. E. Pešková; 1871</p> <p>Ďáblova dcera / veselohra v 5 jednáních od R. Kneisla ; Přel. Eliška Pešková 1875</p>
Pešková. Matilda	<p>- překlady z francouzštiny:</p> <p>Dobrák : veselohra ve třech jednáních, 1881</p>
Pichlerová	<p>- možná spojitost s Karlem Pichlerem (1811-1865 - Narozen v Českých Budějovicích, zemřel 21.1.1865 v Krakově /Polsku. Úředník, filolog, překladatel z francouzštiny a angličtiny.)</p> <p>- ten se o své manželce zmiňuje v korespondenci jen v obecných souvislostech</p>
Pichlová, Františka (1811-1882) /roz. Svobodová, pseud. Marie Čacká	<p>- spisovatelka, překladatelka z francouzštiny (Lexikon 1895, s. 374)</p> <p>- manželka překladatele Josefa B. Pichla (Lexikon 2000, P-Ř, s. 909)</p>
Pittnerová, Vlasta (1. ledna 1858, Polná – 2. března 1926, Praha)	<p>- spisovatelka, autorka naivně realistických, často mravoučných próz ze života obyvatel Českomoravské vysočiny a zejména Žďárských hor. – viz Lexikon 2000 P-Ř, s. 935)</p> <p>SUTTNER, Bertha von. <i>Odzbroyte! : životopis</i>. Překlad Vlasta Pittnerová. V Praze: Tiskem a nákladem Edvarda Beauforta, 1896. 635 s. s dedikací památce Vojty Náprstka, „původce“ překladu knihy, jinak žádné komentáře</p>
Plecháčová, Blaž ena (1902-1951)	<p>Italská cesta. Druhý díl / J.W. Goethe ; přeložili K. Arnstein, B. Plecháčová; 1930</p>

Pohorská, Leonora	Paměti kněze z církve vyobcovaného : vlastní životopis Dra. Augustina Smetany / s předmluvou Alf. Meissnera ; z německého originálu přeložila Leonora Pohorská
Pospíšilová – Čapková, Jarmila (1889- 1962)	Narozena 1888, zemřela 30.12.1962. Překladatelka z francouzštiny. Wikipedie (Jarmila Čapková)
Preissová- Dostalová, Olga (1876 - 1921)	Ženy a studium národohospodářské / J. Herkner v Curychu ; se souhlasem spisovatelovým přeložila Olga Preissová; V Praze : J. Pelcl : Vyšehrd, 1900
Přikrylová, Marie (1894-?)	Bratří Schellenbergové : román / B. Kellermann ; přel. Bohumil a Marie Přikrylovi; 1930
Purkyňová - Eliška Z Purkyňů (1868 – 1933)	
Rafajová, Marie Karla (1896-1978)	<ul style="list-style-type: none"> - „Básnířka..., prozaička, hlavně pro mládež,... překladatelka z anglické, německé, švédské a slovenské literatury, publicistka; psala též slovensky a překládala i do slovenštiny.“ Lexikon 2000, P-Ř, s. 1193) <p>Hory žijí / W.M. Schwartz ; Z němčiny volně přeložila Marie Rafajová; 1930</p>
Rajská, Anna (1822-1903) /pseud. Nina Rajská	<ul style="list-style-type: none"> - „Překladatelka francouzských a německých konverzačních her a veseloher, herečka.“ (Lexikon 2000 P-Ř, s. 1204) - - švagrová J.K.Tyla (Pešková 1886) <p>Zločin ze ctižádosti / Činohra ve 4 jednáních od Raupacha ; Překlad od A. Rajské, Praha : Mikuláš a Knapp, 1875 (žádné komentáře)</p>
Rettigová, Magdalena	<ul style="list-style-type: none"> - Česká spisovatelka, buditelka a autorka kuchařek <p>BOUILLY, Jean-Nicolas. <i>Příběhowé pro Dcerky České a Morawské.</i></p>

Dobromila (1785-1845) /roz. artmannová,	Překlad August von Kotzebue a Magdalena Dobromila Rettigová. Hradec Králové: Jan Host. Pospjssil, 1828. 104 s. RETTIGOVÁ, Magdalena Dobromila. <i>Feldblümchen: ein Geschenk für die Jugend</i> . 2. Aufl. Königgrätz: Johann H. Pospjssil, 1847. 251 s
Řeháková, Anna (1850-1937)	<ul style="list-style-type: none"> - narozena 16.7.1850 v Praze, zemřela 27.5.1937 tamtéž. Učitelka, prózy, cestopisy, memoáry, překlady z němčiny. Vlastenka, cestovatelka, angažovala se v ženském hnutí, členka Klubu amerických dam Vojty Náprstka (z Nový prostor 2004 : Významná osobnost českého ženského vlasteneckého života), wiki - 1 překlad do němčiny: POLÁK, Josef. <i>Ein vergessener Maler - Franz B. Doubek (1865-1952): das Leben und seine Werke</i>. [Wien]: [s.n.], [1992]. 16 s.
Řeháková, Eliška (1846-1916)	<ul style="list-style-type: none"> - „Překladatelka francouzské a italské literatury, autorka několika drobných obrázků ze života žen a školních metodických příruček“ (Lexikon 2000 P-Ř, s. 1384). - ; publikovala příspěvek o výuce němčiny K ST
Sedmíková, Růžena (1900 -1984)	
Seidlová, Věra	Domov: román / P. Keller ; přeložila Věra Seidlová; 1930
Schmising-Kerssenbrocková, Teresie - Hraběnka	<p>Krátké úvahy pro každý den v roce vůbec, a pro některé slavnosti ještě zvlášť - v krameriovy, 1887</p> <ul style="list-style-type: none"> - Šlechtična pocházející ze starého českého rodu Lažanských, provdána do rodiny Korff-Schmisingů, rodu, který roku 1802 převzal jméno a erb vymírajícího rodu Kerssenbrocků.
Schmutz(e)rová, Emilie (1860-1939)	<p>Dr. B. Bolzana Logika v kratičkém výtahu pro soukromé vyučování utlé mládeže / na jazyk český přeložila Emilie Schmutzrová 1883</p> <ul style="list-style-type: none"> - redaktorka „Časopisu českých učitelek“. Překladatelka díla Dr. B. Bolzana. - Narodena 13.1.1860 v Zábřehu, zemřela 9.8.1939 v Praze.

	Učitelka, básnířka, prozaička, pedagogické a historické spisy, redakční činnost, překlad z němčiny
Schwarzová-Eimová, Julie	Nový domácí učitel / Naps. Kristiana Thun-Salmová ; Se svolením autorky přel. Julie Schwarzová-Eimová; 1910
Stroupežnická, Marie (1809-1883)	<ul style="list-style-type: none"> - narozena 1809 v Písku, zemřela 25.6.1883 v Písku. Básnířka, autorka povídek a her, překladatelka z němčiny - teta Ladislava Stroupežnického, písecká rodačka, psala jako samouk básně. Některé přeložil do němčiny Alfréd Waldau a uveřejnil v Böhmsche Naturdichter. Psala také prózu a překládala z němčiny. <p>Náměsíčné zálety, čili, Výlet pana Boučka z výstavy do měsíce : fraška v pěti jednáních</p>
Sychravová, Anna /Sychravá	<p>– přel. E. Key, <i>Essays</i>; Rosu Mayreder, <i>Ke kritice ženskosti</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Ke kritice ženskosti / Rosa Mayrederová ; s povolením autorčiným přeložila Anna Sychravová; V Praze : A. Hajn, 1911 (Org. 1905/1907/1922; in Aj 1912, fj?) - Současné dějiny od r. 1915. 3 / Ch. Seignobos a A. Métin ; se svolením spisovatelů přeložila Anna Sychravová 1907 - narozena 7.7.1873 v Humpolci, zemřela 22.2.1925 v Praze - učitelka, sociálně demokratická poslankyně, literatura o výchově, překlady z angličtiny a francouzštiny
Šimáčková, Ludmila (1844-1879)	<ul style="list-style-type: none"> - AKD - roz. Křížková, sestra Josefky Náprstkové, vychovaná v rodině Náprstků - první manželka F. Šimáčka, nakladatele (Lexikon 2008 S-T, s. 598) - narozena 4.11.1844 v Praze, zemřela 4.7.1879 tamtéž - buditelka v ženském hnutí, publikace z oboru, překladatelka z ruštiny a angličtiny
Školské Sestry	Její boj a vítězství / Helena Mostová; volně přeložily Školské sestry; 1920

	Kongregace Školských sester sv. Františka nebo Kongregace Školských sester de Notre Dame
Šl. Z Lešehradu, Maria	Příběh o hodném kašpárkovi a hezké Aničce / Clemens Brentano; přeložila; 1920
Štěpánková, Marie	EBNER-ESCHENBACH, Marie von. <i>Vina neodčinitelná: povídka.</i> Praha: I.L. Kober, [1902]. 249 s.
Štréblová, Ludmila	Ve službách stvořitelových : kniha pro katolické snoubence a manžely / naps. Hardy Schilgen ; přel. Ludmila Štréblová; 1925
Tichá, L.	- Ludmila Tichá, provd. Petáková? – Lexikon 2008 se o ní zmiňuje jen jako o básnířce(s. 914)
Třísková, Marta	Létající třída / napsal Erich Kästner ; přeložila Marta Třísková ; ilustroval Walter Trier; 1930
Turnerová, Tereza (1872-1951)	- Pohádky. [Díl] 2 / Vilém Hauff ; přeložila Tereza Turnerová (1872-1951); 1905 - narozena 21. 10. 1872 v Liberci, zemřela 26. 4. 1951 v Praze - redaktorka, překladatelka, prózy.
Vlasáková, Julie (1860-1931)	- „Autorka próz a dramat, pohádek a loutkových her, překladatelka z němčiny, etnografka, sociální pracovnice.“ (Lexikon 2008, U-Ž, s. 1372) Šťěstí malé Staši : román / Lola Steinová ; přeložila Julie Vlasáková; 1930
Vobrubová, Jaroslava, 1891-1969 /J. Votrubová-Veselá/ Jaroslava Vobrubová-Koutecká/ Votrubová-	- Z deště pod okap / Otto Ludwig ; přeložili Jaroslava Vobrubová a Antonín Veselý; 1910 - Nespokojenci / Émile Marriot ; Přel. J. Votrubová-Veselá; 1918 - narozena 12. února 1891, Vápenný Podol, zemřel 18. prosince 1969 Dobříš - česká překladatelka z francouzštiny, němčiny a nizozemštiny

Koutecká, Jarmila/	
Vrchlická, Eva (1888-1969) /roz. Fridová/ Nevolová, Zavřelová, Saudková (ovdovělá/rozve dená)	<ul style="list-style-type: none"> - básnířka a prozaička, autorka vzpomínkových knih, próz pro děti a mládež.....překladatelka, publicistka.“ (Lexikon 2008 U-Ž, s. 1510) - od 20.let;
Výborná, Sláva	Messalina : tragedie lásky / V. Rosenkranz ; přeložila Sláva Výborná; 1925
Wenigová, Pavla	psala pohádky

Lexikon české literatury, Academia 1985

3. Příloha: Chronologický přehled překladů

Rok vydání		Překladatelka
1810:	NEUDECKER, Maria Anna. <i>Baborská Kuchařka w Čechách: knjha kuchařská která gak pro panskau tak y domácí kuchyň zřjzená gest a w obogi obwzłásstnjm prospěchem vžiwaná byti může.</i> W Pardubicých: [s.n.], 1810	neznámá
1828:	BOUILLY, Jean-Nicolas. <i>Přjběhowé pro Dcerky České a Morawské.</i> Překlad August von Kotzebue a Magdalena Dobromila Rettigová. Hradec Králové: Jan Host. Pospjssil, 1828. 104 s.	Magdalena Dobromila Rettigová
1829:	RETTIGOVÁ, Magdalena Dobromila. <i>Feldblümchen: ein Geschenk für die Jugend.</i> 2. Aufl. Königgrätz: Johann H. Pospjssil, 1829. 251 s	Magdalena Dobromila Rettigová
1861	<i>Hrůzonosné noci na Tolenssteině, aneb, Kostliwec.</i> Překlad Marie Stroupežnická. W Jindř. Hradci: Tisk a sklad Al. Jos. Landfrasa a syna, 1861. 86 s.	Marie Stroupežnická ještě v roce 1864
1867		
	Zaklený princ : veselohra ve třech jednáních / od J. z Plötzů ; pro české divadlo upravila Eliška Pešková. Romeo v kanceláři : fraška v jednom jednání / od F.W. ; přeložil H. Grunert. Klín klínem : veselohra v jednom jednání / od Kisfaludy'ho ; z maďarského přel. J.L. Charvatecký	v krameriovi
	Žižkova smrt : historická tragedie v šesteru dějství / od Josefa Jiř. Kolara. Šťastné líbánky : komická scena / dle Horna vzdělala Eliška Pešková	v krameriovi
1868	Opička z besedy : veselohra v 1 jednání / od F. Flotova ; přeložila Eliška Pešková	Opička z besedy, ještě jedno vydání 1881 v krameriovi
1869	Sálický zákon : veselohra ve dvou jednáních / od Scribe-a ; překlad od A. Puldy a J.J. Stankovského. Nepohrávej s ohněm! : veselohra ve třech jednáních / dle G. Puttlitze vzdělána od Elišky Peškové	v krameriovi
	Třeštílek : veselohra ve třech jednáních / od Augusta z Kotzebue ; přeložil V. Nedvídek. Třicátý listopad : veselohra v jednom jednání / dle Puttlitze vzdělala Eliška Pešková	
	Třicátý listopad : veselohra v jednom jednání / dle Puttlitze ; vzdělala Eliška Pešková	
1870	Mýlka v poschodí : veselohra ve třech jednáních / od F.P. Komédie v komedii : veselohra v jednom jednání / od Fourniera ; dle vzdělání V. Friedricha přeložila Eliška Pešková. Před	

	snídaním : veselohra o jednom jednání / od Jana Al. hrab. Fredra (syna) ; přeložil František Sláma	
	Nedejme se! : fraška se zpěvy ve třech jednáních / od Jos. Jiř. Stankovského. Panoš šibal : fraška v jednom jednání / od Karla Töpfera ; přeložila Eliška Pešková	
1871	Dívka z Podskalí : obraz ze života se zpěvy ve čtyřech jednáních / od V. Lipovského. Dům na silnici : fraška v 1 jednání / zčeštěna od Václava Rod. Krameriusa. Nemalujme čerta na stěnu! : veselohra v 1 jednání / od F. Wehla ; přeložila E. Pešková	
	Farář z Podlesí : obraz ze života ve 4 jednáních / od L. Grubera ; přeložil J.J. Stankovský. Růže : veselohra v jednom jednání / z polštiny přeložil Alois Bydžovský. Kralodvorský rukopis : veselohra v jednom jednání / od Vilkena ; přeložila E. Pešková	
	Nemalujme čerta na stěnu! : veselohra v 1 jednání / od F. Wehla ; přeložila E. Pešková	
	Stará škatule : veselohra v jednom jednání / od G. Puttlitze ; přeložila Eliška Pešková	
	Ženich beneficiant : veselohra ve třech jednáních / dle novely J.K. Tyla vzdělal J. Rychnovský. Poručník : charakterní obraz v jednom jednání / od Scribe-a ; přeložila Berta Mühlsteinova. Stará škatule : veselohra v jednom jednání / od G. Puttlitze ; přeložila Eliška Pešková	
1872	Kocour v botách : báchorka ve dvou jednáních od Gustava Putlitze / přeložila Eliška Pešková	
	Mocnost pověsti : veselohra ve čtyřech jednáních / od Rod. Benedixe ; přeložil J.F. Drož. První oběd v manželství : veselohra v jednom jednání / od K. Görlitze ; přeložila E. Pešková	
	První oběd v manželství : Veselohra v 1 jednání / od K. Görlitze ; Přel. E. Pešková	
1873	Kazimír : veselohra ve čtyřech jednáních / od Rodericha Benedixe ; přeložila Eliška Pešková. Osudná mýlka : veselohra v jednom jednání / od K. Schalla ; vzdělal Jar. Pavel	
	Nebezpečná teta : veselohra ve čtyřech jednáních / od Albiniho ; přeložil Josef Kratochvíl. Tajný pokoj : veselohra v jednom jednání / od R. Benedixe ; přeložila Eliška Pešková	Tajný pokoj : veselohra
	Tajný pokoj : veselohra v jednom jednání / od Rodericha Benedixe ; přeložila Eliška Pešková	
1874	Novomanželé : rodinný obraz ve dvou jednáních / od Björnstjern Björnsona ; dle Kurzova vzdělání švédského originálu přeložila Eliška Pešková	

	Tajné spiknutí za času republiky : Veselohra ve 2 jednáních / Od Mellevilla [spr. Mélesvilla] a Duvergiera, [pseud.] ; Dle Schneidrova vzdělání [z franc. do něm.] přel. Eliška Pešková	
	Tricoche & Cacolet, králové šejdířství : fraška v pěti odděleních / od H. Meilhaca a L. Halévy-a ; vzdělal K. Treumann, přeložila Eliška Pešková	
1875	Ďáblova dcera : veselohra v 5 jednáních / od R. Kneisla ; přeložila Eliška Pešková	
	WILBRANDT, Adolf von. <i>Malíři: veselohra ve 3 dějstvích.</i> Překlad Bohumila Klimšová. V Praze: I.L. Kober, 1875. 73 s. Sbírka spisův dramatických; Sv. 4.	Přel. B. Klimšová
	Pan farář a jeho kostelník : fraška v pěti jednáních / od R. Kneisla ; pro české divadlo vzdělala E. Pešková	
	Sem - tam : Fraška v 1 jednání / od J. Nestroje ; Přel. E. Pešková	
	Zločin ze ctižádosti / činohra ve čtyřech jednáních od Raupacha ; překlad od A. Rajské. Zapomenutý host : veselohra v 1 jednání / od Siraudina ; přel. J.L. Bucek. Hašek, Mašek, Pašek : fraška v 1 jednání dle angl. K.G. ; přeložil E.P.	
1876	Boj všem ženám! : veselohra v pěti jednáních / od R. Kneisla ; přeložila E. Pešková	
	Jenom ne písemně! : veselohra v jednom jednání / od Josefa Štolby. Mluví ve spaní : veselohra v jednom jednání / od J. Rosena ; přeložila E. Pešková	
	Mluví ve spaní : veselohra v 1 jednání / od Julia Rosena ; přel. E. Pešková	
	Návštěva : veselohra v jednom jednání / od M. Bauerminfera ; přeložila E.Pešková	
1877	Ďáblový zápisky : veselohra ve třech jednáních / dle francouzského Labiche a od E. Züngla. Strašislo o půl noci : fraška v jednom jednání /od H. Salinger ; překlad od E. Pešková	
	Hloupá i učená : veselohra v jednom jednání / dle Plötza; volně vzdělala E. Pešková. Náruživý kuřák : žert v jednom jednání / od A. Günthera ; přeložil J.J.St.	
	Jindy a nyní : Fraška v 1 jednání / od Nestroje ; vzdělala Eliška Pešková	
	Láska u dvora : činohra v pěti jednáních / z dánského F. Paludan-Müllera dle Zollerova zpracování od E.Z. Lhář a jeho syn : fraška v jednom jednání / od Collin-a d'Harville ; překlad Elišky Peškové	nejasné, zda z němčiny
	Lišák a Smola, čili, Veselí tuláci : fraška se zpěvy ve čtyřech	přeložila Berta Mühlsteinova

	jednáních / dle G. Rádra spracovaná od J. Böhma. Kmotr : fraška v jednom jednání / sepsal Scribe ;	Z FRANCOUZŠTINY
	Pes a kočka : veselohra v 1 jednání / dle Wehla přeložila E. Pešková	
	Svatojánská slavnost aneb Vyloučení studenti / Veselohra ve 4 jednáních od R. Benedixe ; Přel. E. Pešková	
1878	Pan Měsíček, obchodník : veselohra ve třech jednáních / napsal Ladislav Stroupežnický. On nesmí na cesty : veselohra v jednom jednání / od A. Baumanna ; překlad od Elišky Peškové	
1879	Klíč od pokladnice : veselohra v jednom jednání / od R. Benedixe ; přeložila Eliška Pešková	
	Podpory společnosti : činohra ve čtyřech jednáních / od Henryka Ibsena ; na český jazyk přeložil a pro české divadlo upravil Gustav Eim. Klíč od pokladnice : veselohra v jednom jednání / od R. Benedixe ; přeložila Eliška Pešková	
1880	Protiva / Obraz ze života venkovského v 5 odděleních dle H. Schieda volně přel. E. Pešková	
	Silné ženy : veselohra ve třech jednáních / dle Sardou-ových ... pro české divadlo volně vzdělal Fr. Doucha. Průpověď velkého Mahomeda : fraška v jednom jednání / od H. Salingré-e ; přeložila Eliška Pešková	nejasné, zda z němčiny
	Žena bez slzí : veselohra v jednom jednání / od M. Bauermeistra ; přel. E. Pešková	
	Žena lékařkou : lékařská kniha věnovaná péči o zdraví a léčbě nemocí se zvláštním ohledem na ženské a dětské nemoci, pomoc k porodu a ošetřování dětí	/ dle A. Fischerové-Dückelmannové zpracovala Anna Bayerová
1881	Dobrák : veselohra ve třech jednáních / od Eugena Labiche a Delacoura ;. Žárlivá panička : žert ve dvou jednáních / od A. Kotzebue ; pro česká divadla upravil Ladislav Stroupežnický	z francouzského přeložila Matilda Pešková
	Opička z besedy : veselohra v jednom jednání / od F. Flotova ; přeložila Eliška Pešková	
	Pan sekretář : veselohra ve čtyřech jednáních / přel. Eliška Pešková	
	Tři ženichové : komický výstup v jednom jednání / od H. Hana ; přeložila Eliška Pešková	
1883	BOLZANO, Bernard. <i>Dr. B. Bolzana Logika v kratičkém výtahu pro soukromé vyučování útlé mládeže.</i> Překlad Emilie Schmutzrová. V Praze: Spolek učitelek, 1883. 32 s.	Překlad Emilie Schmutzrová.
1887	Krátké úvahy pro každý den v roce vůbec, a pro některé slavnosti ještě zvlášť / s úchvalou církevní v první řadě pro řeholníky, ale i	se svolením skladatele i nakladatele v jazyku českém

	ku potřebě všech duší ostatních, na život dokonalý se snažících, vzdělal Leopold Stix ;	prací společnou volně sdělali Teresie Schmising-Kerssenbrocková a Karel Lev Řehák http://kramerius.nkp.cz/kramerius/handle/ABA001/11680167
1890	MÜNCHHAUSEN, Karl Friedrich Hieronymus von. <i>Dobrodružství barona Prášila</i> . Praha: J.R. Vilímek, [1890]. 130 s.	L. Grossmannová-Brodská
1891	MARENHOLTZ-BÜLOW, Bertha von. <i>Mateřská škola: první pracovní dítě</i> . V Praze: Fr. A. Urbánek, 1891. 33 s., [3] l. obr. příl. Urbánkova bibliotéka paedagogická; sv. 163.	zčeštila Barbora Ledvinková
1895	UHLHORN, Johann Gerhard Wilhelm. <i>Boj křesťanství s pohanstvím: obrazy z minulosti ku porovnání s přítomností. Kniha první</i> . V Praze: Comenium, Evangelická matice Komenského, 1895. 173 s. Comenium. Všeobecný odbor; VIII.	dle pátého vydání německého zčeštila Marie Horská /
	Náměsíčné zálety, čili, Výlet pana Boučka z výstavy do měsíce : fraška v pěti jednáních / dle E. Jacobsona volně vzdělala Eliška Pešková	
1896	Boj křesťanství s pohanstvím : obrazy z minulosti ku porovnání s přítomností. Kniha druhá a třetí / napsal Gerhard Uhlhorn	; dle pátého vydání německého zčeštila Marie Horská
	Odzbroyte! : životopis / napsala Berta ze Suttnerů ;	přeložila Vlasta Pittnerová
	Pan farář a jeho kostelník : fraška o pěti jednáních / R. Kneisl ; pro české divadlo vzdělala Eliška Pešková	
1897	Kniha žen : podobizny časové psychologie / Laura Marholmová ;	se svolením spisovatelky přeložila Olga Mužáková
190?	Žitavské fajanse ve sbírkách Národního muzea v Praze / Marianne Mundová ;	[z něm. orig. přel. Zoroslava Drobná] - podle dalších děl této autorky asi až z poloviny 20.stol
1900	Smetana, Augustin, 1814-1851 - Paměti kněze z církve vyobcovaného : vlastní životopis Dra. Augustina Smetany / s předmluvou Alf. Meissnera ;	z německého originálu přeložila Leonora Pohorská
	Herkner, Heinrich, 1863-1932 - Ženy a studium národohospodářské / napsal J. Herkner v Curychu	se souhlasem spisovatelovým přeložila Olga Preissová
	MANN, Heinrich. <i>Novelly</i> . Překlad Zdenka Hostinská. V Praze: J.	Překlad Zdenka Hostinská.

	Otto, [1900?]. 160 s. Světová knihovna; čís. 1017-18.	
1901	SYLVA, Carmen. <i>Utrpení na pozemské pouti: okruh báchorek</i> . V Praze: J. Otto, 1901. 146 s.	přeložila Anna Řeháková
	HAMERLING, Robert. <i>Král Sionský. Sv. I</i> . V Praze: Alois Wiesner, [1901]. 280 s. Sborník světové poezie; Čís. 74.	Přeložila Eliška Krásnohorská
	Král Sionský. Sv. II / Robert Hamerling ; Přeložila Eliška Krásnohorská	Přeložila Eliška Krásnohorská
	REDLICH, Alexandr. <i>Zvířátka na cestách</i> . Překlad Pavla Wenigová. Praha: Emil Šolc, [mezi 1901 a 1925]. 94 s.	Překlad Pavla Wenigová.
	EBNER-ESCHENBACH, Marie von. <i>Vina neodčinitelná: povídka</i> . Praha: I.L. Kober, [1902]. 249 s.	překlad Marie Štěpánkové
1905	HAUFF, Wilhelm, 1802 - Pohádky / Wilhelm Hauff ;	z němčiny přeložila Teréza Turnerová
	MARLITT, Eugenie. <i>Princezka ze stepi: román</i> . Překlad Olga Fastrová. V Praze: České lidové knihkupectví a antikvariát (Josef Springer), [1905]. 363 stran. Romány a novelly; I.	Překlad Olga Fastrová.
	ECKHARTSHAUSEN, Carl von. <i>Nejdůležitější hieroglyfy pro lidské srdce</i> . Královské Vinohrady (č. 1021): J. Janeček, [1905]. 127, 1 s. Nové slunce; VI, VII.	Přel. Pavla Moudrá
1910	TIECK, Ludwig. <i>Nadbytek života = [Des Lebens Überfluss]</i> . Překlad Blažena Bassová. Hradec Králové: Bohdan Melichar, 1910. 3 l., VI, 65 s. Melicharův Výkvět světových literatur; 4	přel. Blažena Baušová ; studii o aut. opatř. O. Fischer (Baušová, Blažena, 1888-1971);
	Viebig, Clara, 1860-1952 VIEBIG, Clara. <i>Strašidla</i> . Praha: Alois Hynek, [1910]. 132 s. Pestrá knihovna zábavy a kultury; č. 38-39.	přeložila Olga Fastrová ; s úvodním slovem Arne Novák
	STEINER, Rudolf. <i>Slavnost svatodušní</i> . Překlad L. Bulířová. Hamburg: [s.n.], 1910. 14 s.	Překlad L. Bulířová
	THUN-SALM, Christiane. <i>Nový domácí učitel</i> . Praha: N. Listy, 1910. 55 s.	se svolením autorky přel. Julie Schwarzová-Eimová
	HERLOßSOHN, Karl. <i>Valdštynova první láska: historicko-romantický obraz. Druhý díl</i> . V Praze: Lidové nakladatelství, [1910]. 116 s. Historické romány K. Herloše; sv. 4.	Krystinová-Popelková
	LUDWIG, Otto. <i>Z deště pod okap</i> . Praha: Alois Hynek, [1910]. 120 s. Pestrá knih. zábavy a kultury; 29-30.	přeložili Jaroslava Vobrubová a Antonín Veselý
1911	MAYREDER, Rosa. <i>Ke kritice ženskosti</i> . Překlad Anna Sychravová. V Praze: A. Hajn, 1911. 193 s. Hajnova knihovna děl domácích i cizích; Sv. 4.	Překlad Anna Sychravová.
1913	VIEBIG, Clara. <i>Diletanti života</i> . Překlad Olga Fastrová. Praha: Alois Hynek, [1913]. 247 s.	
1914	ZE SUTTNERŮ, Berta. <i>Vzlety lidstva: román budoucnosti</i> . 1.	asi přeložila Moudrá (uvedena

	vyd. Praha: F. Šimáček, 1914. 408 s.	v SK %CR jako další původce)
	JACOBOWSKI, Ludwig. <i>Werther - žid: román</i> . V Praze: Otto, [1915]. 354 s. Knihovna Zlaté Prahy; sv. 71.	přeložila Emma Horká;
1915	ESCHSTRUTH, Nataly von. <i>Bludný duch zámku: román</i> . Překlad Anuše Mittenhubrová. Mladá Boleslav: Karel Vačlena, [1915]. 279 s. Souborné vydání spisů; Řada I., sv. 11.	Se svol. spisov. přel. Anuše Mittenhubrová
	ESCHSTRUTH, Nataly von. <i>Polská krev: román</i> . Ml. Boleslav: Karel Vačlena, [1915]. 2 sv. Souborné vydání spisů; řada 1, sv. 9-10	Se svol. spisov. přel. Anuše Mittenhubrová
	ESCHSTRUTH, Nataly von. <i>Polská krev: Rom. Díl 2</i> . Překlad Anuše Mittenhubrová. Mladá Boleslav: Karel Vačlena, [1915]. 254 s. Eschstruth, Natalie: Soubor. vyd. spisů; ř.1., sv. 10.	-II-
	JACOBOWSKI, Ludwig. <i>Werther - žid: román</i> . V Praze: Otto, [1915]. 354 s. Knihovna Zlaté Prahy; sv. 71	přeložila Emma Horká
	MARRIOT, Emil. <i>Mladé manželství</i> . Překlad Jaroslava Vobrubová-Koutecká. 3. vyd. Praha: A. Hynek, [1915]. 332 s.	Překlad Jaroslava Vobrubová-Koutecká.
1918		
	EBNER-ESCHENBACH, Marie von. <i>Dvě komtesy</i> . Královské Vinohrady: Alois Koniček, 1918. 168 s.	Přel. M. Janurová
	DAVID, Jakob Julius. <i>Hanačka</i> . Praha: I.L. Kober, [1918]. 63 s. Světová literatura: Sbírka nejlepších spisů všech časů a národů; Sv. 3.	Přel. Olga Dolková
	LIEBERMANN, Max. <i>Malířská fantasie</i> . Praha: SVU Mánes, 1918. 39 s.	přeložila Lída Palkovská
	MARRIOT, Emil.; Nespokojenci	Přel. J. Votrubová-Veselá
	JOHNSTON, D. L. <i>Povstání v Quatemalle</i> . Karlín: Šolc, 1918. 29 s., 1 l. Kolem světa; 14.	Přel. [z něm. překl.] V. Makešová
	Nataly von Eschstruth ; Svatojánské ohně a jiné povídky : Rom.	Se svol. spis. přel. Anuše Mittenhubrová
	Berta Clémentová ; Větec růží : další příběhy komtesky Olgy : povídka pro dospívající dívky	volně přeložila a upravila Zdeňka Jančová

1920	OHN, Wolfgang. <i>Buddhism jako ethická kultura v náboženství vykoupení</i> . Překlad Pavla Moudrá. Autoris. vyd. Klatovy: C.M. Höschl, 1920. 216 s. Reformátor; sv. 28	
1925	JANETSCHEK, Ottokar. <i>Mozart: román ze života umělce</i> . Praha: Jos. R. Vilímek, 1925. 332 s. Láska a život slavných mužů a žen.	přeložila Marie Calma
	BREHM, Alfred. <i>Brehmův illustrovaný život zvířat. Díl I, Ssavci. I, Opice. Obři říše živočišné. Obrovští ssavci mořští</i> . Lid. vyd. na zákl. nejnov. poznat. přírodověd. upravil K.W. Neumann. Praha: Sfinx, 1925. 375, 1 s. Nové cíle; 155.	přel. dr. Jar. Hüttlová a prof. Boh. Rovenský
1928	LUDWIG, Emil. <i>Syn člověka: život proroka: s 15 kresbami Rembrandtovými</i> . Překlad Pavla Moudrá. V Praze: Melantrich, 1928. 184 s.	
	ELKAN, Adele. <i>U zlaté koule: Román</i> . Praha II (Klimentská 20): Rodina, 1928. 309 s. Červená knihovna; 17.	Přeložila Draga Cigánková
1930	GOETHE, Johann Wolfgang von. <i>Nová Meluzina</i> . Překlad Marie Dolejší. V Praze: Adolf Synek, 1930. 132 - [I] s. Pandora; Sv. 22.	Překlad Marie Dolejší
	SAND, Trude. <i>Pět děvčat v redakci</i> . Praha: Karel Synek, 1935. 152 s	přeložila [z němčiny] J. Fischerová
	MANN, Thomas. <i>Kouzelný vrch. Kniha první</i> . Praha: Melantrich, 1930. 443, [III] s.	přeložila Jitka Fučíková
	KISCH, Egon Erwin. <i>Egon Erwin Kisch dovoluje si předvésti Americký ráj</i> . Praha: Pokrok, 1930. 324, [III] s. Sebrané spisy / Egon Erwin Kisch; sv. 5.	překlad Jarmily Haasové
1932	LUDWIG, Emil. <i>Syn člověka: život proroka</i> . Překlad Pavla Moudrá. 2. vyd. v Praze: Melantrich, 1932. 182 s., ca 20 listů obr. příloh.	
1935	HODANN, Max. <i>Pohlaví a láska v biologickém a společenském vztahu</i> . Praha: Pavel Prokop (majitelka Jarmila Prokopová), 1935. 255 s.	Brožová, Vladimíra
1936	SCHNEIDER, Manfred. <i>Don Francisco de Goya: Život mezi zápasníky s býky a králi</i> . Praha: Rudolf Škeřík, 1936. 405 s., čb. reprodu. na příl. Symposion; Sv. 92.	Přel. Lída Faltová
	SCHIROKAUER, Alfred. <i>Mezi láskou a manželstvím</i> . Překlad Ludmila Kaufmannová. V Praze: Nakladatelství Modrých románů, 1930. 320 s. Knihovna Modrých románů; sv. 6.	Překlad Ludmila Kaufmannová.